

ČETNIČKI DOKUMENTI

BROJ 323

**PLAN OPERACIJA ČETNIČKIH I TALIJANSKIH JEDINICA OD 11.
SIJEČNJA 1943. ZA ČIŠĆENJE PODINARSKE OBLASTI OD
PARTIZANA¹**

**PLAN OPERACIJA
ZA ČIŠĆENJE PODINARSKE OBLASTI OD KOMUNISTA**

I. — Cilj ove operacije

1. — Partizane iz zone Dinara—Sinj—Solin—Kozjak—Prgomet—Drniš sterati, opkoliti i tući na prostoru između Svilaje i Moseća.²
2. — Po pacifikaciji ove zone uspostaviti četničke garnizone i zatvoriti puteve sa Dinare ka Primorju i obratno.

II. — Koristi od ove operacije

1. Čišćenje ove zone od komunista uništava se glavni komunistički oslonac za celu Dalmaciju; onemogućava se svaka njihova akcija i propaganda ne samo na ovoj teritoriji, nego na teritoriji cele Dalmacije.

2. Oslobodavaju se od partizanskog pritiska sve suhoputne i željezničke komunikacije na ovoj teritoriji.

3. Presecaju se partizanima sve veze između Dalmacije i Bosne.

4. Moral komunista u Šibeniku, Splitu i okolini, kao glavnih komunističkih centara na Primorju, spao bi na minimum. Ovo bi imalo odjeka ne samo na Primorju, nego i na dublju unutrašnjost, a ta pomoć nije mala i beznačajna, za dalji uspešan rad komunista.

5. Prestala bi materijalna pomoć u novcu i naturi sa Primorja.

III. — Uslovi da se operacija u punoj meri iskoristi:

Nije dovoljno da se ova zona samo očisti od partizana, nego je neophodno potrebno da se na njoj uspostavi i vlast koja će se sigurno održati.

¹ Prijepis originala (tipkan na pisaćem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 14/3—1, k. 152. Svaku stranu prijepisa ovjerilo je vojno tužilaštvo MNO FNRJ.

² Za izvršenje operacije po ovom planu izdata je zapovijest 23. siječnja 1943. (vidi dok. 326). Operacija je otpočela 25. siječnja 1943. ali nije do kraja sprovedena. Istodobno 25. siječnja 1943. jedinice Druge proleterske NOU divizije, bez jedne brigade, olačane sa Kombinovanom brigadom Grahovskog sektora (Dinarski, Primorski i Drvarski bataljon i Tiškovacka četa) izvršile su napad na četnička uporišta u Strmici, Golubiću i Plavnom. Vidi dok. br. 29A, 38, 43, 45, 55, 160, 173, 175 i 326.

Četnička komanda se obavezuje da tu vlast uspostavi u Srpskim selima i da obezbeđuje putne veze Knin—Vrlika—Sinj, kao i da partizanima preseće sve veze između Dalmacije i Bosne na toj zoni, ali pod uslovom da se ovoj komandi za tu svrhu dodeli odmah (pre početka operacije):

1. 10 automatskih oružja, sa po 3.000 metaka i dovoljnom količinom maziva.

2. 3.000 ručnih bombi.

3. 1.000 pušaka, sa po 150 metaka na svaku.

IV. — Prema napred iznetom došlo se do zaključka, da bi akcija najbolje uspela, ako bi se izvodila po sledećem planu:

A) SNAGE KOJE BI UČESTVOVALE U AKCIJI

a) Četničke:

— 1.000 četnika iz Dinarske oblasti;³

— 2.000 četnika iz Hercegovine i Bosne.⁴

b) Italijansko-Hrvatske:⁵

— 1 bataljon iz Drniša

— Jedna brdska (tovarna) baterija iz Knina

— 3 radio-stanice sa talijanskim osobljem (za četnike)

— 4 bacača 81 mm sa poslugom

— 4 kamiona od po tri tone

— Ostale Italijanske snage, za II fazu rada, prema proračunu Italijanskih vojnih vlasti.

B) POČETAK AKCIJE

Odrediće se naknadno, po odobrenju plana od strane nadležnih Italijanskih vojnih vlasti.

C) TRAJANJE AKCIJE

Prema predviđenom planu, akcija bi trajala 4 dana, pod pretpostavkom da bude vreme kao sad — lepo.

D) NAČIN IZVOĐENJA PLANA

Akcija će se sastojati iz dve faze i to:

a) Prva faza

Ova faza obuhvata rad (od jednog dana) za ovlađivanje reonom s. Vrlike i izvodila bi se po sledećem:

³ Odnosi se na Đujićeve četnike Dinarske četničke divizije.

⁴ Odnosi se na hercegovačke četnike pod komandom majora Baćovića. Vidi dok. br. 12, napomenu 4.

⁵ Odnosi se na oružane formacije NDH i talijanske okupacione trupe.

— Jedna kolona, jačine 1.000 četnika nastupala bi od Kosova pravcem: s. Ridane — s. Paklar — s. Totmirović — s. Vuković — s. G. Maovice — s. D. Maovice — Golo Brdo.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana s tim, da je cilj ove izbijanje na Golo Brdo i Mačju Gredu u cilju sprečavanja povlačenja partizana iz rejona Vrlike ka selu Otriću i dalje na jug.

Sa ovom kolonom išao bi i jedan Italijanski bataljon iz Drniša.

— Jedna kolona jačine 250 četnika nastupala bi od Kosova pravcem: s. Markovac—k. 426—grebenom Kozjaka i njegovim južnim padinama —s. Dragić—s. Kantor—s. Vrlika.

Zadatak je ove kolone održavanje veze između glavnih kolona, čišćenje partizana na terenu i u naseljenim mestima. Po izbijanju na određeni cilj ulazi u sastav srednje kolone, koja nastupa od Knina putem za Vrliku.

Jedna kolona jačine 500 četnika, sa artiljerijom, i glavnim štabom⁶ nastupala bi od Knina pravcem: s. Topolje—Crna Glavica (451)—s. Radulović i Tice—s. M. Polača—s. Kijevo—s. Vrlika.

Zadatak je ove kolone čišćenje partizana na terenu i naseljenim mestima, izbijanje u reon s. Vrlika, i isturanje jakih odeljenja (od po 50 četnika) sa automatskim oruđima u s. Koljane i s. Garjak radi blokiranja mostova preko reke Cetine (sprečavanje prelaza partizanima), kao i radi pretresa ovih sela.

Jedna kolona jačine 1.000 četnika, nastupala bi od s. Golubića pravcem: s. Kesići—Kraljeva Dol—Novakovići st.—Crna Glavica (Simića st.)—Sinobad st., Mirkovići st.—Vedro polje—k. 511—Teskerin st.—Ercegovci—k. 463—k. 430—k. 454 (Kovanjske njive)⁷—s. Civljane—s. Kosore. Od k. 463 deo snaga (100 četnika) odvaja se za selo Cetina.

Zadatak je ove kolone čišćenje partizana na terenu i u naseljenim mestima opkoljavanje partizana sa severa i blokiranje mostova u s. Cetina i s Vinalić.

b) Ideja manevra

Krilnim kolonama opkoliti reon s. Vrlike u cilju hvatanja partizana i sprečavanje njihovog bekstva.

Radi ovoga podesiće se i vreme polaska pojedinih kolona tako, da obe stignu (krilne) bar jedan do dva časa ranije od kolone koja nastupa od Knina. Zbog ovoga kolona koja nastupa od Kosova, za prvo vreme, preuzeće na sebe blokiranje mostova preko reke Cetine u s. Koljane i s. Garjak, dok kolona iz Knina ne bude stigla na određeni cilj.

c) Pomoć iz Sinja

Italijanske⁸ ili Hrvatske jedinice iz Sinja trebali bi, radi sprečavanja bekstva partizanima, da jednovremeno sa početkom naše akcije preduzmu pokret i ovladaju linijom: s. Maljkovo (u kome je Hrvatska milicija i

⁶ Riječ je o štabu vojvode Đujića.

⁷ Kovanjske njive, na karti 1:100.000 nije pronađeno, vjerojatno se odnosi na Kovančićke njive.

⁸ Dijelovi talijanske divizije »Bergamo«.

žandarmerija)—s. Potravlje—s. Zelovo—s. Lučan. U isto vreme da obezbede i blokiraju most na reci Cetini kod Drage, severno od s. Maljkova.

Trajanje ove operacije predviđa se za jedan dan.

d) Druga faza

Ova faza obuhvata rad za čišćenje i uništavanje partizana na prostoriji: s. Vrlika—Sinj—s. Muć—Moseć pl.—Perković—Drniš. Trajanje akcije je dva dana i izvodiće se po sledećem:

— Jedna kolona (250 četnika) nastupala bi iz s. Žitnića pravcem: želj. st. Žitnić—s. Sedramić—sv. Martin—Dugeći—s. Umljenović—s. Čavoglave.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana i zatvaranje pravca preko Moseć pl. u cilju sprečavanja bekstva partizanima.

— Jedna kolona 1000 četnika, iz reona s. G. i D. Maovice—Sekavica—s. Baljci—s. Umljenovići.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana.

— Jedna kolona (400 četnika) iz reona s. Vrlike nastupala bi pravcem s. Podosoje—s. Jovičić—s. Subotić—s. Stojsavljević—s. Otišić—s. Krunić—Jelenjak (4. 1289)—s. Pribude.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana i sadejstvo kolonama desno i levo.

— Jedna kolona, 800 četnika, nastupala bi iz reona s. Kosore—s. Vinjalič pravcem: s. Garjak—s. Koljane—s. Katunište—s. Krunići—s. Lujaca⁹—zaseok Belandžić—s. V. i M. Milešina.¹⁰

Zadatak je ove kolone kao i ostalih, s tim da održava vezu i kooperiše kolonama desno i levo (Italijansko-Hrvatskim).

Italijanska-Hrvatska pomoć u ovoj fazi

Da bi akcija što bolje uspela potrebno je sadejstvo i sa drugih pravaca, kako se ne bi partizani izvukli i pobegli. Radi ovoga potrebno je:

1) Sadejstvo jedne kolone sa prostorije: s. Lučane—s. Zelovo ka selu Muć.

2) Sadejstvo jedne kolone pravcem: Klis—s. D. Prugovo—s. Gizzavac—s. Muć.

3) Sadejstvo jedne kolone pravcem: s. Prgomet—s. Kladnjice—Moseć pl.—s. Radunići.

Snage za sadejstvo molim da odredi Italijanska vojna vlast obzirom na potrebu da se zatvore gore označeni pravci, kako bi se sprečilo bekstvo partizana.

Svaka kolona, od napred označenih, dobiće zonu dejstva tako, da između njih ne ostanu praznine. U gornjem tekstu dati su samo pravci kretanja koji predstavljaju direktrisu zone dejstva.

e) Ideja manevra za drugu fazu.

⁹ Ljuljača na karti 1:100.000 nije pronadeno.

¹⁰ U toku 26. siječnja 1943. ova kolona (hercegovački četnici majora Baćovića) vršili su ubijanje seoskog stanovništva i popalili neka od navedenih sela. Vidi dok. br. 301.

Opkoljavanje partizana na iznetoj prostoriji sa svih strana, u cilju njihovog uništenja, radi čega rad krilnih, kolona mora da bude vrlo energičan i brz.

E) RAD I ZADATAK SVIH KOLONA

Pored određenog zadatka sve kolone u toku prolaza kroz naseljena mesta u istima će izvršiti pretres, da nema oružja, municije i ostale vojničke spreme. Pored ovoga starešine će održavati zbor narodu na kome će govoriti protiv komunizma. Sve ljudstvo nacionalno i poštено biće uzeto u četničke redove.

G) ISHRANA

Suva hrana izdaće se za četiri dana.

Dotur hrane dovozom, radi čega je potrebno da nam se stavi na raspoloženje 4 kamiona.

H) SANITET

Brojno najjače kolone imaće svoje lekare.

Molim da nam se stave na raspoloženje dva sanitetska automobila, prvi zavoj i najpotrebniji sanitetski materijal za prvu pomoć (ručne poljske apoteke).

I) POTREBNA MATERIJALNA SREDSTVA

Tri radio-stanice sa Italijanskim osobljem za četnike.

Jedna brdska (tovarna) baterija.

Četiri bacača 81 mm sa Italijanskom posadom.

Pet signalnih pištolja.

Po 200 crvenih, zelenih i belih raketli.

Municiju za puške »Mauzer« 330.000 metaka.

Za pušku »lebed« 120.000 metaka.

Za puškomitrailjeze i mitraljeze 50.000 metaka.

9.000 bombi.

4 kamiona za prevoz hrane i municije (privremeno).

2 ručne apoteke sa prvim zavojima.

10 nosila za ranjenike.

2 sanitetska automobila za prevoz ranjenika.

Molim da se po ovom planu doneše rešenje i izdaju potrebna naredjenja najhitnije.¹¹ Sa akcijom bi trebalo što pre otpočeti, što je u zajedničkom interesu, a pored ostalog i radi toga, što se partizani u reonu s. Vrlika—Sinj koncentrišu radi odlučujućih akcija u pravcu Dalmacije o čemu imamo tačne — proverene podatke.

11. januara 1943. god.

Položaj

M. P.

¹¹ Projekt ovog plana poslat je na odobrenje Vrhovnoj komandi (Arhiv VII, arhiva četnička, reg. br. 15/3, k. 152: pismo kapetana Ivaniševića od 12. siječnja 1943. majoru Ostojiću o stanju kod četnika u Dinarskoj oblasti). Vrhovna komanda odobrila je plan ove operacije (Arhiv VII, arhiva četnička, reg. br. 18/1, k. 299, depeša 297: knjiga poslatih depeša Vrhovne komande).

IZVJEŠTAJ KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 15. SIJEĆNJA 1943. DRAŽI MIHAJOVIĆU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I BROJNOM STANJU ČETNIKA U DINARSKOJ ČETNIČKOJ OBLASTI¹

Položaj 15. januara 1942. g.²

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I
VAZDUHOPLOVSTVA

POLOŽAJ

U depešama koje sam do sada uputio Vama i majoru g. Ostojiću pokušao sam da vam uglavnom izložim situaciju u kojoj se nalazimo. Smatram za svoju dužnost da Vam podnesem i ovaj detaljniji izvještaj i da na taj način sa sebe skinem odgovornost ako se ne bi imale u vidu činjenice na koje sam ukazivao.

Daleko sam od pomisli da kritikujući druge, svoju vojsku i sebe uzdižem. Sve ovo što Vam izlažem rekao sam ovdašnjim vođama u lice, otvoreno i pošteno jer smatram da danas nije momenat da se zadovoljavaju lične sujete i ambicije. Prema tome ukoliko sam primoran da podvrgnem kritici rad izvesnih ljudi, činim to teška srca i u najboljoj nameri. Uostalom, budućnost daće mi potpuno za pravo.

Situacija u ovim krajevima mnogo je teža i mnogo kritičnija nego što smo mogli da pretpostavimo iz izvještaja koji su nam bili stavljeni na raspoloženje. Ona je nastala, uglavnom, zbog toga što kod ovdašnjeg naroda nije dovoljno razvijena nacionalna svest te su komunističke ideje naišle na plodno zemljište. Dosta veliki broj ljudi ovde nije načisto ko će pobediti: četnici ili komunisti i zbog toga pokušavaju, na sve moguće načine, da budu u dobrim odnosima i sa jednima i sa drugima. Ta kolebljivost koja se opaža na svakom koraku, stvorila je veliku pometnju i u redovima ovdašnjih četnika tako da čovek nije siguran da neka jedinica, u toku borbe, ne pređe na protivnu stranu. Prema podacima koje sam ovde dobio već je oko 1.500 ljudi prebeglo na stranu komunista, tek što su primili puške. Postoji opasnost da se u ovome pravcu ne nastavi paranje. Jer, dok sa jedne strane komunisti pale kuće i ubijaju porodice onih koji iskreno saraduju sa četnicima, dotle četnici ne primenjuju nikakve oštire mere protiv porodica odbeglih partizana. U ovom međuvremenu mi smo sa našim trupama preduzeli izvesne mere. Bilo je pričljivo streljanja i batinanja. Međutim, moja je želja da se meštani jedanput odluče i sami sprovedu ove mere. Oni koji su se opredelili za četnike moraju da poruše sve mostove i da više nikada ne mogu da sarađuju sa komunistima. U tom smislu mi smo sproveli usmenu i pismenu propagandu. Obišli smo veći broj sela, a i u samom Kninu održali smo veći

¹ Original (tipkan na pisaćem stroju, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 57/1, k. 170.

² Omaškom je napisano 1942. g. Treba 1943.

broj konferencija i zborova. U prilogu Vam dostavljam jedan deo propagandnog materijala koji smo ovdje sastavili i u više hiljada primeraka rasturili.³ Pored propagande komunisti su odlično organizovali i obaveštajnu službu. I pored naše najveće obazrivosti, uvek su bili obavešteni o našim lokalnim operacijama, ako su sa nama učestvovali i ovdašnji četnici.

Situacija je još više komplikovana zbog neslaganja ovdašnjih vođa i komandanata. Lične ambicije, sujetna, netrpeljivost, podmetanja i ogovaranja došle su ovde do punog izražaja. Bosanci i Ličani sa njihovim vođama, a isto tako i Srbijanci koji su se ovde zatekli,⁴ tražili su od mene da ih povedem sa sobom kada budemo polazili, jer, kako kažu, više ne mogu da izdrže ovakvu situaciju. Vojvode Brane⁵ i Mane⁶ bili su već izdali naredenja svojim ljudima da se povuku sa položaja i hteli su da se priključe našim trupama. Zbog ovoga ja sam intervenisao i sa teškom mukom uspeo da ih izmirim sa vojvodom Đujićem,⁷ samo ne znam koliko će to trajati. Istovremeno ja sam im skrenuo pažnju da je njihova nacionalna dužnost da baš zbog ovakve situacije ostanu ovde.

Moram da Vam skrenem pažnju na činjenicu da propaganda iz Londona, naročito kako je podešena u posljednje vreme, ima vrlo negativno dejstvo na našu situaciju i ide direktno u prilog komunističke propagande a naročito posljednji govor novinara Harisona.⁸

Pokušali smo da dejstvujemo da se ime našeg Kralja i Vaše, kao nosioca nacionalnih stremljenja što više spominju pred narodom, jer smo stekli utisak da pojedinci nastoje da sebe što više popularišu smatrajući da su oni i izvor i utoka srpskstva.

Vojvodska titula u ovom kraju nije na velikoj ceni. Naročito kada je pre neki dan vojvoda Birčanin⁹ dao titulu Dinaskog vojvode kapetanu Ivaniševiću.¹⁰ Zbog ovoga je veliko nezadovoljstvo i ogorčenje kod svih ovdašnjih prvaka. Vojvoda Đujić je rekao u prisustvu većeg broja starešina i oficira: »Zar je moguće da se i takve greške dešavaju, da se za dinarskog vojvodu postavi kapetan Ivanišević koji nikada nije učestvovao u borbama, a Dinaru je video samo iz brzog voza. I među mojim oficirima ovo postavljenje izazvalo je negodovanje. Najveći broj njih nije dobio nikakvo priznanje za herojsku borbu koju vode od prvoga dana posle sloma. Oni to i ne traže. Ali, kada vide ovakve slučajevе oni sa pravom protestuju i ne kriju svoje nezadovoljstvo. U današnjem vremenu mi smo još uvek revolucionarna vojska. Od vrednosti starešina,

³ Navedeni prilog redakcija nije pronašla.

⁴ Riječ je o Zlatiborskom četničkom odredu, kojim je komandovao vojvoda Radomir Đekić-Đedo. Poslije napuštanja Užica 22. rujna 1941. odred je preko Višegrada, Goražda i Foče otišao na Romaniju. Krajem prosinca 1941. odred se preko Drine vraća u Srbiju gdje se raspao. Međutim, vojvoda Đuro Plečaš okuplja nešto ljudi iz odreda i vodi ih u Mali Ozren, kod Sarajeva. U studenom 1942. ljudstvo odreda (25 četnika) stiže u Kalinovik, potom u Nevesinje, a odatle za Bileće. Tu komandu nad odredom ponovo preuzima vojvoda Đekić i sa bosansko-hercegovačkim četnicima majora Baćovića odlazi u Dalmaciju i Liku gdje vodi borbe protiv jedinica NOV i POJ.

⁵ Bogunović.

⁶ Rokvić.

⁷ Momčilo.

⁸ H. D. Harrison, šef radio-službe i propagande u londonskoj radio-stanici.

⁹ Ilija Trifunović.

¹⁰ Radovan.

njihove sposobnosti i umešnosti da upravljaju ljudima koje vode, zavisi mnogo uspeh naše stvari. Zato ja mislim da bi o ovim pitanjima trebalo povesti računa. Naročito kada je u pitanju ovakav slučaj gde nije bilo potrebno da se dodeljivanjem vojvodske titule pridobiće i primiri neki starešina iza koga стоји vojska i narod. I ja lično, priznajem, primio sam teška srca čin vojvode od Kalinovika, koji sam dobio istovremeno kada je vojvodskim činom počastovovan kapetan Ivanišević.

Kada sam upao u ovakvu situaciju, bio sam veoma zabrinut. Naša vojska znatno je podigla moral u ovim krajevima. Mi smo vodili teške i krvave lokalne borbe u kojima smo imali dvadeset mrtvih i ranjenih.¹¹ Pored toga tifus je zahvatio rogatičku brigadu. Ljudi su bez veša, puni vašiju. Higijenski uslovi pod kojima žive vrlo su teški. Blagodareći samo duboko razvijenoj svesti kod naših ljudi, spremnosti i popularnosti oficira mi smo uspeli da održimo disciplinu. Ali ja se bojam da ovo dugo čekanje ne demoralise i naše trupe jer se u tome pravcu pojavljuju izvesni znaci. Sa druge strane pokazalo se da su obaveštenja koja smo imali u pogledu jačine komunističkih trupa netačna. Na osnovu izveštaja koje sam primio od ovdašnje komande sastavio sam telegrame o komunističkim snagama. Taj izveštaj dostavljam u pirlogu i iz njega se najbolje vidi da komunističke snage nisu precenjene. Komunisti su dobro obavešteni i oni se grozničavo pripremaju. Mobiliju, posedaju položaje i ja se bojam da nas oni ne napadnu pre nego što mi stupimo u akciju. Mi smo stalno na oprezi i više od polovine ljudstva i danju i noću provodi na položajima.

Sa druge strane kada smo sa ovdašnjom komandom pravili projekte za akciju, pokazalo se da oni mogu dati najviše oko 1.500 ljudi, dok smo mi, kao što se sećate računali na oko 6.000. Kada sam iz telegrama koje sam dobio od majora Ostojića počeо da stičem utisak da Crnogorci neće doći, bio sam i očajan i revoltiran i odgovorio sam da bi to pretstavljalno izdaju koja bi imala teške posledice po našu stvar. Sami, bez Crnogoraca ne bismo smeli da se upustimo u glavnu borbu, jer je sigurno da bismo bili tučeni. Sa druge strane naše povlačenje doprinelo bi da ovaj inače nesiguran elemenat potpuno popusti i pride komunistima. Možda sam u svojim telegramima bio dosta oštar, ali, verujte, Gospodine Ministre, to je bilo jedino u želji da Vrhovnoj komandi ukažem na ozbiljnost situacije u kojoj se nalazimo. Jer, budite uvereni, naš poraz u ovim krajevima pretstavlja bi istovremeno i naš poraz u Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori. Mi smo Vaše naređenje za pokret izvršili bez pogovora. Za najkraće vreme mobilisali smo ljudi, forsiranim maršem išli do Bileća da bismo se na vreme ukrcali.¹² I, po mom mišljenju dobro je što smo tako brzo stigli jer, da smo zadocnili, ko zna koliko bi još četnika ovde zatekli. Sada sedimo i čekamo, pod vrlo teškim uslovima, da Crnogorci krenu, odnosno i oni izvrše Vašu zapovest.

Ja nemam ni ličnih ambicija u pogledu komandovanja niti kakvu računicu. Samo jedino ne dozvoljavam da se na ružan način vredam i

¹¹ Vjerojatno se odnosi na borbe za Gračac vodene 14/15. siječnja 1943.

¹² Riječ je o prevoženju četnika u Dalmaciju. Vidi dok. br. 12, napomenu 4.

da mi se drže lekcije od majora Ostojića, koji najmanje ima prava na to. Kao odgovor na moje telegrame dobio sam od g. Ostojića sledeće poruke:

TEL. Br. 26

»U svakom slučaju žalosno je i ružno da ovako što može da uradi major, vitez Karađorđeve zvezde i četnički vojvoda. Crnogorci su već pet dana u operacijama na desnoj obali Lima protiv Turaka,¹³ koje vrlo uspešno završavaju. Bili su napadnuti. Za nekoliko dana polaziti pet hiljada vozom do Rame.«

TEL. Br. 25

»Potčinjene vam vojvode i starešine nisu vaša prćija, nego borci za Kralja i Otadžbinu i njih morate voditi onako i onuda kako vam to naredi oni koji su za to ovlašćeni od Kralja. Preduzmite potrebne mere da se spriči zaraza vojnika i postupite tačno u duhu izdatih naređenja. Ako pokušate da uradite ma šta na svoju ruku u pogledu napuštanja bojišta narediće da vam se smesta oduzme komanda, jer bi to bio zločin i izdajstvo, prema našoj svetoj stvari za koju se borimo. Bolje bi bilo i za vas i za našu stvar da do kraja ostanete vojnik, a ne da se povodište za onima koji u ovim prilikama stvaraju lične kapitale i mešaju se u stvari o kojima nemaju pojma, koji ne znaju opštu situaciju i teškoće sa kojima se bori Vrhovna komanda.

TEL. Br. 23

»Gospodine majore, stavljam vam do znanja da imate bezuslovno izvršavati naređenja prepostavljenih starešina i da jednom za svagda prestanete sa kritikom rada prepostavljenih a kao oficiru poznat vam je način opštenja i tražim da budete pristojni. Vaše depeše dostaviću komandantu¹⁴ da vidi koliko ste daleko otišli. Preporučujem vam da prestanete sa pretnjama, dostavljanjem fabrikovanih izveštaja i navođenjem Vrhovne komande na pogrešne odluke. Varate se ako mislite tako da ćete uspeti tim putem.«

Ton i način na koji on pokušava da razgovara sa mnom ja ne upotrebljavam ni u odnosu sa makojim običnim vojnikom. Pored toga on me 'leveta tvrdeći da fabrikujem izveštaje i time navodim Vrhovnu komandu na pogrešne odluke. Ja tražim i zahtevam od g. Ostojića da dokaže ove svoje insinuacije i ja se neću smiriti dok ne dobijem zadovoljenje. Samo okolnost, što je on od Vaše strane određen da vodi ove operacije (a po mome mišljenju one bi se isto tako mogle voditi i iz Vrhovne komande kao i iz Kalinovika) sprečila me je da mu ne odgovirim onako kao što je zasluzio. Ja zato sa pravom očekujem da od g. Ostojića dobijem puno zadovoljenje, a Vama se okrećem, Gospodine Ministre, da u ovom napadu na mene i moju čast budete pravedni sudija. Jer, u ovakvoj situaciji svaka moja dalja saradnja sa njim bila bi nemoguća.

¹³ Riječ je o akcijama Limsko-sandžačkih četničkih odreda za uništenje muslimanskog življa u Sandžaku i dijelovima istočne Bosne.

¹⁴ Odnosi se na Dražu Mihailovića.

G. Ostojić ide tako daleko i podmeće kad kaže: »Bolje je da do kraja ostanete vojnik, a ne da se povodite za onima koji u ovim prilikama stvaraju lični kapital i mešaju se u stvri o kojima nemaju pojma«. Jasno je da se ova aluzija odnosi na g. Jevđevića.¹⁵ Ja protestujem protiv toga i tvrdim da Jevđević ulaze svu svoju snagu i daje sve od sebe da pomogne našoj opštoj stvari, dok se na drugoj strani, kao što vidite, njegov rad ne ceni pravilno. Pored toga ja ne dozvoljavam da se u našu komandu unose razmire i trzavice danas više nego ikada, jer na licu mesta vidim koliko to šteti opštoj stvari. U svome radu ja sam primoran da često pređem preko mnogih stvari, jer shvatam težinu situacije u kojoj se nalazimo, ali sa puno prava to tražim i od drugih, naročito od g. Ostojića koji nije imao prilike da na terenu istroši svoje nerve. Moj slučaj nije usamljen. Svojim arogantnim i superiornim ponašanjem, major Ostojić je uspeo da ozlojedi mnoge ljude, a svojim samovoljnim postupcima revoltirao je i sedog Blažu Đukanovića. Za svoga načelnika štaba uzeo je majora Radulovića,¹⁶ koga je vojvoda Birčanin proterao sa svoje teritorije, tako da sam ja morao da prečutim pred Birčaninom ovu činjenicu. A Blaža Đukanović rekao mi je za njega u Ostrogu: »On bi išao u borbu, kada bi metci bili ispunjeni kolonjskom vođom.« Posmatrajući sve ove činjenice ne mogu da se otmem utisku da pojedine ljude nije ništa opametila naša nacionalna katastrofa već i dalje, kao nekad u nesretnoj Jugoslaviji, nastavljaju da rade i idu istim, fatalnim putem. Zadržao sam se duže na ovom pitanju jer sam uveren da stvaranje ovakve atmosfere, u ovim vremenima, ni malo ne služi našoj zajedničkoj i opštoj stvari.

Ja sam uložio sve napore da iskreno i lojalno sarađujem sa svima ljudima na koje sam upućen, imajući uvek i samo u vidu da iza njih Vi stojite. Sa vojvodom Đujićem dobro se slažem i sarađujem. Vojvoda Birčanin mi je uputio prijateljsko pismo u kome odaje priznanje mome radu i o njemu se majlaskavije izražava.

Slučaj sa Radmilom Grđićem naišao je kod svih ljudi koji su sa njim radili i sarađivali na veliko negodovanje. O tome Vas je izvestio Jevđević. Ali, ja ne mogu da propustim priliku a da Vam ne kažem da je i moje mišljenje da se prema ovome čoveku, koji je svojim nesebičnim radom mnogo doprineo našoj opštoj stvari, nije smelo tako postupiti. Ja se bojam da će ovaj slučaj izazvati mnoge trzavice i nesuglasice u vremenu kada nam je to najmanje potrebno.

Poznavajući Vas kao čoveka koji staloženo, pravilno i pravedno posmratra stvari i činjenice, ja sam uveren, poštovani Gospodine Ministre, da će Vam izvesni detalji koje sam pokušao da Vam izložim što je moguće objektivnije, savlađujući svoja lična osećanja. korisno poslužiti za procenu opšte situacije. Primite i ovom prilikom uverenje o mom dubokom poštovanju i nepokolebljivoj odanosti, v a š

Petar Baćović v. r.

¹⁵ Dobrosav.

¹⁶ Borivoje.

**IZVJEŠTAJ ČETNIČKOG VOJVODE JEVĐEVIĆA OD 18. SIJEĆNJA
1943. DRAŽI MIHAJLOVIĆU O STANJU U ČETNIČKOM POKRETU
U SPLITU I U DALMACIJI¹**

18. 1. 43.²

Uvaženi gospodine minstre,³

Naglašavam ponovo da imam impresiju da moji kurirski izveštaji ne dolaze u vaše ruke. Razloge tome ne znam. U vezi sa sadanjom situacijom u zoni Dinare, Like i Zapadne Bosne hoću po treći put da svoja opažanja sintetiziram:

Dinarska divizija odnosno Severna Dalmacija stoji najslabije. Srpske mase duboko infiltrirane komunizmom. Nesigurni dobrim delom i naoružani četnici. Najpouzdanija snaga izbeglice iz po partizanima osvojenih delova Like i Zapadne Bosne. Strahovit antagonizam između pokrajinskih vođa Like i Bosne s jedne i Dalmacije sa druge strane. Kod šefova puno odsustvo širokih pogleda. Svim akcijama dominuju lični prestiž, lokalni interes i kaprisci. Na primer damas kad vam pišem ovaj izveštaj vojvoda Đujić je došao u sukob sa Italijanima. Istakao je srpsku zastavu na crkvi. Talijani su je skinuli. On je ponovno istakao i naredio straži da puca u svakoga koje skine. Talijani na to mobilisali vojsku i borna kola i skinuli zastavu. Vojvoda i Palošević⁴ na to izjasnili se da su u ratnom stanju sa Italijom i napustili Knin, te otisli u obližnje selo. To se dešava u času kad se Baćović nalazi u Kninu sa štabom, kada su oko Knina naše trupe na položajima, kada smo tek dobili topove a bacači treba da stignu kroz dva dana,⁵ kada još nismo primili municiju za pokret, kada treba da nam talijanska armija odobri pokret prema Vrlici⁶ i saradnju svojih trupa, kada su hrvatska pojačanja u pokretu i kada treba od Italijana isforsirati rešenje crnogorskog dolaska. Pozvao sam ga dva puta da se okane arlekinada i da se sa Palošom vrati, ali do ovog časa nije stigao. U takvoj situaciji ja ne mogu jamčiti za uspeh ni jedne vojnopolitičke akcije kod Italijana, tim pre što su oni apsolutno obavešteni o njegovoj slabosti. Prilažem vam ovde mnjenje majora Radojlovića⁷ koje je dostavio majoru Ostojiću, da se Bjelajac ne može maći bez Italijana i njegovo mnjenje o brojnoj snazi Dinaraca. Ponavljam da je netačno Brankovo tvrđenje da ima svega pet hiljada partizana, na osnovu naših obaveštenja, podataka italijanskog generalštaba i hrvatske vojske ima ih barem dvadeset do dvadeset i pet hiljada. Ponavljam da mi vojvode koji stoje preko kurira u kontaktu sa Drenovićem opet tvrde da ne može u najboljem slučaju krenuti više od hiljadu i pet

¹ Prijepis originala (tipkan na pisaćem stroju, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 2/8, k. 231. Svaku stranu prijekisa ovjerilo je vojno tužilaštvo JNA.

² Doprano rukom crnilom.

³ Odnosi se na Dražu Mihailovića.

⁴ Miodrag Palošević, major. U to vrijeme bio je komandant operativnih jedinica Dinarske četničke oblasti.

⁵ Oružje i municiju dobivali su od talijanskih okupacionih trupa.

⁶ Vidi dok. br. 38, 43, 160, 303, 323 i 326.

⁷ Miloš.

stotina ljudi. Ja sam se do sad uzdržavao od lični mnjenja o slučaju Birčaninove komande,⁸ ali moram da i o tom pišem, poštujući u punoj meri njegovu prošlost i nacionalnu ispravnost. Izgleda da su svi ti ljudi ili manijaci ili žive u svetu iluzija. Bio bi greh, ne reći vam istinu. Bolest Birčaninovu su iskoristili nesavesni ljudi, da prave komedije, koje nam se mogu krvavo osvetiti. Sve se radi u superlativima. Genijalni vojskovođe, veliki vojvode, dvorske svite, reveransi kod primanja izgledaju vam neobični, ali su stvarnost, Birčanin svakih 15 dana obećaje drugom čoveku da će mu biti naslednik i tretira svoj položaj kao nasledno suvereno pravo. Njegov načelnik štaba Ivanišević piše tekstualno čika Branku: Dragi Zare,⁹ čestitajući ti na vojvodstvu izveštavam te da nas četvorica nismo obične vojvode nego je razlika među nama i ostalim koje je veliki vojvoda postavio.¹⁰ Za nas su spremljene posebne diplome na japanskom pergamentu rukom umetnički izrađene, neka istorija zna, a ostali će dobiti dekrete na običnom papiru. Taj isti Ivanišević deset dana ranije podneo je meni na potpis pismo, kojim ja tražim od Birčanina da njega imenuje vojvodom. Nikada nije ni video Dinare, čiji je postao vojvoda. Pukovnik Uzunčević pao je u nemilost i izgubio komandu divizije, zato što je kihnuo siromah od prehlade a vojvodi su rekli ako dobije kijavicu, da će umreti. Dezignirani guverneri pokrajina dele već sada niže položaje. Alfirević¹¹ koji je predestiniran za guvernera Dalmacije pozvao je Mirka Stojanca¹² i saopštio mu da ga imenuje za vrhovnog inspektora školstva na svojoj teritoriji, drugi je dobio za direktora narodne banke itd. Morate da budete o svemu obavešteni pa vam saopštavam da su sad pozivali Šantića¹³ da bi ga umirili radi slučaja siromaha Grdića saopštili mu, da je on sad najveličanstveniji duh i da njega očekuje nasleđe. Treba da znadete sve! Mi smo doveli u Hercegovinu jedared Birčanina. Mi smo lansirali da on [ima] vašu punomoć. Pre nego sam ja omogućio njegovu vezu sa vama. On je bio u Splitu zatvoren od strane Italijana,¹⁴ kada sam ja garantujući životom za njega uspeo da ga izvadim i nagovorim da počne rad samnom. Tri meseca mi je pravio prigovore da neće da radi sa Talijanima, a kad sam krenuo u Hercegovinu, bio je protiv toga tvrdeći da je tamo sve izgubljeno. Mada sam ja stvorio organizaciju u Hercegovini i uništili partizane, on je došao prvi put kada ste i vi stigli. Nikada nisam ni pomenuo u svom radu njegovo ime, nego samo vaše. U odnosu na Talijane stvar se je izmenila u toliko, da mi je nekada prigovarao, da se družim sa Italijanima, a sad ima pred vratima redovno dve patrole karabinjera, i automobil. Zabranio je popu Đujiću da razgovara sa hrvatskim velikim županom u Kninu a poslao je svog sina da položi u Kninu na ustaškoj

⁸ Riječ je o komandi Zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda.

⁹ Odnosi se na majora Zaharija Ostojića.

¹⁰ Riječ je o vojvodama: majoru Ostojiću-Drinskom, kapetanu Ivaniševiću-Dinarskom, kapetanu Račiću Dragoslavu-Pocerskom i majoru Đurišiću-Durmitorskom. Zvanje vojvoda dodjelio im je vojvoda Ilija Trifunović-Birčanin.

¹¹ Silvije.

¹² Mirko Stojanac, školski nadzornik i Niko Markov, direktor Splitske banke.

¹³ Milan.

¹⁴ Birčanin je vjerojatno došao u Split krajem kolovoza ili početkom rujna 1941.

gimnaziji ispit, da ne bi izgubio jednu godinu. Sin je u Kninu imao na raspolaganju automobil i oružanu četničku pratnju. Ja vama ne želim praviti smetnje i uvažavam vaša naređenja, slušam Iliju,¹⁵ ali je moje pravo, da vas upozorim na pravo stanje stvari. Daje o sebi pisati psalme koje ni Napoleon ne bi tolerirao. Grehota je, da jedan čovek bez skrupula kao što je Ivanišević iskorišćuje tešku bolest vojvodinu, da od njega napravi smešnu figuru. Kod Italijana su se onemogućili i ne uzimaju ih ozbiljno, ja sam sad regulisao za njihove redovne obroke hrane, koje mi imamo odavno. U Splitu su svi protiv vojvode i njegova su okolina svega tri čoveka. U Lici Mihić¹⁶ radi što hoće i sad uživa najpunije vojvodino poverenje iako ga je gonio pre tri meseca, samo zato što je po nesreći prijatelj sa Grdićem. O slučaju Radmila neću više da pišem. Za sve ovo trebalo bi postupiti kako sam vas molio u telegramu, da pošaljete gospodina Vasića¹⁷ da pregleda sve što se radi i da vam podnese pravilan izveštaj. Ja bih mu dao lažne dokumente i garantujem životom za njegovu sigurnost. Gospodin Vasić ima veliko literarno ime i njegov dolazak bi naši ljudi a i Hrvati sjajno primili. Hoću takođe da vam skrenem pažnju na to da se pogovara, premda ja znadem da to nije tačno, da ste vi okruženi isključivo Crnogorcima i to mnogi bivši političari iskorišćuju protiv vas. Isto tako izveštavam vas da pojedini šefovi pokreta u Crnoj Gori šalju pisma svojim prijateljima u Hercegovini u kojima ni malo laskavo ne govore jedan o drugom. Naročito je nepomirljiv general Đukanović, ne vidim zone u kojoj bi vladao veći red, veća harmonija među komandantima nego li kod nas. Baš kad vam pišem ovaj izveštaj došao je definitivni odgovor Đujića i Paloša da kidaju sa Italijanima i stavljaju uslov koji vam u prilogu dostavljam. Motivacija je da smo mi i Italijani dva sveta i da ne možemo saradivati. Praktično to znači da se naše trupe ostavljaju na milost i nemilost i da se ljudi ostavkama ili odlaskom u šumu izvlače odgovornosti za krivo predstavljanje stvari. U vezi sa ovim dolazi u pitanje, da li će uopšte moći nešto dalje u ovoj zoni postići od Talijana a da ne bude i gorih posledica. A ja u svakom slučaju sa sebe skidam odgovornost.

Po pitanju dolaska Crnogoraca saopštavam, da sam ja prema najranijem planu bio izradio, da se oni pod vidom Baćovićevih divljih četnika prebace sa nama preko mora. Kad je vrhovna komadna odbila da to odobri nego je tražila da im se izradi prolaz preko Prozora, pokušao sam sve u Rimu i na Sušaku. Do danas osim načelnog pristanka nisam postigao ništa, međutim Branko javlja da je Pavle dobio dozvolu da ide sa pet hiljada vozom do Rame. O tom ne zna ništa ni šesti korpus ni osamnaesti kao ni armija u Sušaku. Da bi to bilo tačno potrebno je pripremiti bazu i hranu u Bileću i konake za pet dana, jer sa obzirom na stanje hrvatskih železnica za jedan dan ne može biti više od hiljadu ljudi transportovano. Danas sam krenuo za Hercegovinu i sa redova. Ostali su Splićani sa ogorčenjem u duši i u rečenicama protesto moje strane sve će učiniti da olakšam taj transport ako bude odobren.

¹⁵ Trifunović-Birčanin.

¹⁶ Ilija, potpukovnik, komandant četnika u Lioi.

¹⁷ Dragiša Vasić.

Napominjem da su svi moji izveštaji o kretanju nemačkih divizija kao i hrvatskih obistinili, to sad potvrđuje i partizanska radio stanica.

Ujedno vas izveštavam da mi je danas saopštila vrhovna talijanska komanda, da je dovršen veliki plan o generalnom napadu na partizane u kom će da učestvuju talijanske, nemačke, hrvatske trupe i naše snage u suradnji sa talijanskim. Na moje pitanje potvrdili su mi, da ima izgleda da u toj operaciji uzmu učešća i crnogorske trupe. O ovom sam vas izvestio i depešom. Na osnovu ovog sve više dolazi u pitanje da se ostvari naš plan o akciji, a mi da budemo samo jedan deo trupa u opštem planu italonemačkom za uništenje partizana. Da se ne može ostvariti naš plan nezavisno od njihove akcije, ja sam uvek naglašavao vojvodi Birčaninu, a to sam pominjao i u mojim izveštajima vama, tim pre, što su pravci nastupanja italonemačkih snaga od Banja Luke i od Like podudarni sa pravcima, koje smo mi namenili našim trupama. O ovom se mora voditi računa, da se kasnije ne bi doživelo razočaranje bez vaše krivice, jer ste krojili plan na osnovu vama dostavljenih netačnih izveštaja, ne samo netačnih u pogledu brojeva, nego što je još važnije u pogledu samostalnosti ovdašnjih odreda. Ja lično bih voleo da oni unište partizane bez naše pomoći kako i izgleda da će ih uništiti sa obzirom na zamašnost snaga sa kojima raspolažu a mi bi se sačuvali od buma da uništavamo srpske krajeve. No sa druge strane ako se okupatorske trupe kreću bez naših, a zona je operacija etnografski pretežno srpska, oni će da unište sva srpska sela i sav srpski živalj pod izlikom da je partizanski i u tom smislu sam danas uputio prestavku armiji da se ni u kom slučaju operacije protiv partizana u srpskim zonama ne izvode nego sa našim trupama.

Sačekaću vaše daljne naredbe. Pre odlaska posetio sam vojvodu Birčanina. Naredio je Đujiću i Paloševiću da se u roku od dvadeset i četiri sata vrate na svoja mesta i uspostave odnose sa Talijanima pod pretnjom da će ih lišiti položaja. Birčanin je težak bolesnik i u meni se bori sentimentalni obzir prema njemu sa greškama koje čini njegova okolina. Sam ne znam kako bi se taj splet rešio. Dastavljam vam i rezolucije vojvoda Bogunovića i Rokvića i njihovih prijatelja da se upoznate i sa njegovim mnjenjem o situaciji. Konačno da vas zamolim u odnosu na g. majora Ostojića, da mu naredite da promeni svoj ton u opštenju samnom. On suvereno izdaje meni naređenja, traži da mu ja nabavljam nekakve sitnice i da mu dovodim neke ljude, tretirajući me kao kurira a ne kao predstavnika naroda i vašeg delegata. Ja sam se sa narodom stavio pod vašu komandu definitivno i bez rezerve, ali to ne znači da mi g. Ostojić može govoriti načinom koji ja nisam dopuštao ni regentu kada sam znao da sam u pravu. Ja sam u poslednje vreme uspeo da obezbedim prehranu Hercegovine, vodim ljubomorno računa o čuvanju svakog srpskog života, svojim ličnim trudom i žrtvama organizovao sam narod u tom kraju, na moj poziv lični ponovno su formirane brigade u Istočnoj Bosni, sa kraja na kraj Bosne svojim uticajem

¹⁸ Riječ je o talijanskom Sestom armijskom korpusu u Dubrovniku i Osamnaestom korpusu u Splitu.

služim vašoj politici u pokretu i ponos mi ne dozvoljava da dopustim takve postupke prema meni. Ako se slomi naša akcija neće narod tražiti računa od g. Ostojića nego od mene, pa se nadam da će vaš izaslanik¹⁹ da promeni svoj manir u budućnost.

Šaljem nekoliko primeraka propagandističke akcije u Lici, koju vodi major Bjelajac.

U Dinari su počeli sa kažnjavanjem nesigurnih elemenata. Jučer su streljali osam lica, šest četnika iz štaba i dve žene, koji su održavali veze sa partizanima. Svi su mрli sa povikom: Živeo kralj Petar! Talijani su krenuli sami bez naših snaga danas u čišćenje zone ispod Velebita.²⁰ Bojim se daće nastradati i neka čisto četnička sela kao na primer Vrebac, jer njihova vojska na pohodima nemilosrdno pljačka i uništava.

Uspeo sam danas da dovedem iz Dinare onog radio telegrafista što je došao sa podmornicom.²¹ Dostavljam vam njegov interesantan izveštaj.

Oprostite za tehničku stranu ovog izveštaja jer ga pišem po brodovima i po željeznicama, jer sam stalno na putu.

Najodaniji Vam
Jevđević s. r.

Onaj radiotelegrafista koga sam doveo sa podmornice bio je godinu dana u Splitu, vojvoda ga je tek sad prvi put primio kad sam ga poveo, a ranije su tražili od mene da ga odvedem u Hercegovinu i ubijem da ih ne oda. Javio sam vam depešom da Talijani pričaju da Rusija traži poseban mir. Video sam lično štampan tekst na objavama za otsustvo talijanskih oficira sa istočnog fronta, gde vele: Ako dođe do primirja sa Rusijom ne vraćati se u svoju jedinicu, nego se prijaviti mobilizacionom centru u Italiji.

(M. P.)²²

¹⁹ Odnosi se na majora Ostojića, koji je u to vrijeme bio komandant Istaknutog dijela Vrhovne komande.

²⁰ Vjerojatno je riječ o dijelovima divizije »Sassari«, koji su 21. siječnja 1943. otpočeli dejstva protiv Prve NOU brigade Seste ličke divizije.

²¹ Radi se o Stevanu Šinku, naredniku (pseudonim Stevan Jovanović), koji se 27. siječnja 1942. iz britanske podmornice »Torn« (Thorn) iskrcao na otoku Mljetu. oda-kle je došao u Split u štab vojvode Birčanina. Sa njim je došao i Stanislav Stanko Rapotec, također radiotelegrafista.

²² MNO FNRJ, vojno tužilaštvo.

ZAPOVIJEST KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA DINARSKE
ČETNIČKE OBLASTI OD 23. SIJEĆNJA 1943. ZA NAPAD NA JEDINICE
NOVJ U RAJONU KOSOVA I VRLIČKE KRAJINE¹

ŠTAB OPERATIVNIH JEDINICA
DINARSKE OBLASTI²

O. Br. 6

23. januara 1943. godine

Z A P O V E S T

(sekcija razmere 1:100.000 Šibenik—Split)

Partizansko-ustaške snage u svojoj namjeri da dokončaju uništenje Srpskog naroda u Dalmatinskom Kosovu i Vrličkoj Krajini, izvršili su koncentraciju triju Dalmatinskih partizanskih brigada,³ u jačini oko 1.500 ljudi, na prostoriji: s. Kijevo—Vrlika—Muć—Drniš—Štikovo, sa kojom ugrožavaju, svakodnevnim napadima Srpska sela i pale Srpske kuće u Kosovskoj dolini.

Poslednji podaci o njihovom rasporedu su slijedeći:

U s. Mala Polača oko 40 partizana. U s. Kijevu oko 40 partizana. Na Dinari manje snage. U Vrlici oko 100 partizana. U s. Otišiću oko 10 partizana. U s. Štikovu nalazi se jedan bataljon, a u južnim padinama Kozjaka, severno od Štikova, dva partizanska bataljona. U selima Ružići, Kadina Glavica, Otavice i Koljani jače brojno neproverene partizanske snage. U s. Baljcima nalazi se partizanski štab. Pretstražna linija je sledeća: severoistočna ivica sela Orlića i Biskupije—zapadne padine Kozjaka—s. Riđane (zaseok Trivnović i Jovanović)—Gradina (k. 511)—Borkuši (k. 551)—s. Biočić—s. Miočić—s. Kadina Glavica—s. Gornje Kričke—Moseć (Crni Vrh).

Bosansko-Hercegovačke jedinice, sa jednicima ove Ovlasti, dobole su zadatak da opkoljavajućim akcijama unište neprijatelja na označenoj prostoriji, okupiraju Vrliku i kroz Srpska sela provedu četničku organizaciju.

Desno od nas nema naših trupa. Levo od nas operišu do ispod Dinarne Hercegovačke trupe. Za izvršenje ovoga zadatka:

¹ Original (tipkan na pisaćem stroju, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 39/3, k. 152.

² Štab je formiran 22. siječnja 1943. godine.

³ U to vrijeme su se na tom području nalazile jedinice Druge proleterske NOU divizije, koje su vršile pripreme za napad na četnička uporišta Plavno, Strmicu i Golubić. O borbama tih jedinica vidi dok. br. 29A, 38, 43, 60, 303 i 323.

N A R E Đ U J E M :

1. — DESNA KOLONA — komandant kapetan Janičić
Sastav: Ljubinska brigada (bez Dabarske čete). Jačina 280 boraca,
1. brigada 501. korpusa, jačine 320 boraca,
4. bataljon 2. brigade 501. korpusa, jačina 100 boraca.

Svega 700 boraca

1. Prikupiće se 24. o. m. do 14 časova u s. Žitniću i 25. o. m. (zorom) u 7.30 časova nadire pravcem s. Žitnić—Moseć (Umci 618—Crni Vrh 702)—s. Ružići—s. Otavice—s. Gabilovići—Nakića staje, sa zadatkom opkoljavanja partizanskih snaga u s. Otavicama, Kanjanima, Parčiću i Kadinoj Glavici, radi uništenja i sadejstva sa srednjom kolonom.

Po završenom čišćenju naznačenih sela ova će kolona produžiti pravcem Nakića staje—Kranac—Gradina—Maglaj (k. 1070) gde se zadržati do daljeg naređenja.

Zona širenja desno do linije: s. Moseć—s. Matić—s. Marjanović—s. Gradac—Umac—Reljanovića staje—Gabrića staje—Maglaj (k. 1170). Zona širenja levo: žel. stanica Drniš—natpis s. Parčić—Raketića staje—k. 536—k. Eraković—k. 852 (Sekavica), na kojoj liniji održavati vezu sa srednjom kolonom.

Komandant će predvideti potrebnu snagu koja će sa juga ući u s. Kadina Glavica.

Pošto se prema istoku i jugoistoku nalaze neproverene partizanske snage to će jače grupisanje ove kolone biti prema desnom krilu.

Na Crnom Vru ostaviti posadu do jednog voda sa jednim automatskim oruđem do završetka operacije.

Osvajanje Crnog Vrha (702) obeležiti paljenjem jake vatre, zašta poneti materijal.

Mesto komandanta na pravcu kretanja svoje kolone.

2. SREDNJA KOLONA.

Komandant kapetan Mihajlo Ba-
bić.

Sastav: Jedan bataljon 2. brigade
502. korpusa. 2 bacača 81 mm.

Svega: 350 boraca

2. Prikuplja se 23. o. m. do 18 časova u s. Tepljuhu i 25. januara u 7.30 časova nadire pravcem: crkva u s. Tep-
ljuhu—s. Miočić—Jelića granica (537)—
—Usovača—k. 594—k. 745, sa zadat-
kom opkoljavanja s. Štikova sa južne
i istočne strane i hvatanja veze sa le-
vom kolonom na Kunicu (1101) preko
kote 880.

Ova kolona ostaviće jednu desetinu
na k. 469, a jednu u s. Vukoviću, radi
zaštite komunikacija, a u s. Miočiću od
meštana naoružanih i nenaoružanih
obrazovavaće zaštitu na raskrsnici u is-
tom mestu. Dejstvujući sadejstvovaće
napadu desne kolone na Kaljane i Kad-
dinu Glavicu sa kojom u momentu iz-
laska na liniju Miočić—Biočić—Kaljane
—Otavice, uhvatiti i održavati najteš-
nju vezu.

Komandant će blagovremeno pri-
premiti jednu četu radi upada u s. Era-
kovac, s. Vujević, s. Bogdanović i s.
Bura, radi kažnjavanja krivaca.

Zona širenja desno do leve granice
zone širenja desne kolone, a levo do li-
nije: s. Rada isključno — Borkuša (k.
— 551) zaključno — Paklar zaključno
— s. Vujević zaključno s Bogdanović
— s. Bure, zaključno — k. 880 isklju-
čno, na kojoj liniji održavati vezu sa
levom kolonom.

Mesto komandanta u pravcu kret-
anja kolone.

3 LEVA KOLONA.

Komandant kapetan Mijović No-
vak.

Sastav: 1 brigada 501. korpusa.

Svega 350 boraca.

3. Prikuplja se u toku 24 o. m. u zoni s. Kosova i 25. o. m. u 7.30 časova nadire pravcem s, Kosovo—crkva sv. Ilike—s. Jovanović—k. 594—s. Karenovac—k. 677—k. 809—s. Eraković, sa zadatkom da ovlada Kunicom (k. 1101) i izbije prednjim delovima na k. 880, zatvarajući s. Štikovo sa severne i istočne strane i hvatajući vezu sa srednjom kolonom.

Iz sastava ove kolone komandant će pripremiti četu od 70 ljudi radi upada u s. Štikovo i kažnjavanja onih koji su u toku prošlog vremena istakli se kao protivnici Srpske četničke organizacije, no pri ovome ne sme apsolutno doći do izražaja lična osveta ili mržnja, koja opravdano ili ne vlada među selima Dalmatinskog Kosova.

Zona širenja: desno do leve granice širenja srednje kolone, a levo do linije: s. Markovac—Vadina draga—s. Dević—s. Vujović—Šmanica glava—Japa (k. 606), na kojoj liniji održavati stalnu i čvrstu vezu sa jedinicama Hercegovačkih trupa koje nadiru Grebenom Kozjaka.

Zauzimanje kote 809 i Kunice (1101) obeležiti paljenjem jakih vatri, za koje pripremiti potreban materijal.

4. Na slučaj neuspeha kolone će se povući pravcima nastupanja u svoja mesta polaska. Desna kolona može se povući i na železničku stanicu Drniš, na slučaj da bude odsečena od Moseća, no ovo blagovremeno avizirati, kako ne bi bili tučeni sa stanice.

5. Po izbijanju na određene ciljeve raspored kolona ima biti sledeći:

Desna kolona: Maglaj—Ladević, sa obezbeđenjem prema jugu i istoku.

Srednja kolona: s. Vujević—k. 745—s. Bura, sa obezbeđenjem ka istoku.

Leva kolona: Eraković—Kunica s. Knježević, sa obezbeđenjem i sigurnim držanjem Kunice.

6. Veze: u kolonama i između kolona održavaće se pomoću ordonansa i signalnih barjaka. Veza sa potpisatim održavaće se ordonansima, zašta će mi komandanti kolona poslati 24. o. m. do 16 časova po 4 ordonansa iz sastava svojih kolona.

Znaci signalnim metcima su sledeći: više zelenih raketli: opasnost i traženje pomoći;

više crvenih raketli dostignut određeni cilj;

dve crvene i dve zelene raketle da se u pokretu izbilo na liniju: Maglaj—Kunica—Kozjak—M. Polača—Kikića mlin—k. 511.

Pored ovoga paliti i vatre;

Više belih raketli neprijatelja nema, te se pokret nesmetano produžava.

Po izbijanju na izvesnu tačku, na koju napada i susedna [kolona izbeći] međusobno tučenje.

Ugovoreni znaci danju:

Dizanje kape na pušci u vis kao lozinka i dizanje kape rukom u vis kao odziv.

Ugovoreni znaci noću:

Na većoj daljini — pita se: »Ko ide«. Odgovor je: »Dražin vojnik« kao odziv, a »Ko je tamo« odgovor je »Vojnik Kralja Petra«, kao lozinka.

Znaci raspoznavanja za prvi dan:

Noću: »Karabin — Knin«.

7. Ishrana: Pre polaska u operaciju ljudstvo će primiti suvu hranu za dva dana. U toku daljeg rada hrana će se dovlačiti iz magacina, radi čega će komandanti kolona odrediti lica koja će [se] starati za snabdevanje ljudstva hranom, municijom i ostalim potrebama.

8. Sanitet: Bolesne i ranjene upućivati i to:

Desna kolona do prelaza Moseća u Žitnić, a po prelazu Moseća u Drniš.

Srednja kolona preko Miočića u Drniš ili preko Biočića na Kosovo.

Leva kolona na železničku stanicu Kosovo, gde se ima ukazivati prva pomoći, a odande po potrebi u Knin.

Svakom borcu, pre polaska u borbu, predati po jedan prvi zavoj.

Komandanti kolona mobilisaće nama naklonjeno, a nenaoružano ljudstvo, koje će se kretati sa bataljonima i služiti za prenos ranjenika. Za prenos ranjenika rekvirirati prevozna sredstva u najbližem naseljenom mestu.

9. Popunu municijom izvršiti u toku 24. o. m. i to na borca po 72 metka, na puškomitraljez po 500 metaka, a na teški mitraljez po 1.000 metaka. Pored ovoga svakom borcu izdati po jednu bombu.

Na bacače teške poneti po 100, a na lake po 200 bombi.

10. Svaka pljačka i zlostavljanje naroda najstrožije su zabranjeni.⁴ Komandanti kolona odrediće starešine i jedinice, koje će izvršavati kaznu nad licima iznetim u spisku koji im je dostavljen. Prema licima za koje je naglašeno da treba da budu zaštićena, pokazaće naročitu naklonost.

Komandanti kolona dobiće propagandni materijal i postaraće se da se isti narodu podeli, gde je god moguće, na zborovima.

11. Postupak sa zarobljenicima: Komandanti će upućivati u moj štab sve zarobljenike najkraćim putem, pošto ih predhodno razoružaju i

⁴ Vidi dok. br. 301.

pretresu, sa svim kompromitujućim materijalom koji se kod njih nađe. Sem oružja i municije zarobljenicima se ne sme ništa oduzimati. Ne smeju se tući, niti zlostavljati.

12. Pre polaska komandanti će obrazovati preke vojne sudeve pred strojem i suditi sve one koji se o ovu zapovest ogreše, bez milosti.

Komandanti kolona odrediće unapred lica koja će sprovesti organizaciju očišćenih sela, po postojećim naređenjima. Svo naoružano stanovništvo, za koje imaju sigurni podaci da je ispravno, uvrstiti odmah u jedinice.

13. Komandati desne i srednje kolone mobilisaće stanovništvo da porušeni put Drniš—Vrlika dovedu u ispravno stanje za najkraće vreme. Za ovaj posao odrediti unapred manji broj ljudstva, koje će seljane prikupiti i izdati im potrebna naređenja, uzimajući 2—3 iz svakog sela kao taoce, naglašavajući da će taoci biti streljani, kao i svi oni, ako put za najkraće vreme ne dovedu u ispravno stanje.

14. Zaštita pozadine i fronta na liniji Gračac—Otrić—Strmica povevana je 1, 2 i 3 brigadi 502 korpusa, bez jednog bataljona 2. brigade a drugi bataljon 501. brigade određen je za zaštitu boka operišućih trupa sa pravca Jelinog polja.

15. Ja ću se nalaziti na pravcu kretanja srednje kolone, kuda mi izveštaje slati.

(M. P.)⁵

Komandant operativnih jedinica
major,

Miodrag P. Palošević v. r.

Dostavljeno:

Komandantu Desne, Srednje i
Leve kolone, po kuriru.
Komandantu Hercegovačkih trupa
u ruke.

⁵ Okrugli pečat: »Stab Dinarske četničke Divizije — Generalstab«.

**ČLANAK IZ LISTA »KRIK IZ JAMA« BR. 8 OD 24. SIJEĆNJA 1943.
GLASILA SRPSKOG NACIONALNOG KOMITETA U SPLITU O
POLITIČKOJ SITUACIJI U SPLITU¹**

K R I K i z J A M A

SPREM'TE SE, SPREM'TE ČETNICI
SILNA ĆE BORBA DA BUDE

Broj 8.

SLOBODNE SRPSKE PLANINE, 16. JANUARA 1943.

U SPLITU JE LEGLA ČETNIČKA KRV...!

U zadnjih deset dana partizanski junaci tame i mraka napali su u dva slučaja vatrenom, a u jednom slučaju hladnim oružjem tri mlađa čovjeka, koje oni drže za Četnike. — To je činjenica! Ta činjenica ima svoje višestruko značenje:

I. Komunisti su navijestili rat do istrebljenja Četnicima. Ne biraju mjesto, ne biraju sredstva, ne biraju žrtve. Sve što oni procjenjuju da stoji u vezi sa Četnicima, da ih simpatiše, moralno pomaže ili prati, treba da pogine. Dovoljna je sumnja partizanska, već je smrtna osuda i izvršenje osude.

II. Ta se činjenica zbila u Splitu. To su prva tri mlaza četničke krvi, što su uvrla u splitsko tlo. Tu je činjenicu Split popratio uz kliktaj većine sastavljenе djelomično od uvjerenih i proračunanih komunista, a djelomično od lažne komunističke propagande zavedenog stanovništva svih redova. Ostali su Spličani sa ogorčenjem u duši i u rečenicama protestovali. Tih je broj tolik, da će se komunistički junaci mraka teško zamoriti, dok ih sve u tami tjesnih periferijskih ulica potrijebe. Njihov je broj u dnevnom porastu.

III. Ta činjenica nije sačekana među Četnicima ni u Splitu, ni izvan Splita uprav s nikakvim iznenadenjem. Ta je komunistička činjenica ostala potpuno bez željena efekta, jer nema Četnika, a ni njihova prijatelja ko išta drugo i očekuje od komunista. Sama borba, pa ni smrt, ni umiranje za Četnike ne znači ni tragediju, ni naročitu bol. Odavna su cni vikli mrijeti bez golema jada... Ovom su prilikom ostali hladni i hladno poručuju komunistima i komunističkom Splitu.

1. Četnici prihvataju totalitarnu borbu s komunistima i nije im ni malo krivo, što su komunisti ovom činjenicom uzeli inicijativu, i tu totalitarnu borbu do istrebljenja protegли na Split. Od danas će i četnička obrana biti totalitarna čas defanziva, čas ofenziva. Jedna i druga do potpunog istrebljenja...!

2. Split, komunistički Split, koji je u ova tri slučaja mučkih napadaja na četnike klikao svojim junacima mraka, može da se sprema da

¹ Original (tipkan na pisačem stroju, umnožen na geštneru) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 4/2, k. 157.

dugo jauče nad četničkim uspjesima. Dugo, ali i iskrenije i opravdanje i svojoj koži bliže, nego nad četničkim zbivanjem u Gatima.²

Četnici poznaju splitske komuniste kao i sve ono splitsko, što se s komunistima plete, jatači i plješće im. Sve će to bez samlosti i bez izuzetka biti istrebljeno iz Splita, gdje su već šiknuli mlazevi četničke krvi... Sve će to biti istrebljeno danas, sutra ili prekosutra. Istrebljenje je u najširim opsezima sasvim sigurno, a ako vrijeme nije sigurno, to može da bude komunistima i njihovim jatacima vrlo sitnom utjehom.

Neka komunistički Split sebe obmanjuje da su četnici malobrojni i da za njima malo ko stoji, a Četnici tvrdo znadu da je za njima cijelo srpstvo sve čestito hrvatstvo u zemlji i izvan zemlje. Za iskasapljenim srpsvom stoji nedvojbeno cijelo čovječno čovječanstvo. Četnički su redovi neizmjerni. Četnički su osvetnici neizbrojivi. Kad bi komunisti i pobili sve četničke ljude u Splitu, ne bi time napravili ništa drugo, nego tek skrenuli na sebe pažnju četnika i četničkih osvetnika.

Split, splitska većino... samo nosi novo dravlje na svoju lomaču, na kojoj ćeš izgoriti i sasuti se u prah i pepeo...

Boj se onog, ko je viko bez golema mrijeti jada! To smo mi Č E T - N I C I . Ali mi, koji znamo umirati bez golema jada, znamo i ubijati bez ikakva jada...!

² Odnosi se na četničke pokolje i paljenja sela: Gata, Naklice, Kotlenice i Dugopolje. 1. i 2. listopada 1942. godine. Vidi knj. 4 dok. br. 3, 5, 18, 24, 163, 192, 197, 349, 350, 351, 352, 354 i 355.

**PISMO MILANA ŠANTIĆA ZAHARIJI OSTOJIĆU OD 27. SIJEĆNJA
1943. O STANJU U ČETNIČKOM POKRETU U DALMACIJI¹**

Dragi moj Zarija,²

U času kad sedam da ti pišem ove retke počinje da me progoni ona Njegoševa misao: »Da je nebo hartija, a more mastilo — jade Crne Gore ne bih ti mogao opisati«. E, i ja sam sada u takvom položaju, i ojačan sam što u moje misli i osećanja ne mogu da unesem baš nimalo vedrine i optimizma, kome bi se moja duša tako rado predala. Gruba stvarnost i preteška srpska današnjica ne dozvoljavaju mi da bodro gledam u budućnost, a još manje mi dopuštaju da ne vidim ili površno posmatram sve što se događa među nama: naše greške, naša nevaljalstva, lične zlobe i pakosti, nemoguće sujete, bolesne ambicije, nazajažljive pretenzije i mnoga, mnoga zla koja nas dave, koja nas satiru i ne daju da slobodno gledamo u daljinu. Pokušaću da ti izložim svoja opažanja, koja će ti, nadam se, omogućiti da budeš bliže istini. Lišen svih pretenzija, i kao vojnik i kao politički čovek, a još više lišen želje za makakvom nagradom i priznjajem, ja mogu biti objektivan, a od tebe, s pravom, očekujem da mi veruješ. U svakom slučaju, moje dobre namere su tu, iako u čemu pogrešim može biti da nisam dovoljno obavešten, ili, možda, pogrešno obavešten.

Dozvoli mi sada da pređem na konkretnе stvari, to jest da ti prosto i jednostavno ispričam šta sam video, šta čuo i šta primetio. Naš dolazak u Liku trebalo je da znači vrlo mnogo i, po mom dubokom uverenju, on je morao da ima istoriski karakter.³ Kninska Krajina, Dinara i Lika nalaze se u vanredno teškom stanju, ili, bolje rečeno, na vrlo opasnoj prekretnici. Sada se odlučuje hoće li ovi krajevi biti naši ili partizanski. Treba računati sa činjenicom da dalmatinski Srbi ni po svom karakteru i mentalitetu, ni po svojoj borbenosti i snazi duha, ni po srpskoj svetosavskoj nacionalnosti, koju mi sa rođenjem nosimo u sebi, nisu ono što su naši gorštaci, rasni i veliki u časovima najdubljeg poniranja i najvećeg stradanja. Dalmatinski Srbi su, po svom tipu mediteranci, laki i kolebljivi, kompromisni i spremni da se mire sa svakim mogućim stanjem u koje zapadnu. Mnogi od njih i danas će ti kazati: »zašto su nas Hrvati⁴ klali i ubijali? Da to nisu radili oni bi bili gazde, a mi njihove poslužne sluge«. Žalosno je ali istinito. Ovi naši mediteranci liče na penušave talase morske, koji svakog časa menjaju i oblik i boju.

Ali nemamo pravo da im išta zamerimo, još manje da ih napadamo, jer oni su takvi rođeni pod Suncem, i njih može preporoditi i učiniti drugačijima samo nova srpska zemlja, sa novim duhom, Ravnogorska

¹ Original (tipkan na pisačem stroju, čirilicom) u Arhivu VII arhiva četnička, reg. br. 8/9, k. 225.

² Zaharije Ostojić, komandant Istaknutog dijela Vrhovne komande.

³ Misli se na dolazak četničkih jedinica pod komandom majora Petra Baćovića. Vidi dok. br. 12, napomenu 4.

⁴ Odnosi se na ustaše.

Srbija sa ravнogorskим duhom. Treba tu mnogo dobre volje, puno ljubavi i još više nesebičnog i predanog rada. No, da ostanemo na čemu smo: oni su danas naši, Srbi rođeni, i mi ih moramo čuvati i braniti pod cenu naše časti i naše krvi. Sa Ličanima i Bosancima, onima iz Zapadne Bosne koji su njima bliže, stvar sasvim drugačije stoji: oni su isto što i mi i na njihovu borbenost možemo u potpunosti računati. Ali, nažalost, njih je ostalo malo među živima, jer na njih su se sručila sva paklena ustaška nedela, a sada ih još pritisla i komunistička. Takozvana Dinarska divizija, o kojoj je bilo mnogo reči i prilikom našeg letošnjeg sastanka u Pustom Polju, a docnije mnogo više, ni iz daleka ne liči na ono što smo zamišljali i očekivali. Možda zbog toga što smo pod samim imenom »divizija« navikli da vidimo vojsku i njenu snagu, borbenost, odlučnost i bezkompromisnost. Ovamo, međutim, našli smo, sem časnih izuzetaka, kolebljive i pokunjene jadnike, našli smo nejunačku gomilu, koja uzmiče pred svakom opasnošću, plaši se borbe i najrađe se predaje onome ko je jači. Sa takvom vojskom, nesigurnom i nesolidnom, vrlo je teško računati, a da ne govorimo o tome kakva je opasnost preduzeti sa njome neku zamašniju akciju. Sigurno je da ćeš u tome slučaju uvek biti ugrožen na onom položaju koji oni drže. Tu i tamo nađe se poneka borbenija grupica, ali čim se dublje zagleda videće se da tamo ima ili Bosanaca ili Ličana. Izuzev brigade Gavrila Prinčipa, u kojoj su opet sami Bosanci — izbeglice, u Dinarskoj diviziji nema ni jedne druge borbene jedinice u pravom smislu reči.

Daleko sam i od pomisli da koga lično optužujem, ali smatram kad jedna vojska nije u redu da su, u najviše slučajeva, za to krivi komandanti. Tako je i u Dinarskoj diviziji. Komandanti i oficiri trače vreme u nekakvoj glupoj administraciji, ulazu mnogo više truda da bi ispoljili vidne vojničke znake i osobine, a i ne pokušavaju da u vojnika unesu elan i borbeni duh, nama danas tako potreban. Mnogo se više priča nego li radi, mnogo više piše nego misli, nego više komanduje nego bori i ratuje. Primetio sam još nešto, meni lično svagda ne drago i odvratno: komandanti, od najviših do najnižih, špijuniraju jedni druge, a od obaveštajne službe i obaveštajaca napravili su žbire i uhode, koji se došaptavaju i intrigiraju, dok neprijatelji u njihovim redovima mogu da vrše propagandu koju oni i neprimećuju. Svađe i raspre najčešća su pojava među njima. Vojvode čije grudi krase najviša vojnička odlikovanja, idu tako daleko da, u prisustvu mlađih, rušeći svaki svoj autoritet, hvataju za revolvere i, umesto pučnjima, neriterski se obračunavaju grdnno prostačkim psovjkama i vulgarnostima.

Kao po pravilu, svi lažu, i to mnogo i bezdušno. O sastavu svojih trupa, o borbenosti i junaštvu svaki će ispričati prava čuda, a kad dodeš na teren lako ćeš se uveriti da od toga nema ni pomena. Vojvode čak priređuju demonstracije jedni protiv drugih, kao što je nedavno, pred onu nesrećnu borbu, bio slučaj u Gračacu.⁵ Pred svojom ličnošću i pred svoim sitnim, malim računicama bedni ljudi zaboravljuju najsvetije i najuzvišenije nacionalne interese.

⁵ Riječ je o napadu Prve i Druge brigade Seste ličke divizije na Gračac 14/15. siječnja 1943. godine.

Bilo bi nepravedno i nepošteno kazati da tamo nema nikakvih vrednosti. Daleko sam od toga. Vrednosti ima, i njih ne može niko zbrisati ni umanjiti, i možda je čak prava nesreća što se te vrednosti i suviše ističu i podvlače. Bolje sada da govorimo o nevrednostima, nebili njih nekako ispravili i napravili vrednostima. I da sačuvamo srpsku savest radi naše budućnosti i radi spasa.

Primetio sam da se oficiri vrlo malo zadržavaju na terenu, osim onih najmladih, koji u ostalom uvek nose najteže breme. Vojvoda Momčilo Đurić, koji je komandant Dinarske divizije, svakako je čovek dobre volje, lepe inteligencije, i on ulaže mnogo truda da situaciju održi u ruci i da sve đavo ne ponese. Ali ipak smatram da bi vojvoda Momčilo trebao da ima jednog vrednog načelnika štaba, po mogućnosti sposobnog đeneral-štabca, koji bi u njegovo ime bio bio stvarni komandant Dinarske divizije. Vojvoda Birčanin dodelio je položaj pomoćnika komandanta majoru Paloševiću. Ne bih smeо tvrditi da je to mnogo srećan izbor, jer imam impresiju da Palošević spada u red ljudi kojima su često potrebni jeftini vašarski efekti. I boim se još da je lična sujeta i kod njega suviše podvučena, a to može biti razlog da se raspre, svađe i razno razne struje i strujice, kojih ovde ima u izobilju, još više raspire i uzmu neželjeni tok.

Vojvodski činovi i odlikovanja, koje dobromerni Ilija Birčanin deli zaslužnima smatram da su nesreća u današnjoj situaciji. Čovek i ne sluti kakvu mržnju i kakve surevnjivosti izazivaju vojvodski činovi. Možda zbog toga što svaki Srbin smatra da i sam treba da bude vojvoda, a kada već on to ne može da bude onda ne ostaje ništa drugo do izliv jedne žučne mržnje i pakosti prema drugome. Neporecivi je fakat da smo mogli ostati poštedeni bar od svađa ove vrste. O, kamo lepe sreće da hoćete jednim ukazom poništiti sve činove i sva odlikovanja, a u slobodnoj otadžbini postaviti svakoga na svoje mesto, prema radu i zaslugama.

Kada sam ti izložio, bar ukratko, stanje u Dinari, onda moraš shvatiti Petra Baćovića i razumeti njegov stav. Ja nisam njegov eho i nemam nameru da govorim u njegovo ime, ili, možda, da budem njegov advokat, ali smatram da je bio u vrlo teškom i neobično delikatnom položaju. Pod jadnim uslovima, bez rublja i odela, Hercegovci su došli u Dinaru. Prvih deset dana od Tetkića smo primali skraćeno sledovanje, i vojska je formalno gladovala. Dinara se je belila pod debelim slojem snega kada su naši ljudi zauzeli najistaknutije položaje, da bi branili Dalmatince koji apsolutno nisu hteli da se bore. Nekoliko smrtnih slučajeva od tifusa uneli su veliku uznemirenost. Akcija nije počinjala, a Crnogorci nisu dolazili. Baćovićev položaj nije bio ni malo laskav, a od njega se sve tražilo, sve očekivalo, sve zahtevalo. Bio sam svedok mnogih nemilih scena, kada su ljudi od Baćovića tražili da ih vrati kućama. On je bio očajan. Jevđević ga je obmanjivao svoim lepim pričama, vojska negodovala, komandanti naređivali i naredivali. I, sasvim prirodno, čovek je eksplodirao, pa nemajući s kim da podeli odgovornost, on se, sa svim nezadovoljstvom koje se bilo skupilo u njemu, ponekad možda i žučnošću, obraćao vama Vrhovnoj Komandi, zahtevajući od

vas, s pravom, da ga razumete. Ti opet, Zarija, plah Srbin i eruptivan kao vulkan, preosetljivo si primio njegove reči i isto tako žučno, pa čak i za oktavu više, odrubio mu. Tebi zameram više, jer ti po položaju koji zauzimaš treba da imaš pluća široka kao planina i da kao Mikijev Oskar gutaš sve.

I čika Đoka i ti zahtevali ste od mene da u svakoj prilici bude istinit i objektivan, pa se nadam da mi nećeš zameriti ni na ovim rečima.

Da se sada sa Đinare spustimo malo do Splita, jer tu se nalazi komanda i štab vojvode Trifunovića Birčanina. Njegova bolest je naša velika nesreća. On je u stvari živ pokojnik i bilo bi ludo očekivati ma kakve nove napore od njega. Prirodno je da bolesnik kao što je on ne može voditi i obavljati poslove u ovako sudbonosnim danima, kada se odluke moraju donositi brzo i trenutno, i kada stvarni komandant treba da je uvek na terenu. On je strahovito nervozan, a ima dana kad je upravo nepodnošljiv. Ljudi oko njega nesmeju da mu saopštavaju čak ni neprijatne vesti, imaju ograničeno vreme kada s njim mogu razgovarati, što je u ostalom i prirodno, jer on se već puna tri meseca nalazi na samrtničkoj postelji. A on je centralna ličnost, i vojna i politička, što je gotovo nemogućno, ni jedna stvar ne sme se rešiti bez njega. Napominjem ti samo da je za naš pokret u Splitu važniji politički predstavnik dok vojni komandant ni u kom slučaju ne bi smeo da sedi tamo. Ljudi koji se nalaze oko Birčanina nisu mnogo obljaljeni, tako da su se zbog toga stvorila dva politička tabora, koja se međusobno satiru i glože, dok partizani nesmetano vrše svoj posao.

U slučaju Radmila Grdića, koga kako izgleda, Ilija Birčanin hoće potpuno da odstrani iz našeg pokreta, zbog rodbinskih veza, ja sam zauzeo sasvim pasivan stav. Smatram samo da ne treba snage rasipati i odgurivati, nego što više skupljati i zbijati u naše redove. Oko Grdićevog slučaja uzvitlala se grdna prašina, a moje je mišljenje da su cvojci uskogrudni i egocentrični.

Dali ovom prilikom da ti uopšte govorim o Jevđeviću? Svaka reč koju bi ti kazao mogla bi me stati glave. I to sasvim ozbiljno. Od toga ja ne prezam, i istinu, koju dugujem Vrhovnoj Komandi, ja ću kazati. Smatrao bi sebe zločincem, jer stvari koje se odigravaju uzimaju sve više maha i postaju sve opasnije. Za sada dosta, a o ovome ću podneti usmeni referat.

Neznam dali ti je poznato da su poslednjih dana partizani razvili veliku aktivnost i otvorili strašnu kampanju protiv nas. Sada i oni traže anketnu komisiju,⁶ kao što je ranije tražio čika Đoka. Oni zahtevaju da se pošalje anketna komisija iz inostranstva, koja će na terenu utvrditi ko radi sa okupatorom i ko prima pomoć od njega. Preko radia sam čuo da g. Idn⁷ vodi nekakve pregovore sa Moskvom o ujedinjenim snagama u Jugoslaviji koje bi trebalo da vode borbu protiv neprijatelja. Mislim da bi smo trebali našu politiku sa Italijanima voditi nekako

⁶ Riječ je o noti, koju su Vrhovni štab i Izvršni odbor AVNOJ-a uputili 17. siječnja 1943. godine Vladama SSSR-a, Velike Britanije i SAD, o četnicima Draže Mihailovića, kojom se pored ostalog traži da saveznici upute komisiju, koja će na licu mjesata ispitati suradnju četnika sa okupatorom.

⁷ Eden Anthony. U to vrijeme ministar vanjskih poslova Velike Britanije.

opreznije sa manje huka i manje pričanja, jer se plašim da partizanska propaganda ne bude imala u inostranstvu više uspeha nego naša. Hrvati i partizani vode istovetnu propagandu protiv nas i ja te uveravam da će se oni ubrzo naći na zajedničkom frontu. Mi, međutim, čak ni sa domobranima ništa ne preduzimamo, i to iz prostog razloga što je Jevđević monopolisao sve političke pregovore i izigrava nekakva ministra spoljnih poslova, a Ilija Birčanin u Splitu sa Hrvatima uopšte neće da razgovara. Našom neelastičnošću mi ćemo oterati sve Hrvate pod partizansku crvenu zastavu.

Naša propaganda je bedna i gotovo nikakva jer [...]⁸ pamet, najčešće vrlo hrđavo i nepismeno, upravo tako kako bi zadovoljio samoga sebe. Jednom rečju, periferski šovinizam cveta. Prigovorićeš mi, možda, da sam ja kriv što nemamo bolju propagandu. E, moj Zarija, bolje i o tome da ti usmeno govorim. Nije u pitanju ni moja dobra volja ni trud koji ulažem, nego zle okolnosti u kojima se nalazim i Srbi koji to ne dozvoljavaju.

Ma koliko da su demoralisani neuspesima svoih saveznika na frontu Hrvati polažu ogromne nade u partizane, u akciju katoličke crkve u inostranstvu, kao i na američke Hrvate, koji takođe ne sede skrštenih ruku. Sinoć sam obavešten da je Crnogorcima definitivno onemogućen put u Liku. Hrvati smatraju da je to njihov veliki uspeh, i da je to u stvari sprečila njihova intervencija u Rimu i Berlinu; partizani opet tvrde da Crnogorci nisu hteli da idu u borbu protiv njih, jer je cela Crna Gora partizanska, a ja lično mislim da su ovo naše srpske smicalice i da su samo te smicalice sprečile Crnogorcima put u Liku. U svakom slučaju ovaj naš jalovi pohod imaće dalekosežnih posledica, a partizanima će ostati u ruci jedan krupan adut za propagandu. Posle povratka naših trupa iz Knina verujem da Dinarska divizija neće biti u stanju, ni cnaj najuži krug Kosovske Krajine da drži u svoim rukama. To će svakako imati uticaja da se čitav jadranski pojас odluči za partizane izuzev ono nešto preostalih Srba, koji će biti prepusteni sudbini na milost i nemilost.

Eto, dragi Zarija, ja ti ispričah mnogo stvari koje te ne mogu obradovati. Rekoh i spasoh dušu. Ali pri prvom susretu, a nadam se da ćemo se uskoro videti, kazaću ti još više. Dotle mi budi dobar i srećan.

Srdačno tvoj

Mil. Šantić v. r.

⁸ Original oštećen. Vjerojatno bi trebalo da стоји: »jer svak piše što mu padne na pamet«.

IZVJEŠTAJ PREDSTAVNIKA VRHOVNE KOMANDE JUGOSLAVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD KRAJA SIJEĆNJA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U DALMACIJI¹

Uvaženi Gospodine Ministre,²

u prilogu dostavljam dosie dokumenata nimalo simpatičnih o sporu vojvode Birčanina sa Radmilom Grdićem i jugoslovenskom grupom u Splitu.³ Ne želim da dajem svoj sud o svemu tom. Konstatovao sam samo da situacija tamo ne valja. U Kninu sam zatekao svega u celoj dinarskoj diviziji oko maksimuma dve hiljade pokretnih boraca. Sve ostalo još po prilici toliki broj organizovano je po principu teritorijalne milicije i razmešteno po selima. Oko šest stotina ljudi sa oružjem dobivenim od Italijana prešlo je partizanima. Oficira ima dovoljno, ali malo sposobnih. Najbolji je gore kapetan Šoškić⁴ i major Stude kom smeta to što je Hrvat. Od vojvoda je najbolji Đurić lično veoma hrabar rasan goršak obljen u narodu, ali po starom srpskom običaju mnogo ga klevetaju da je kupio od četničkog novca kuću u Zadru, da trguje itd. U Lici je najbolji Bjelajac. Mihića kao [i do] sada favorizuje vojvoda⁵ mnogo je predan Italijanima i time se oslanja na rebelira po potrebi i protiv vrhovne komande. Vojvoda je usled bolesti vrlo nepristupačan. Kreirao je neki dvor po stilu Luja Četrnaestog deli guvernerstva, za budućnost, pojedinih pokrajina, ima dvorsku kliku, i uopšte radi neodmereno. Kako usled bolesti nikada nije išao na teren, on o svim stvarima ima pretstave koje mu servira najbliža okolina. Ivanišević⁶ je arivistica čiste krvi, koji ne bira sredstva da pod vojvodinom firmom provodi svoje namere lične prirode. Situacija naših trupa je vrlo opasna.⁷ Eksponirane su na položajima, bore se junački, ali čim se u svrhu koncentracije povuku u bazu, domaći⁸ beže za njima kao ovce. Kako smo očekivajući obećane Crnogorce pošli gore, a sad Crnogoraca nema, to ni sam ne znam, kako ćemo se sa čašcu izvući iz te mišolovke. Pored toga kako smo ogoleli Hercegovinu partizani su od Imotskog navalili Širokom Brijegu i ozbiljno ugrožavaju Mostar.⁹ Danas sam doputovao iz Knina. Sporazumno sa Brankom¹⁰ naredićemo opštu mobilizaciju u Hercegovini, a ujedno ću vam danas javiti depešom preko Branka da uputite svakako Crnogorce u Bileće. Ja ću sa obzirom na situaciju da stavim Talijane pred gotov

¹ Kopija originala (tipkana na pisaćem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 47/2, k. 159.

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Te priloge redakcija nije pronašla.

⁴ David Šoškić.

⁵ Ilija Trifunović-Birčanin.

⁶ Radovan Ivanišević.

⁷ U pitanju su hercegovački četnici pod komandom majora Petra Baćovića.

⁸ Četnici iz sastavne Dinarske četničke divizije

⁹ Riječ je o Drugoj dalmatinskoj NOU brigadi, koja je u toku 28/29. siječnja 1943. godine likvidirala ustaška uporišta u selima Rakitna, Zagorje i Vinjani. Neprijatelj se povukao u pravcu Posušja. Vidi dok. br. 42.

¹⁰ Zaharije Ostojić.

čin i da ih nateram da puste Crnogorce suvim preko Mostara na Široki Brijeg, Imotski, Zadvarje u susret našim. Ovaj put je radi snabdevanja i povoljniji i bliži od puta preko Konjica i Prozora. Kad Crnogorci do stignu liniju Imotski, onda bi Baćović, Drenović i Đujić mogli da krenu. Ja lično preuzimam odgovornost da Talijani ovo moraju prihvati pa se molim vas nemojte na to obazirati, što guverner¹¹ ili neko drugi rekne, da Rim na to ne pristaje. Inače partizanska druga kolona zauzela je Travnik, pa može da preko Bjelašnice ugrozi i Kalinovik.

Dinarci su primili oružje, dvadeset lakih bacača četiri teška, šesnaest teških mitraljeza i dvadeset puškomitraljeza i dva topa 65. Naši su dobili šest tekših bacača i dva topa 65, a ide nam deset lakih bacača. Municipije su poslali milijun metaka iz Fiume¹² doći će kroz tri dana od danas. Vaša naređenja dostavite mi preko Branka. Ponavljam da nemamo novaca. Isto tako nisam dobio zlato za kupljeni pirinač. Sa hranom sam Hercegovinu obezbedio dovoljno, dobili su još četiri hiljade novih obroka za novolegalizovane, a osim toga izdaje se hrana i za one tri hiljade koje su otišle u Dalmaciju jer su oni otišli pod imenom divljih Baćovićevih četnika, konačno je hrvatska vlada poslala trideset vagona hrane. Kalinovik sam kao bazu obezbedio sa hiljadu obroka dnevno. Mnogo nam škodi raznoliko komentaranje događaja sa našom vladom u Londonu. Harrisonove¹³ gluposti i komunistička radio stanica. Verujem uprkos svemu u konačan uspeh. Oprostite, što u strašnom poslu nisam opširniji.

Dopustite mi jednu digresiju lične prirode. Svi koji se od vas vraćaju, govore kako kod vas postoji uverenje, da se ja zabavljam sa ženama. Ja ču vam odgovoriti sa onom Makijavelijevom izrekom, da su samo sveci i magarci ceo dan ozbiljni. Ja svetac nisam, a ono drugo ne želim da budem. Savršeno je tačno da u slobodnim časovima volim da vidim žene, samo na žalost nemam dovoljno slobodnih časova. Nikada ta moja pasija nije išla ni u kom pogledu na štetu mojih dužnosti. Stojim vam na raspolaganju, ako smatrate, da se to kosi sa mojim poslom i položajem.

¹¹ Guverner Crne Gore Pirzlo Birol.

¹² Rijeka.

¹³ H. D. Harrison, šef radio-službe i propagande radio-Londona.

IZVJEŠTAJ SRPSKOG NACIONALNOG KOMITETA U SPLITU IZ SIJEĆNJA 1943. DRAŽI MIHAJOVIĆU O RAZGOVORIMA VOĐENIM IZMEĐU PREDSTAVNIKA HSS-a I SRBA U SPLITU¹

Početkom januara doputovao je u Split hrvatski ustaški admiral Gatin,² inače rodom Splićanin, poslat od grupe hrvatskih ustaša, koji se kupe oko dr Berkovića i dr E. Bulata.³ Gatin je imao za zadatku da poveže sve hrvatske frakcije u Splitu i okolicu, a govorio je ovako:

»Približuje se konac ovome ratu, pobeda je sigurna na strani saveznika, i radi toga potrebno je da mi Hrvati mislimo o našem spasu. Sa Pavelićem se ništa ne može, on je lopov i izdajica i radi toga moramo mi svi bez njega, i protiv, njega da se udružimo i da spremni dočekamo kraj rata. Već sada svi mi Hrvati moramo stupati u redove partizana i pomagati ih svim silama i sredstvima. Svi i domobranci i ustaše moraju k ovima, jer jedini oni moći će da nas spasu od zla koje nas može zadesiti radi bezglavo vođene politike sa strane hrvatsko-ustaškog vodstva. Ujedinjeni s njima moći ćemo se spasiti i osvete sa strane Srba i njihovim političkim prestižom moći ćemo pregovarati sa Srbima na ravnoj nozi i oboružani mi kao i oni.«

Na primjedbu jednog prisutnog Hrvata: ali partizani vode komunističku politiku?

Odgovorio je: »To je istina, ali to je prividno, jer naši komunisti su Hrvati u prvom redu i oni će u danom času stati otvoreno u odbranu Hrvatskih prava, pa politika bila kakva bila.«

Na pitanje: »Ali tu ima i Srba komunista, a šta ćete s njima?« Odgovorio je: »Kad ne budu više potrebeni, onda će ih nestati, jer mi ćemo biti u većem broju.«

Predstavnik H.S.S. bivši narodni poslanik Ivan Petar Mladineo razgovarao je sa Dr Jovom Miovićem, sredinom decembra, mogućnosti saradnje Hrvata i Srba. Tom prilikom isti je u prisustvu sam. demok. Felera kazao po prilici ovo:

»Delegat Srba na razgovorima sa grupom Jugoslavena postavio je zahtjev, u ime Srba na Jugoslavene i na nas Hrvate, a to su po prilici:

I. Hoćemo dinastiju sa kućom Karađorđevića.

II. Vojno vodstvo pod komandom đeneralja Draže Mihailovića.

III. Nikakva organizacija vojne prirode nesmije se vršiti bez odbrenja vodstva četničke organizacije.

Delegat Srba tražio je od nas, da radi uspešne saradnje mi Hrvati moramo ili s četnicima ili u jednoj drugoj vojnoj organizaciji pod vodstvom đeneralja Mihailovića, učestvovati u svim borbama koje vode četnici.

¹ Kopija originala (tipkana na pisaćem troju, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnici, reg. br. 8/2, k. 157.

² Vidi dok. br. 19 i 24.

³ Edo Bulat.

Mi Hrvati želimo saradnju sa Srbima, ali mi ne možemo da zauzmemmo neprijateljski stav protiv partizana jer to je naša vojska, koja nam može sutra pred saveznicima da opere obraz, i mi Hrvati namjeravamo sa tim partizanima udružiti hrvatsku seljačku i građansku zaštitu i u svim mjestima Primorja dočekati saveznike i preuzeti vlast od okupatora. U ostalom naša H.S.S. danas je u nemogućnosti da pokaže svoju brojčanu snagu, jer naše desno krilo otišlo je k ustašama, a lijevo k partizanima pa kad bi i htjeli da naše pristaže pridružimo k četnicima, mi toga nebi mogli da učinimo jer mi danas pristalica svojih i nemamo ili ih imamo vrlo mali broj.«

Isti gosp. Feler u jednom privatnom razgovoru izjavio je ovo: »Hrvati treba da dobiju sve teritorije, istorijske, razume se, i sve one krajeve u kojima živi i jedan Hrvat.

Na upit: i Boku Kotorsku?

Odgovorio je: Nego šta i Boku Kotorsku, ponavljam sve krajeve u kojima Hrvati žive.

Taj isti gosp. Feler izjavio je ovom prilikom, protivno no ranije, da su Hrvati dužni da se pridruže partizanima, jer su partizani hrvatska narodna vojska.

P. S. Da se vidi kontradiktornost hrvatskih intelektualaca i ljudi koji interpretiraju hrv. zahtjeve i način rezonovanja.

SRPSKI NACIONALNI KOMITET U SPLITU

**DEKLARACIJA PREDSTAVNIKA JUGONACIONALISTA — HRVATA
IZ SPLITA OD SIJEĆNJA 1943. DRAŽI MIHAJOVIĆU U VEZI OSNI-
VANJA »JUGOSLAVENSKOG REVOLUCIONARNOG POKRETA«¹**

Gospodine Ministre,²

U prilogu slobodni smo dostaviti Vam našu deklaraciju. Uvjereni smo da će ona kod Vas pobuditi naročiti interes, za koji smo Vam unapred zahvalni.

Kao garanciju za uspeh izložene akcije, smatramo potrebitim da naglasimo da bi, kao politički odgovorno lice za ovaj naš kraj, sa sjedištem u Splitu, bio postavljen g. Radmilo Grdić, iz razloga, što se g. Grdić, kao sekretar Saveza Sokola vrlo dobro znade sa svima jugoslavenskim nacionalnim radnicima kod nas, pa se ukazuje najpodesnija ličnost za taj posao. Naročitim poznavanjem naših prilika i odnosa na terenu, g. Grdić je u stanju da najbolje poveže Srbe i Hrvate i da time stvori povoljnu bazu za čitav rad izložen u priloženom izjašnjenju.

Uvjereni smo da će ove naše razloge pravilno ocijeniti te da ćete ih uvažiti.

Sa odličnim poštovanjem

Split, januara 1943.

Gospodine Ministre,

Kao jugoslavenski nacionalisti, hrvatskog plemena, smatramo svojom nacionalnom dužnošću da Vama, kao Vrhovnom komandantu jugoslavenske vojne snage i jedinom predstavniku naše legale vlade u zemlji, iznesemo svoje poglede, uvjereni da ćemo u našim razlaganjima i zaključcima naći kod Vas puno razumijevanje i potrebitu podršku.

Nema dvojbe da je raspoloženje za zajednički život u jednoj državi oslabilo kod srpskog dijela našeg naroda. To je stvarnost, i njoj želimo ravno pogledati u oči i otvoreno iznijeti činjenice. Nad Srbima u NDH počinjena su nečuvena razbojstva i strahovite svireposti organizovane po ustaškim vlastima. Kasapljeno je na stotine hiljada najbolje muške snage, silovane su žene i djevojke, nisu poštedena ni nejaka djeca ni nemoćni starci. Opljačkani su domovi, spaljena su sela slišteni su čitavi krajevi sa lica zemlje. Klanja su vršena po određenom planu, u cilju potpunog uništenja srpskog življa. Grozote su tolike da vapiju osvetu od Boga. Srbi su povrijeđeni u svojim nacionalnim i vjerskim osjećajima, bačeni su izvan zakona, i gore od toga, poniženi su u svom ljudskom dostojanstvu i proglašeni za šumsku divljač, na koju svak smije nekažnjeno da udara. Protiv svih tih strahota nije se, dok su se ona vršila, digao niti glas najviših dostojanstvenika katoličke crkve, kojima je već kršćanska dužnost nalagala da to učine, a koji su, zbog svog privilegovanog položaja, to mogli najslobodnije učiniti.

¹ Original (tipkan na pisačem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 11/2—1, k. 157.

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

Daleko bi smo pošli kad bismo ispitivali razloge koji su do toga doveli, ali jedno je sigurno da jedan od glavnih uzroka leži baš u tome što pravog jugoslavenskog duha nije nikada bilo, ni na našoj partijskoj, ni državnoj politici. Da je to tačno, vidi se najbolje iz toga, što ni danas naši neprijatelji ne vide opasnjeg protivnika za sebe nego što je jugoslavenstvo, a najutješljiviji primjeri snošljivosti i saučešća sa proganjениm Srbima, javili su se baš tamo gdje je jugoslavenska misao bila jača. Istina je doduše, da su za vrijeme dvadesetgodišnjeg državnog života, mnogi grijesili u ime jugoslavenstva, ali jugoslavenstvo ne može da se ponese odgovornost za djela ljudi koji su ga rušili, umjesto da ga učvršćuju. Rasulo u našoj državi nije dakle uslijedilo za to, što je ta država bila Jugoslavija, već zato što u suštini to nije bila. I zato nije istina da jugoslavenstvo predstavlja neuspjeli eksperiment, kao što to tvrde neprijatelji, jer pravi jugoslavenski duh ima da se javi tek u obnovljenoj Jugoslaviji.

Nitko međutim, kao mi, ne osjeća da prvi preduslov za zajednički život Srba i Hrvata leži u tome, da se dade puna zadovoljština, s jedne strane Srbima, koji su zvјerski pogodeni svirepim klanjima i nečovječnim poniženjima, a s druge strane načelu vjernosti otadžbini, koje je teško povrijedeno izdajstvom izdignutim na državotvorni princip u NDH. Ma koliko da interesi buduće svjetske politike budu nalagali da se Jugoslavija obnovi, ta će obnova predstavljati mrtvo rođenče, ako se prije toga ne riješe psihološki problemi zajedničkog života, koji je tim zločinstvima kompromitovan. Onima koji su pogodeni treba dati dokaza, da ti koji su počinjali zlodjela, tvore zaista manjinu među Hrvatima, te da držanje velike većine Hrvata prema toj manjini nije samo neutralno, ili platoniski otklanjajuće, već u osnovi protivno.

Dođe li do toga da Srbi sami budu morali posizati za zadovoljstvnom, ili da država odozgo stane kažnjavati izdajstva, to će baciti sjenu na moralni osjećaj Hrvata, kao cjeline, izazvati će opasnost da stradaju i nedužni Hrvati, a osim toga bi nova međusobna obračunavanja kompromitovala još jednom izglede za zajednički život. Ugled i interesi Hrvata, a pogotovo interesi zajednice traže dakle da tu zadovoljštinu, i u odnosu prema Srbima i u odnosu prema državi dadu sami Hrvati. I to daleko manje kao čin osvete, nego li kao čin pravde i morala.

Kao jugoslavenski nacionalisti hrvatskog plemena, založićemo se iz puna srca da se na tom poslu nađu zajedno svi Hrvati, bez razlike, koji nisu zaraženi ustaškim duhom, pa se nadamo da ćemo, u većoj ili manjoj mjeri, u tome i uspjeti. Ali i bez obzira na to, smatramo da je naša prvenstvena dužnost da taj posao izvršimo, svijesni da ćemo time učiniti najveću uslugu i hrvatstvu i jugoslavenstvu. Jer nema svjetije dužnosti nego da se u korjenu uguše sva negativna raspoloženja u našem narodu, Srbi u srpskom dijelu, a Hrvati u hrvatskom. Prema tome je posao Hrvata, da iz korjena isčupaju sva destruktivna i protunarodna raspoloženja, ucijepljena djelovima hrvatskih širih slojeva sa strane bivših carskih i kraljevskih gospodara, koja su se nažalost ponajviše održala u onim krajevima, koji su stajali pod neposrednim uticajem jednog dijela katoličkog svećenstva.

Prožeti ovim mislima, smatramo da je za revolucionisanje duhova na hrvatskoj strani potrebito:

1) Da se pristupiti osnivanju Jugoslavenskog revolucionarnog pokreta, koji će pod svoju zastavu okupiti sve nekompromitovane Hrvate, tako da unutarnjom revolucijom dovede do moralne, nacionalne i socijalne obnove kod Hrvata, kao što će i Srbi učiniti kod sebe, te da time stvori preduslove za zajednički i što jednodušniji život.

2) Da se, kao instrumenat takve revolucionarne akcije, odmah obražuju posebne vojne formacije, pod imenom Jugoslavenskih legija, koje će biti nosioci revolucionarne borbe u hrvatskim krajevima, i koje će biti direktno podređene Vama Gospodine Ministre, kao vrhovnom komandantu jugoslavenske vojne snage, u kome jugoslavenski nacionalisti, svi od reda vide moćan zalog bolje budućnosti, državne i narodne. Jugoslavenske legije smatramo dakle dijelom redovne jugoslavenske vojske, koje će djelovati paralelno sa četničkim pokretom.

3) Smatrajući da je dobrobit nacionalnog kolektiva vrhovni zakon za svakoga, svjesni smo da je provođanje dalekosežnih socijalnih reforma, jedna od najprečih zadaća skore budućnosti. Za to provođanje naći ćemo dovoljno nadahnuća u etičkoj svijesti našeg naroda, ne odvajajući se od općih pregnuća naprednih i velikih naroda, koji stoje na bazi pravde, snošljivosti, slobodarstva i poštivanja svačije nacionalne nezavisnosti, duhovne i političke.

4) Budući da je Split, geografski i politički, u sretnom položaju za provođanje ovakvog rada i k tome ima u njemu veći broj inteligencije, pošteđene od ratnih strahota, smatramo da je Split najpodesniji da bude centar akcije, te da u njemu organizuje voćevo, sa svim potrebnim aparatom za njeno vođenje.

Izneseni pogledi poklapaju se potpuno sa pogledima svih jugoslavenskih nacionalista našeg plemena, a naročito onih koji su ostali daleko od političkih borba i režimskih interesa, i koji su sačuvali sav idealizam iz vremena oslobođilačkih ratova. A takvih nije malen broj, i oni su iz dana u dan, jači i odlučniji. Svi oni vjeruju da u dušama najboljih među Srbima, jednako kao i najboljih među Hrvatima i Slovincima, postoji uvjerenje da žrtve koje su pale, traže veću, sretniju i jednodušniju otadžbinu, nego što je bila, a nikako manju i razrožniju. I pored svega što se dogodilo, pa baš i zbog toga da se to nikada za dobrobit i budućnost svih Srba, Hrvata i Slovenaca, a ni danas nema podesnije platforme za zajednički život, nego što je ispravno shvaćena i razumno pronađena jugoslavenska misao.

Split, januara 1943.

Niko Bartulović v. r.

Dr Beroš v. r.

Dr Zvonko Šimunović v. r.

DEPEŠA VOJVODE JEVĐEVIĆA OD 3. VELJAČE 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O GUBICIMA HERCEGOVAČKIH ČETNIKA U VRLICI¹

703/

Br. 133

3-II-43.

Za čika Branka²

Naredio sam da se popišu sve rezerve municije u Donjoj Hercegovini i da se upućuju Korpusu Nevesinjskom za Vas. Naredio sam da se po svim hrvatskim garnizonima kupuje municija. Pokušavam da kupim od Italijana što god mogu. Baćović³ javlja u operacijama na Vrljiku izgubio 70 mrtvih i ranjenih.⁴ Kada je zauzeta Vrljika trebala je istu preuzeti Dinarska brigada koja je odmah napustila. Za vrijeme operacije na Vrljiku dinarski odredi koji su trebali držati Plavno i Strmicu pobegli su i partizani zauzeli ta mesta.⁵ Sad mora osvajati ponovo.

Ako još uvek ne verujete da gore vlada хаос i da nema vojske, molim tražite odobrenje od Ćiće da Vas odvedem 3 dana gore da lično vidite.

Molim u moje ime uputite za Ćiću⁶ sledeću depešu: Baćović javlja da bi mogao sam probiti se do Prozora,⁷ ako izradiš da sa našima pode jedan italijanski puk. Idem da uredim stvar. Vraćam se u nedelju. Na vest: dolaze crnogorci svo stanovništvo muslimansko i katoličko iz zone Prozor beži sa hranom prema zapadu. Sela su pusta. Ako Baćović kreće sa italijanima crnogorci ne trebaju dalje ići od Duvna. Duvno nije zauzeto od Nemaca.

Jevđević⁸

¹ Original (tipkan na pisačem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, knjiga primljenih depeša Vrhovne komande, reg. br. 9/1—4, k. 280.

² Zaharije Ostojić.

³ Petar Baćović.

⁴ Vidi dok. br. 178A.

⁵ Vidi dok. br. 45, 55, 173 i 175.

⁶ Draža Mihailović.

⁷ Odnosi se na sudjelovanje hercegovačkih četnika u drugoj fazi Cetvrte neprijateljske ofenzive.

⁸ Dobrosav.

**DEPEŠE VOJVODE JEVĐEVIĆA OD 7. VELJAČE 1943. VRHOVNOJ
KOMANDI O SAHRANI VOJVODE BIRČANINA¹**

717/

br. 146

7-II-43

Čika Branku²

Sahrani Iliju uz ogromno učešće naroda. Govorili ja i Rakočević čekamo sutra Ivaniševića³ i Baćovića,⁴ a da se ovde privremeno srede stvari dok čiča⁵ donese odluku. Pokušao sam da izradim odobrenje da naših 3000⁶ krene suvim a mesto njih poslali bi crnogorce. Rakočević mi je predao i preko Fijume⁷ poslao sam moje pismo đeneralu Ambrožiju da se ne traži povratak oružja datoga crnogorcima.

Nemci i Hrvati uzeli su Kladušu. Italijani opkolili Lapac. Situacija oko Knina dosta kritična. Također sam sandir[...]⁸ da Italijani podu sa Baćovićem na Prozor. Dolazim u nedelju sa definitivnim izveštajem. Ako nešto treba poručite kuriru koji se vraća večeras.

Jevđević⁹

718/

br. 147

7-II-43.

Prilikom konferisanja sa Hrvatskim županom u Kninu, Pantić pokazao originalno punomoćje Čičino. Župan to odmah javio Italijanskoj Višoj komandi. Sad ga Italijani traže. Treba da se odmah skloni u Kalinovik. Javite Čiči da ne donosi rešenje o nasledstvu vojvode dok ne primi Baćović svog kurira.

Jevđević

¹ Original (tipkan na pisaćem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 9/1—8.
k. 280.

² Zaharije Ostojić.

³ Radovan Ivanišević.

⁴ Petar Baćović.

⁵ Draža Mihailović.

⁶ Odnosi se na hercegovačke četnike pod komandom Baćovića.

⁷ Rijeka.

⁸ Tako stoji u depeši jer se nije moglo dešifrirati.

⁹ Dobrosav.

PROGLAS ČETNIČKIH KOMANDANATA ISTOČNE BOSNE, HERCEGOVINE, DALMACIJE I LIKE OD 10. VELJAČE 1943. ZA BORBU PROTIV NOVJ¹

NARODU BOSNE, LIKE I DALMACIJE

Pošto smo očistili Srbiju, Crnu Goru i Hercegovinu, došli smo Vam u pomoć da razbijemo žalosne ostatke komunističke međunarodne, zlikovacke bande Tita, Moše Pijade, Levi Vajnerta² i drugih plaćenih jevrea.

Petnajest hiljada četnika do zuba naoružanih napada³ sa raznih strana i uništava na svom istoriskom pohodu sve što pokazuje otpor.

Komunisti će biti istrebljeni. Prema njima nema milosti.

A Vi braćo, koji ste prisiljeni ili zavedeni lažu i obmanom okrenite oružje protiv najvećih neprijatelja našeg naroda. Poubijajte političke komesare i stupite odmah u naše redove, gde ćemo Vas primiti bratski. Ugledajte se na stotine i stotine njih koji nam se svakodnevno predaju, svesni da su izdati i prevareni od komunista jevrea.

Narod Bosne, Like i Dalmacije neka ostane na svojim ognjištima i neka čuva svoje domove, jer dolaze četnici da ga oslobole komunističke kuge, terora i strahovlade.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

SLOBODNE SRPSKE PLANINE, 10 februara 1943 godine.

Komandant operativnih trupa zap.
Like i zap. Bosne Đeneralštabni
p. pukovnik — *Ilija Mihić⁴*

Komandant operativnih trupa
ist. Bosne i Hercegovine —
Vojvoda *Petar Baćović-*
Kalinovački

Komandant operativnih trupa
ist. Like i sjev. Dalmacije
Vojvoda

Momčilo R. Đurić

Načelnik štaba bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih četničkih odreda — Vojvoda *Radovan Ivanišević-Dinarski*

¹ Letak (tiskan, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 11/6, k. 222.

² Vjerojatno se misli na Slaviju Vajnera-Ćiću. Poginuo 21. siječnja 1942. godine. Odnosni se na planove Draže Mihailovića za uništenje NOVJ na teritoriju zap. Bosne, Like i Dalmacije.

⁴ Mihić je bio komandant četnika u zap. Lici. Komandant četničkih odreda u zap. Bosni, u to vrijeme, bio je Rade Radić.

**IZVJEŠTAJ KOMANDANTA PRVE BRIGADE 502. KORPUSA OD 15.
VELJAĆE 1943. KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE OBLASTI O
STANJU U BRIGADI¹**

DUŠAN V. JOVANOVIĆ
pešadijski kapetan I klase
15. februara 1943. g.

K n i n

KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE OBLASTI

U vezi usmenog izveštaja koga sam ukratko izneo komandantu, o stanju brigade izveštavam još u sledećem:

Naredbom Komandantovom Br. 160 od 22. januara t. g. određen sam za zastupnika komandanta 1. brigade 502. korpusa. Dužnost komandanta brigade ni od koga nisam primio, niti mi ju je iko predao, već mi je samo kazano, da je moj dolazak u brigadu aviziran, posle čega sam otišao na teren bez da sam sa istim bio upoznat.

Po dolasku u sedište brigade — Golubić, u istom sam naišao na vrlo velike teškoće, pošto štab brigade nije postojao niti je u njemu ikoga bilo. Ni jednog naređenja, izveštaja, akta i niti i jedne knjige nisam našao. Sam sam sačinjavao i štab i komandu brigade. Bio sam sam pisar, ordonans i komandant. Naređenja koja sam počeo izdavati, niko ih nije uzimao u obzir, a najmanje da je se po njima izvršavalo. Isto tako, naređenja koja su izdavata od strane Komande divizije, nisu išla preko brigade niti je o njima ona izveštavana, već su dostavljata neposredno komandantima bataljona tako, da o njima nisam imao pojma. Docnije mi se prebacuje i dostavljaju mi se zamerke, zašto po naređenjima nije postupljeno i zašto o tome nisam vodio računa.

Kada sam sa ljudstvom bio na položajima: Veljuvu, zatim na položajima više Žagrovića, Marića Glava, Gradina, Crni Vrh, Greda i Bukovac, ne samo da su pojedine starešine i komandanti bataljona, već su isti i sa celim svojim jedinicama napuštali položaj i odlazili u selo na odmor, ili su odlazili tamo gde oni hoće, a ne tamo gde je naređeno tako, da sam na položaju ostajao potpuno sam sa najviše 10 boraca. Naređenja nisu poštovana. Povodom samovoljnog napuštanja položaja od strane starešina i boraca, prilikom izdavanja naređenja, da se položaj nesme napustiti i da se na njemu imati ostati, među borcima počinje gundjanje i protivljenje tako, da su pojedini stali ispred mene sa puškom na gotovs i izbrcujući se i upućujući razne uvrede kao: ko si ti i šta si ti da ti p... materina. U p... materinu sve i svi neka idu, mi više ovako ne možemo, posle a sa raznim drugim psovkama, jedan za drugim napuštaju položaj.

¹ Kopija originala (tipkana na pisaćem stroju), u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije — Split, reg. br. čet. 1—1/7.

Od 1. do 12. februara razboleo sam se i ležao sam u krevetu, od katara creva, od čega bolujem još od ranije. Danas i ako sam bolestan i pod dijetom, gde mi obrok u 24 časa sačinjava samo 1/2 litra mleka ili čaja, stalno i svakodnevno sam u obilasku bataljona, koje lično sam sređujem i uređujem. Pojedine starešine i komandanti bataljona nisu kod svojih jedinica, i ako sam im u više mahova naredio da idu u svoje jedinice, isti daju razne odgovore i obrazloženja, da su bolesni, ranjeni i da imaju važna posla da svršavaju.

14. ov. meseca od Načelnika štaba majora g. Studea dobio sam pismenu zamerku zbog stanja u brigadi. U prilogu ovoga raporta dostavljam Komandantu priloženu zamerku s molbom na uviđaj i molim da istu uzme u razmatranje, pošto mislim da se prednja zamerka zbog stanja u brigadi, ne može na mene sada odnositi, pošto sam u brigadi proveo jedno vrlo kratko vreme.

Dostavljajući prednje s molbom radi znanja i uviđaja, izveštavam Komandanta, da sam bolestan i da sam pod dijetom na samo 1/2 litra mleka ili nešto malo čaja i ako sam kao ovakav ipak sam od ov. meseca svakodnevno u obilasku bataljona koje lično sređujem i uređujem. U štabu sam potpuno sam nikoga drugog nema. Od sebe dajem sve što mogu, a što je stanje u brigadi ovako, molim da se ne smatra da je to moja krivica i moj nehat. Na terenu ostajem po 2 dana, gde ne mogu naći dijetalne hrane tako, da sam za svo vreme koje sam u obilasku bez obroka, pošto drugu hranu nesmen uzimati.

pešadijski kapetan I kl.

BROJ 336

DEPEŠA VOJVODE JEVĐEVIĆA OD 19. VELJAČE 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O STANJU MEĐU ČETNICIMA U KNINU¹

785

Br. 214

19-II-43

Čika Branku²

Iz Knina došao kurir koji mi javlja ogorčenje vojske što ja ne dolazim. Molim te nemoj da ja stalno stradam. Poslati odmah Baćoviću³ telegram i javi pravo stanje stvari. Moli Čiču⁴ da on javi za što ja ne dolazim, kurir javlja da je moral trupa tamo pao mnogo. Odgovori odmah molim jesи li postupio. Mnogo sam deprimiran. Javi Čiči šta radim.

Jevđević⁵

¹ Original (tipkan na pisaćem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, knjiga primljenih depeša Vrhovne komande, reg. br. 9/1—29, k. 280.

² Zaharije Ostojić.

³ Petar Baćović.

⁴ Draža Mihailović.

⁵ Dobrosav.

**DEPEŠA DRAŽE MIHAJOVIĆA OD 22. VELJAČE 1943. SVOJIM
DELEGATIMA U DALMACIJI ZA ZAUZIMANJE STAVA PREMA
GRĐIĆU U SPLITU¹**

[...]

Br. 722. 22. II 43. g. Bernardo.² Veza Vaš br. 7, 8, 9, 10 obaveštavam Vas da postupite po sledećem: odgovorite Grđiću³ i kompaniji da ne priznajete nikakve njihove skupštine dok ne dobijete naređenje od mene. Njih ćete najlakše onemogućiti na taj način što će te ih pustiti da vršljaju kako ko hoće i raspravljaju stvari za koje nijesu kompetentni, te ih možemo smatrati za obične civile bez vojske koji prave neke skupštine samovoljno, a čije odluke nemaju nikakve obaveze ni za koga.

Br. 723. 22. II 43. g. Mario.⁴ Baćović⁵ me izvestio da dinarci neće u opšte da čuvaju teren, pa čak da su pred 150 komunista 1000 dinaraca napustili Srb. Ako je to tačno, Baćović je u pravu. Pored toga Baćović je dobio i drugi zadatak, pošto dinarcima više neće trebati pomoći Hercegovaca pošto su komunisti pred njima razbijeni. Pomognite da Baćović dobiveni zadatak izvrši. Isto tako učinite sve da vojvoda Đujić kao junak, svoje odnose sa Baćovićem uspostavi jer mu i Baćović ne ustupa. U pogledu zakulisne borbe za vlast u Splitu, sve što pojedinci zaključe, bez mojeg odobrenja nema nikakve važnosti. Saopštite svima. Grđićeva akcija najmanje je opasna, jer on nema vojske, pa može da politizira koliko god hoće, to našu stvar ne dovodi u krizu. Ovo moje saopštenje javite svima.

Br. 725. Nastavak — Javite Mihiću⁶ da nikakvo postavljanje ne mogu da učinim dok se ne svrše operacije i dok ne prikupim sve potrebne podatke za organizovane nove podele komandovanja posle vojvodine smrti. Javlajte i dalje situaciju kod Vas. Ni jedan štab nesmije da ostane u žicama. Hitno izvestite o jačini i pravcima kretanja Nemačkih i ustaških trupa. Ovo je vrlo važno. Na Jevđu za sada prenosim iskorишćavanje tetkića i za račun dinaraca, a svi vi da se bacite na vojničke poslove. Dali ste dobili moje depeše o prenosu vojvode.

Br. 726. 22. II 43. g. Ištvan.⁷ Veza Vaš br. 74. Ne brinite ništa za k-dovanje u Dinari. Odluku ću doneti tek pošto se operacije završe. U tom pogledu ispitujem svestrano. Ipak [se] vojvoda Đujić odvaja od svih ostalih po svojoj hrabrosti. Trebaće mu samo dobar načelnik štaba. Nikakve kombinacije sa Bajom Stanišićem ne postoje. To su lažne vesti koje neko protura. Majora Radojlovića stavljam Vam na raspoloženje. Gledajte za pokret u leđa komunistima i to što pre.

¹ Original (tipkan na pisaćem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, knjiga poslatih depeša Vrhovne komande, reg. br. 1/1—4, k. 297.

² Momčilo Đujić.

³ Radmilo Grđić.

⁴ Stab Ilike Trifunovića-Birčanina u Splitu.

⁵ i ⁶ Petar Baćović.

⁶ Ilija Mihić.

**PISMO RADOVANA IVANIŠEVIĆA OD 26. VELJAČE 1943. ZAHARIJU
OSTOJIĆU O STANJU U ČETNIČKOM POKRETU I JEDINICAMA
DINARSKE OBLASTI¹**

Dragi Zare,²

Koristim tog radiotelegrafistu, koga po tvom naređenju vraćam, da ti se javim sa nekoliko reči.

Operacije u Dinari, odlaskom Hercegovaca, završene su uglavnom.³ Stoga ču u toku sledećih dana da sredim podatke i sastavim jedan opširani izvještaj, kojim ču obuhvatiti rad za sve vreme od njihova dolaska do povratka. Jedan primerak za Čiču, a jedan za tebe.

Dinarcima predstoji težak zadatak da se održe na svojoj teritoriji sopstvenim snagama koje nisu jake (svega oko 4.000 četnika) i da vode lokalne akcije protiv komunista koji su brojno jači i bolje naoružani (6—7000 partizana). Za mesec dana biće ih još jednom toliko, ako se ne likvidiraju radikalno.

Tetkici⁴ su nas izvestili da napuštaju sve garnizone u Lici od Vrhovina do Knina i svu tu teritoriju nam ostavili na raspoloženje. Đujić⁵ i Mihić⁶ nisu u stanju da garantuju ovu teritoriju, zbog čega će se uskoro obnoviti »republika« crvenih.

Da bih koliko toliko olakšao rad četnika, ja sam, sporazumno sa komandantima uputio italij. komandi predlog da se za odbranu garnizona i naselja (hrvatskog stanovništva) upotrebe domobrani s tim da se poštedi srpski živalj, dajući garancije da četnici neće na njih napadati. Do sada nisam dobio nikakav odgovor na njih. Pošto sutra odlazim sa Baćovićem u Split, ići ču kod generala Spiga i objasniču mu težak položaj srpskog življa u Lici i potrebu da se hitno spašava. Vjerujem da ču uspeti u ovome, jer je i njihov interes da se ne razori lička željeznička pruga i iz Like ugrožavaju njihovi garnizoni u primorju.

Dolaskom domobrana u Liku, i to u bliski kontakt s četnicima, pružila bi se prilika za konspirativan rad i pridobijanje za našu ideju. Sa Đujićem i Mihićem sam nadugo raspravljaо ovu stvar i oni pravilno i razumno gledaju na to, spremni da sa najvećom energijom rade, videći da je to jedini put koji vodi uspehu. Naravno bez ikakvih javnih manifestacija, bez obećanja i obaveza.

Kao što sam te izvestio depešom, po odlasku Hercegovaca⁷ sa ovog terena, ja sam ovde apsolutno nepotreban. Đujić sa svojim načelnikom

¹ Original (rukopis crnilom, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 18/3, k. 159.

² Zaharije Ostojić, major.

³ Odnosи se na hercegovačke četničke jedinice pod komandom majora Petra Baćovića. Vidi dok. br. 38, 43, 160, 303, 323 i 328.

⁴ Talijanske okupacione trupe.

⁵ Momčilo.

⁶ Duja.

⁷ Vidi dok. br. 12, napomenu 4.

štaba majorom Studom, sa Paloševićem,⁸ kapetanom Šoškićem,⁹ Babićem,¹⁰ Mijovićem¹¹ i sa komandantima brigada radi u duhu uputstva br. 5 i po naređenjima koja od tebe prima. Moje prisustvo je apsolutno nepotrebno. S toga sam, a na molbu gospode Trifunović, rešio da organizujem prenos tela pok. vojvode u Nikšić u svemu kako je čika Đoka objasnio. U isto vreme da preselim vojvodinu familiju u C. G.¹² jer ne želi ovde više da živi. Molio sam generala Đukanovića da se organizuje doček a potom i pratrna tela pok. vojvode na dostojan način, kako bi bar na taj način oborili verovanje da su Crnogorci mrzeli pok. vojvodu i da su ga izbacili iz C. Gore u času kad je tamo bio našao azil. Neophodno je potrebno da se uveri ne samo njegova porodica, već i svi ostali da Crnogorci nisu ništa drugo do najnežniji Srbi, koji su u stanju da visoko cene i poštuju svoje prvake, bez obzira jesuli u pitanju šumadinci ili katunjani. Pričao sam ti već da mi se pok. vojvoda mnogo puta žalio na sve što je u C. G. preživeo. Istina on je znao da su ga progonili zelenasi i komunisti, ali bio je mnogo ozlojeden. Tek poslednjih meseci pred smrti hvalio je Crnogorce i stalno isticao učešće u sadanjim prilikama, gde smo osvetlali obraz. Veoma mi je draga što sam uspeo da izgladim tvoj odnos prema njemu i njegov prema tebi. Na 3—4 dana pred smrt procitao je tvoje pismo i bio veoma zadovoljan.

Iz nekih mojih depeša mogao si ustanoviti da sam se posle smrti pok. vojvode bez malo svi njegovi prvi saradnici upleli u neku zakulisnu igru i borbu o vlast. Svakoji od njih smatra da bi mogao biti naslednik, radi čega sa podozrenjem gleda na ostale. Razvila se jedna grupa intriga kojoj neznam prave granice. Da si kod čiče verovatno bi video o čemu se radi, jer se sve tamo stiče. No od svih najdalje su otišli Grdić i Bjelajac. Oni su se proglašili za vojnopolitičke vode Like (Gornje i Donje), prema tome i cela Mihićeva i 1/2 Đujićeve teritorije i naslednike vojvodine, što su saopštili javno kako narodu u Lici, tako i italijanskoj komandi. Mihić koji je danas »general bez vojske« došao je u Knin kod nas i odavde izvestio depešom Đoku o svemu. Očekivao je odgovor ili uputstvo za rad 12 dana, pa kad nije dobio direktno rešenje tog zapleta otpotovao je za Split i dalje za Sušak, ali s tim da radi ilegalno u Istri, ne mešajući se više ništa sa četnicima Like, sve dok Čića ne reši pitanje komandovanja.¹² U jednoj depeši koja mi je poslata od čiče stajalo je: »Zaključci pojedinaca u pogledu komandovanja i izbori učinjeni bez mog znanja, bez ikakve su važnosti. Mogu da politiziraju ljudi kao što je Grdić, koji nisu opasni jer nemaju vojske«. Osim toga stajalo je, da će se pitanje komandovanja rešiti po završetku operacija, a dotle da svako vrši svoj posao. Ovo sam saopštio svim komandantima. Posle toga je Mihić otpotovao.

Izvesne stvari ne mogu da ti saopštим nikako drukče nego usmeno, ali pošto je to sada nemoguće, ostaće mi to samo želja. Nije ništa od

⁸ Miodrag Palošević.

⁹ David Šoškić.

¹⁰ Mihailo.

¹¹ Crnu Goru.

¹² Za komandanta je određen potpukovnik Mladen Žujović-Ačimović.

odlučujućeg značaja, rešiće se sva ta pitanja sama po sebi, ali ipak želeo sam da ti skrenem pažnju na neke činjenice da bi stvari bile gledane i kroz prizmu onoga što je govorio vojvoda Birčanin.

Što se tiče samog komandovanja sećam se tvojih reči od pre godinu dana »pogreška je što su tolike terene objedinili u jednoj komandi. To je učinjeno zbog vojvode i njegovog imena i autoriteta, inače je štetno«. Mislim da, ako bi ostalo kao po dosadanju general Đukanović bude glavni komandant. Kroz još jednu korekciju komandovanja, mogla bi se cela Crna Gora predati u ruke Pavlu.¹³ Neznam dali me razumeš i dali je to aktuelno. Znam da bi C. G. bila u sigurne ruke. Nemoj me rđavo razumeti sigurne su ruke i one dvojice, ali Pavlove su mlađe, a autoritet onih drugih dvojice mogao bi se sjajno iskoristiti na drugo mjesto.

Ja lično, posle vojvodine smrti ne mogu da budem niži načelnik štaba. Želim da komandujem jednom jedinicom i da se bijem protiv svakog. Pisao sam čiči jedno pismo i molio u tom smislu.

Predviđam nove krize i nevolje u Dinari i Lici, jer »republika« nije likvidirana. Preostali komunisti jači su dva puta od Đujića i sigurno će ga zbiti u žicu. Teško je Srbima Like i Dalmacije. Pokolj ostatka Srba izvršiće se pred našim očima, a mi ćemo biti nemoćni da ma šta učinimo u obranu.

Godinu dana Dinarci i Ličani trpe udarce koje sad podnosi Hercegovina i odolevali herojski! Dosta samo ta činjenica, pa da se čestita ovim ljudima ovamo. Izgubili su cvet mladosti, najbolje borce i mada malaksali ipak još nisu klonuli. Podrška Hercegovaca otpala je kad je bila najpotrebnija. Znači danas će ponovo da otpočne formiranje republike uz pripomoć Hrvata!

Radio sam ovde godinu dana stalno bez prestanka i osećam da je moja dužnost da i dalje na istom terenu ostanem i da spasim situaciju. Ovaj teren je za nas odlučujući i mi ga ne smemo izgubiti. Potrebno ga je sasvim ozdraviti, organizovati i povezati sve snage između sebe (Đujića, Drenovića sa svim ostalim odredima Bosne i Mihića). To se ne može da učini sa sadašnjim snagama. Potrebno je da se dovedu sa strane 2000 dobrih vojnika koji će svršiti te i mnoge druge važne zadatke (seti se direktiva!).

Zbog ovoga došao sam na ideju da zamolim čiću da odobri da se na ovaj teren prebace 2000 crnogoraca koji će svršiti ovu istorijsku misiju. To treba da je elitna vojska spremna da likvidira sve i svakoga. Moja najveća želja je da mi se poveri komanda nad tim ekspedicionim korpusom, a ja ću ili poginuti ili izvršiti kako treba sve zadatke koje mi poverite. Ako je Pavle kod tebe razgovaraj s njim i privoli ga na ovo tako, da me poduprete obojica u ovome. Ja garantujem glavom da ću sa tom snagom urediti celu teritoriju Like, Bosne i Dalmacije i organizovati je kao što je to slučaj u C. Gori. Ne želim da mi se daje komanda ni na jednoj od ovih pokrajina. Tu su već od ranije Mihić, Đujić, Drenović¹⁴ i dr. Ja želim da im pomognem da stanu na noge i organizuju svoje pokrajine, a potom da se vratim nazad u C. G. na druge zadatke.

¹³ Đurišić.
¹⁴ Uroš.

Hoću da se bijem i to redom po onoj skali koju si mi zapisao u notesu. Treba da mi se to omogući. Dosta sam bio u ulozi načelnika štaba, hoću da budem trupni komandant. Ovaj rejon i ljudi najbolje poznajem i nadam se da će opravdati nade koje u mene budete polagali. Samo me ostavi potčinjenog Vama, nemoj da mi vežu ruke ovdašnji oblasni komandanti. Pusti me kao Baćovića.

Ako želiš da učiniš jednu dobru i veliku opštu stvar zauzmi se i reši ovo pitanje. Reši ga u svakom slučaju i bez mog učešća ako ma iz kojih razloga ne stanete na gledišta da ja budem komandant te vojske. Odredite drugog, ali po svaku cenu i to što pre odredite 2000 crnogoraca da dođu ovamo. Vreme se ne sme izgubiti, jer će se komunisti osvestiti, stvoriti jaku republiku ponovo, koju će biti teško srušiti jer neće biti više prilike da je koncentrično tuku 8 divizija¹⁵ (3 nemačke, 3 italijanske i 2 hrvatske).

Razmisli o ovome brzo i učini šta treba. Molim te. Ako mi poveriš ovu komandu ostaću ti većito blagodaran. No reši to pitanje, bez obzira na mene, reši ga i pod komandom drugog, ali ga provodi u delo najhitnije. Zadužićeš ovaj napačeni srpski živalj koji nije video spas u Hercegovcima već jedino očekuje od naših Crnogoraca. Ja će legalizovati tvoj dolazak lako u Komandi II ital. armije. Dolazak bi trebalo da izvršite morem, jer će zbog Hrvata imati teškoća suvim od Prozora. Bojim se da bi mi čak to i omeli.

* * *

A sad jedna stvar, koju moram da dodirnem. Odnosi moji prema Baćoviću i Đujiću ostali su korektni do kraja. Radio sam sporazumno i bradski sa njima i sve smo svršavali uredno za vreme dok su ovde trajale operacije. Ja sam bio spona i most za tvoja naređenja taman onako, kako si mi usmeno objasnio.

No ako sam ja i uspeo da nađem pravi put između njih i s njima, to nažalost nije bio slučaj između njih dvojice lično. Tu i tamo dolazilo je do sukoba i razmimoilaženja. Dobro se ipak sve svršavalo, jer sam znao i morao da ih spašavam. No nije njihova krivica zato, već više jedne grupe nevaljalaca koji su potpirivali mržnju. Sad pri rastanku ponovo je došlo do zaoštrenih odnosa. Pokušaću da sve to objasnim u opširnom izveštaju o operacijama, a sad da kažem ono što je za mene od interesa. Ja sam istakao u 2 maha njihov rad i zauzimanje na opštem planu i to jedared tebi a drugi put čiči, sa željom da im se obratite po kojom lepom reči. I zaista kao da ste videli koliko mi je to potrebno i Ti i čiča ste im se obratili sa po jednom lepom rečenicom koja je postigla ono što sam želeo. Razumi me, molim te, to su oni zaslužili uostalom, a interes službe je nalagao da se to učini i učinjeno je u pravi čas.

Druga depeša dostavljena je tebi radi znanja, a inače je namenjena bila Čiči. Ti si međutim shvativ da od Tebe tražim ponovo istu stvar, u času kad je kod Vas počinjala kriza, napisao si mi onu rečenicu

¹⁵ Riječ je o Četvrtoj neprijateljskoj ofenzivi »Weiss«.

»dosta sa pohvalama!« Sad je sve to prošlo i nemam razloga da se zadržavam mnogo na ovome. Jednom kad se sretnemo objasniću ti zašto mi je bila potrebna podrška ne samo od tebe nego i od Čiče. Ne mnogo pohvala za njih, ali jedna od Tebe a druga od Čiče. Dosta. Stigle su mi u pravi čas i postigle željeni efekat. To je važno. Što se tiče Tebe, ja sam spreman i drugi put da otuda podvikneš samo molim Te spusti se na moj nivo i moj položaj u času kad mi stavljaš primedbu, jer ćeš biti drukči, veruj. Za sebe nisam tražio ništa i ne mislim uopšte. Ono priznanje od vojvode ispunilo je sve moje ambicije i toliko me izdiglo da sam daleko od gurnjave oko ma kakvog drugog priznanja. Šta više, gledajući sadanje ljudi i smicalice (a ovo treba da budu izabrane starešine bivše vojske) kojima se služe, ja počinjem da uviđam, najzad, da bi moglo da se živi i van vojske posle rata. Može se i na drugi način pomoći Otažbini ne mora služeći u vojsci i u politici. Sad je dužnost svih da se založe do granica umnih i fizičkih mogućnosti, ali posle rata biće već dosta kadra koji će zauzimati upražnjena mesta. No o tome ne treba pisati, bolje je usmeno. Reći će ti jednom kako je na to gledao pok. vojvoda i zašto je bio nameran da me osposobi za posle rata. Žao mi je što sam ostao nedoučen dak. Bio sam samo godinu dana, a trebao sam biti 5 kao što je on predviđao. Posle cele te škole teško bi se moglo samnom, kao što se uostalom teško moglo s njim. Nek mu je pokoj duši, toliko sam mnogo od njega naučio.

Ne preostaje mi drugo do da te srdačno pozdravim i poželim Ti mnogo sreće u sadašnjim krvavim borbama. Molim te samo da se u najtežem času setiš da se sva ta snaga koja sad tamo napada sručila na Dinarce i Ličane, ne za nedelju ili dve, već punu godinu dana! Ako je iako iko položio ispit položili su ovi jadni dinarci i Ličani, koji su sve to izdržali i održali se, mada prepovoljeni i osakaćeni. Zato odbij sva ogovaranja i omalovažavanja ovih napačenih ljudi ogreznih u krvi. Hercegovci ih kritikuju svugdje pa i kod Vas gore. Međutim, ovde su izjavili da su došli na klanicu. Sad će oni prvi put videti šta znače krvave borbe, jer dosad nisu nigde imali važnijeg okršaja.

Meni su jednaki svi i volim ih podjednako, ali na istinu se ne sme baciti blatom, jer će sinuti u još punijem sjaju. Ako laže koza ne laže rog. Zašto se predaju izvesni njihovi delovi. Zar nije trebalo 8 divizija da se komunisti ne unište, [...]

Ne daj maha tome Ti si oduvek bio pravičan.

Tvoj Raša¹⁶

¹⁶ Radovan Ivanišević.

**OBAVJEŠTENJE KOMANDE BOSANSKIH, LIČKO-DALMATINSKIH I
HERCEGOVAČKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 28. VELJAČE 1943.
KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI O RAZGOVORIMA VOĐENIM
IZMEĐE KOMANDANTA TALIJANSKOG 18. ARMIIJSKOG KORPUSA
I ČETNIČKIH KOMANDANATA U SPLITU¹**

K O M A N D A
BOSANSKIH, LIČKO-DALMATINSKIH I
HERCEGOVAČKIH ODREDA J. VOJSKE
O. Br. 17
28. februara 1943. godine
Položaj

KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI

General Spigo,² komandant XVIII Italijanskog Armijskog korpusa, u prisustvu majora Baćovića³ i njegovog načelnika štaba,⁴ zatim majora Paloševića,⁵ Dr. Svilokosa⁶ i dva đeneralisa sa dva pukovnika italijanske vojske, između ostalog izjavio je danas sledeće:

1. — Četničke jedinice u Crnoj Gori, Hercegovini, Gornjoj Lici pa čak i u Slovenačkoj, vrlo su dobro organizovane i rade požrtvovano, složno i disciplinovano i na opšte zadovoljstvo. Jedina komanda gde četnici rade slabo je sektor Dinarske oblasti.

2. — Mi smo dali za naoružanje u Dinari velike količine oružja i municije, sve na zauzimanje i reč vojvode Birčanina. Međutim, naoružani su nesigurni borci koji su postepeno prešli u partizane. Na taj način skoro 2.000 naših pušaka sa dosta automatskog oružja i municije nalazi se danas u komunističkim rukama.

3. — Danas u Dinari ima oko 4—5.000 naoružanih četnika koji neće da se bore van njihovih sela. Neposlušni su i nedisciplinovani, bore se i prestaju da se bore kad je njima stalo, a ne kad to naredi starešine. Na te četnike mi se uopšte ne možemo osloniti, jer nas dovode u tešku situaciju ostavljajući u sred najjače borbe naše jedinice na cedilu, kao što je to bio slučaj prilikom napuštanja Srba, čime je divizija Sasari bila izložena bočnom udaru i pretrpela oko 600 gubitaka u dvodnevnoj borbi.⁷ Nekoliko bataljona divizije Sasari bili su opkoljeni i jedva smo uspeli sa novim trupama da ih oslobođimo.⁸ General Piaconi,⁹ sadanji

¹ Fotokopija originala (tipkanog na pisaćem stroju, cirilicom) u Arhivi VII, arhiva četnička, reg. br. 19/3, k. 159.

² Umberto Spigo.

³ Petar Baćović.

⁴ Načelnik Komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine bio je kap. Danilo Salatić. Dok se major Baćović nalazio sa jedinicama u Dalmaciji, dužnost načelnika štaba tih jedinica vršio je neko vrijeme major Miloš Radojlović, dok se Salatić sa svojom funkcijom za cijelo vrijeme nalazio u Hercegovini.

⁵ Miodrag Palošević.

⁶ Nino Svilokos, rezervni konjički poručnik. U to vrijeme je bio član štaba majora Baćovića, zadužen za političke i vojne odnose sa talijanskim okupacionim trupama.

⁷ i ⁸ Riječ je o borbenim četnicima i jedinicama talijanske divizije "Sassari" protiv jedinica Seste ličke divizije 12, 13. i 14. veljače 1943. godine.

⁹ Alessandro Piazzoni.

komandant VI korpusa, koji je u to vreme komandovao divizijom »Sasari« izvestio me je da u napadu od Bruvna i Mazina ka Lapcu 1.000 četnika iz Dinare nije htelo da se bore kao što treba. Jedini čovek koji je hrabro istupio i išao napred sa jednom grupicom vojnika bio je komandant Đujić. Ostali ga nisu hteli slušati niti slediti uopšte.

4. — Između starešina na Dinari postoji nesloga. U kancelariju našeg đeneralu u Kninu dolaze naimenično vojvode i razne starešine i rade jedni protiv drugih. Vojvoda Bogunović i vojvoda Rokvić ne priznaju vojvodu Đujića i neće da rade sa njim a uopšte niti ga slušaju.

5. — Trebalo bi da su četnici svi složni, da su mobilni tako da u borbi bude svih 4—5000 a ne samo 1.500 boraca koliko jedva prikupe. Krajnje je vreme da se zavede red i disciplina i da se oni organizuju kao što je to slučaj u ostalim pokrajinama.

Saslušao sam pažljivo reči generala i uviđajući da uglavnom govori istinu, nisam mogao da protivurečim.

Da bih, koliko-toliko, ublažio veoma mučan utisak koji je zbog same izjave zavladao prisutnima, ja sam pokušao da ublažim donekle te konstatacije sledećom izjavom:

»Ekselekciju, molim da prilikom govora o četnicima u Dinari imate u vidu izjavu koju je pre nekoliko meseci dao moj pokojni komandant Vojvoda Trifunović, a koja se ukratko svodi na to da četnici ovog kraja nisu istih vojničkih osobina kao što su Srbijanci, Crnogorci, Bosanci ili Hercegovci.

Vi ste sada imali prilike da se uverite da su ovi četnici prema sebi imali skoro sve partizanske snage u zemlji, koje im nisu dozvoljavale da se organizuju.

Jedini put da se brzo i energično sproveđe organizacija četnika u Dinari je ono što je želeo da stvori pokojni Vojvoda Birčanin, a to je da uprava i komandovanje pređe u ruke valjanih oficira. Zbog toga su već komandanti jedinica oficiri, a komanda operativnih trupa poverena je majoru Paloševiću i njegovom načelniku štaba kapetanu Šoškiću.¹⁰ Nekoliko veoma valjanih oficira već radi i uskoro ćete videti rezultate njihovih npora.

Pošto pojedine narodne starešine ometaju rad i sprečavaju izvođenje organizacije, potrebno je da Vi sa svoje strane podržite oficire i da samo sa njima radite, a na ostale da se ne obazirete već da im zabranite ulazak u vašu komandu«.¹¹

General me je u dva maha pripitao dali je sa ovakvim rešenjem saglasan komandant vojvoda Đujić, našta sam mu odgovorio da jeste. Đujić je teritorijalni komandant i nacionalnopolitički poverenik, dok su oficiri komandanti operativnih trupa koje su u formiranju, kao i da je zahvaljujući novopreduzetim merama već formirano 3 bataljona od 1.500 boraca.

¹⁰ David Šoškić.

¹¹ Odnosi se na vojvode Manu Rokvića i Branu Bogunovića.

Povodom ove izjave generała Spiga, potrebno je da pozovete na konferenciju sve starešine jedinica u Dinari (vojvode i oficire na komandantskim položajima) i da im ovaj akt pročitate.

General Spigo izdao je pismeno naređenje komandantu severnog sektora generalu Djanuciju¹² da podrži i olakša rad oficira u svakom pogledu, kako bi se od dosadanje teritorijalne milicije i narodne vojske prešlo na organizovanje jedinica u smislu naređenja koja je izdao počivši Komandant vojvoda Birčanin.

Krajnje je vreme da se zavede red i disciplina i da se prestane sa dosadanjim nesložnim radom narodnih starešina, jer je svakome, pa čak i Italijanima, jasno da je borbena vrednost četnika svedena na minimum samo zbog gloženja između starešina.

Neposlušne i nepokorne elemente koji neće da se potčine oficirima niti vojnoj disciplini treba isključiti iz Vaših redova i o tome izvestiti pretpostavljenu komandu. Bolje je da ta komanda ima 1.000 sigurnih i pouzdanih četnika nego jednu gomilu od 5.000 nepokorenih i neposlušnih samovoljaca koji rade na svoju ruku.

Starešinama Vaše komande podeliti uputstvo koje je sačinjeno po naređenju pokojnog Vojvode, pošto će im u mnogome olakšati rad.

Načelnik štaba,
vojvoda

R. S. Ivanišević-Dinarski¹³

¹² Ettore Gianuzzi.

¹³ Radovan, vojvoda Dinarski.

**IZVJEŠTAJ KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 28.
VELJAČE 1943. ŠTABU KOMANDE BOSANSKIH, LIČKO-DALMATIN-
SKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNO-ČETNIČKIH ODREDA O AKCIJA-
MA I POLITIČKOJ SITUACIJI¹**

**ŠTAB DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE
DENERALŠTAB**

O. Br. 273

28 februara 1943. god.

Izveštaj o situaciji
u Dinarskoj oblasti.

**ŠTABU KOMANDE BOSANSKIH, LIČKODALMATINSKIH
I HERCEGOVAČKIH VOJNO-ČETNIČKIH ODREDA**

Situacija na teritoriji ove Oblasti je sledeća:

1. Vojna²

[...]

Naoružane snage Dinarske oblasti iznose 4.200 boraca. Jedinice ove Oblasti drže Drnišku, Kosovsku, Vrličku i Kninsku dolinu i dalje Strmicu pa preko Jelovih Tavana na Maslovaru i Crni vrh da se odavde spusti u dolinu Gračaca i produži linijom Gračac—Obrovac.

Italijanska ofanziva u Lici protiv partizana potpuno je promašila.³ Ovo je došlo kao posledica slabih snaga koje su učestvovale u operacijama, slabosti ljudskog materijala u borbenom smislu, teških terenskih i vremenskih prilika i, nadasve, nesposobnosti višeg komandnog elementa. Nije isključeno da su Italijani hteli špekulisati na račun Nemaca, ali im se ovo grdno osvetilo. Italijani su prekinuli operacije protiv partizana u Lici i imaju naređenje da evakuišu svu zonu od Ogulina do Knina i da se povuku na liniju Ogulin—Ledenice, a odavde duž mora da drže liniju Ledenice—Sinj—Karlobag—Obrovac—Knin—Drniš—Sinj. Njihova akcija u Ličkom polju još traje, a u pripremi je operacija u pravcu Livna, Glamoča i Bos. Grahova, u kojoj će uzeti učešća i četnici ove Oblasti.

Hrvati se iz dana u dan sve više naoružavaju i organizuju u ustaške jedinice.

Propaganda radio Londona veoma nepovoljno utiče na Srpski živalj i naše borce, a Hrvate, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, potpuno je pokolebala u simpatijama za nas.

U prkos ovakve situacije duh kod boraca ove Oblasti ostao je na zavidnoj visini, dok moral kod naroda od straha, kako za sudbinu i razvoj događaja, tako i za ishranu, nešto pokoleban.

¹ Original (tipkan na pisačem stroju, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 21/4, k. 152.

² U izostavljenom dijelu teksta vojvoda Đujić je, na osnovu izjave narednika Torbice, koji je navodno pobjegao iz partizana u četnike, dao dislokaciju i raspored snaga NOVJ na teritoriji Like i dijela zapadne Bosne i Dalmacije.

³ Riječ je o Četvrtoj neprijateljskoj ofenzivi.

b) Pregled operacija izvedenih za vreme boravka Hercegovačkih trupa na ovoj teritoriji:

25 i 26 januara o. g. izveli su, uglavnom, Hercegovci i Dinarci, pomognuti slabijim Italijanskim delovima,⁴ operaciju u pravcu Vrlike.⁵ Cilj ove operacije je bio da se Moseć, Svilaja i Vrlička krajina očiste od partizana, pa da se zatim pristupi organizaciji oslobođene teritorije. Ova operacija nije privedeni kraju, jer su komunisti,⁶ u međuvremenu, veoma jakim snagama napali i okupirali Strmicu, Golubić, Plavno i Radljevac, te je operacija morala biti prekinuta.⁷

U ovoj operaciji stiglo se je do Vrlike. Na jači otpor naišla je samo naša leva kolona, sastavljena od Hercegovaca, koja se na padinama Dinare sukobila sa proleterima,⁸ pa je usleg toga i zadocnila u ovlađivanju postavljenim ciljevima. Držanje ove kolone, sem poručnika Koprićevića⁹ i trupa pod njegovom komandom, bilo je vrlo dobro, a naročito se istakla Rogatička brigada sa poručnikom Dobricom Đukićem, koja je i inače, zajedno sa svojim komandantom, bila i ostala najbolja jedinica u svima borbama.

28 i 29 januara 1943 god. izvršena je akcija u pravcu Golubića i Strmice u cilju oslobođenja Strmice, Golubića i Plavna i tučenja komunističkih snaga.

Ovu akciju su izvršili Hercegovci i Dinarci, potpomognuti od dva Italijanska bataljona, slabijeg sastava, sa jednom baterijom.¹⁰ Sve trupe u ovoj akciji izvršile su svoj zadatak po planu i u određeno vreme ovlađale postavljenim ciljevima. Do jačih sukoba sa partizanima nije došlo, jer su, blagodareći terenskim prilikama, uspeli da se blagovremeno izvuku iz klopke, koja im je bila pripremljena.

12, 13 i 14 februara o. g. Hercegovci i Dinarci potpomognuti jednim Italijanskim¹¹ bataljonom i jednom baterijom topova vršili su akciju u cilju oslobođenja Srbske doline. Akcija je izvršena u dve kolone, a bilo je predviđeno u tri. Direktrisa akcije bila je Otrić—Srb—D. Suvaja—Brotina—Doljani—Dobro selo.

U ovoj akciji sve kolone izvršile su svoj zadatak kako je to naredeno, sve do trenutka kad su nam Italijani to onemogučili, sem desne kolone, sastavljene od Hercegovaca pod komandom poručnika Popovića, čiji je pravac napada bio Strmica—G. Tiškovac—D. Tiškovac—Kaldrma—Osredci—Srb. Ova kolona je 12 februara zadocnila, zabavivši se pljačkom u Strmici, čistom četničkom selu, a 13 februara sa Donjem Tiškovcom najkraćim putem krenula za Otrić, da bi se sutra dan u marševskom poretku spustila u Srb.

Italijanska divizija »Sassari« dejstvovala je pravcem Gračac—Bruvno—Mazin—Lapac—Kulen Vakuf.

⁴ Odnosi se na dijelove talijanske divizije »Bergamo«.

⁵ Vidi dok. br. 33, 43, 160, 172, 188 i 326.

⁶ U pitanju je Druga proleterska NOU divizija ojačana sa Kombinovanom brigadom Grahovskog sektora.

⁷ Vidi dok. br. 29A, 45, 55, 173 i 175.

⁸ Otpor je pružio Dinarski bataljon koji je privremeno bio pridodat Trećoj dalmatinskoj NOU brigadi.

⁹ Mihailo Koprićević, komandant Nevesinjske brigade.

¹⁰ i ¹¹ Iz sastava divizije »Sassari«.

Naša zamisao je bila da akciju sprovedemo sve do Dobrog Sela i spojimo se sa divizijom »Sassari« i tako stvorimo neprekidan front. Na taj način bili bismo primorali komunističke snage, zaostale u nedovoljno očišćenoj pozadini, da se predaju, a komunističke snage pred nama nabacili bi na Nemce. Međutim, Italijani su u trenutku kada su naši prednji delovi izbili u selo Doljane, zahtevali da u toku 15 februara t. g. bezuslovno napustimo Srbsku dolinu, jer da će nas u protivnom bombardovati avijacijom, što se je stvarno i desilo još 14 februara, posle podne, pri čemu smo imali četiri lakše ranjena i dva mrtva. Najzad su pristali da jedan deo četnika može ostati u samom Srbu i mi smo ostavili 1.000 Dinaraca, a ostali su krenuli iz Srbije i to: desna kolona, sastavljena od Dinaraca, pravcem Zeleni Tavani—Vagan—Crni vrh (1239)—Gologlav (1196)—Orlovica (1201)—Strmica, a leva kolona, sastavljena od svih Hercegovaca, pravcem Osredci—Trubar—Resanovci—Jelino polje, ali se ova kolona nije kretala označenim pravcem, već pravcem Srb—Osredci—Kaldroma—Gornji Tiškovac—Donji Tiškovac—Strmica. Na ovaj način stvoren je neobranjen prostor između četnika u Srbu i divizije »Sassari«. Komunisti, gonjeni od Nemaca i oni koji su zaostali u pozadini, koncentrisali su se i jačim snagama udarili naše snage u Srbu sa fronta i oba boka jednim delom, a drugim delom diviziju »Sassari«. Komunisti su imali i teške bacače, te su naše snage, posle borbe 15 februara od 17 časova do 12 časova 16 februara, da ne bi bile otsečene od pozadine, morale biti povučene na liniju Maglaj—Kurozeb—Jelovi Tavani. U ovoj borbi imali smo dva mrtva i tri ranjena i izgubili smo jedno postolje teškog mitraljeza. Dobili smo 140 boraca, koji su nam prebegli sa svojim familijama. 101 od njih je naoružano.

Jednovremeno ostale partizanske snage napale su diviziju »Sassari«, presekli je na tri dela i opkolili dva bataljona u Gornjem Lapcu, a jedan bataljon u šumi između Gornjeg Lapca i Mazina. Ovi bataljoni bili su opkoljeni 4 dana, sve do 21. o. m. kada su oslobođeni od 6 Italijanskih bataljona i 1.000 Dinaraca. U ovoj borbi Italijani su imali, [po] do sada dobivenim tačnim podacima, 186 mrtvih i 227 ranjenih, kao i nepoznat broj zarobljenih. Uništена im je jedna autokolona, jedan tenk, 70 mazgi, izgubili su mnogo ratne srpeme, kao oružja i municije, 4 teška bacača i 4 topa.

Partizani su imali dosta gubitaka, ali broj se nije mogao utvrditi. Računa se oko 200 mrtvih i ranjenih.

Mi smo imali dva mrtva i 4 ranjena. Zarobili smo 17 karabina, 2 puškomitraljeza i preoteli Italijanske topove, koje su partizani razbili kada su videli da će pasti u naše ruke. Zarobili smo šest partizana, dok su nam se četvorica predala.

Od 16 februara t. g. Hercegovačke jedinice nalazile su se razmeštene po selima u neposrednoj blizini Knina, ne radeći ništa, već pljačkajući Srpska četnička sela, koja sam dve godine branio od ustaša i partizana.

Ovo su uglavnom sve operacije izvedene za vreme boravka Hercegovaca na teritoriji ove Oblasti. Sve ostale operacije bile su strogo lokal-

nog značaja i to u cilju uništenja manjih komunističkih grupa u neposrednoj blizini.

v) Postupci Italijana, četnika i komunista za vreme operacija:

Italijani su, u krajevima gde su sami operisali, pljačkali i palili sve do čega su stigli. Čak su skinuli i zvona sa Srpskih crkava u Bruvnu i Mazinu i sekli voćnjake. Postupak okupatora prema Srbima i Hrvatima potpuno je različit. Između Drniša, Šibenika i Trogira nema ni jednog telegrafskog stuba, ali ni jedna kuća duž linije nije zapaljena. Primorje je dalo vrlo veliki broj partizana i, tako rekući, otpočelo partizansku akciju u Srpskim krajevima, blagodareći kulturnoj zaostalosti i glupavoj lakovernosti našega sveta, pa ipak u Primorju nema sela u kome je zapaljeno više od dve kuće.

Ovakovi postupci okupatora i ustaša, s jedne strane, a propaganda radio Londona s druge strane, dovode do uverenja da okupator i naši saveznici podjednako rade na istrebljenju Srba. Pavelić je postigao najveći uspeh time što je uspeo da među Srpske ustanike ubaci svoje agente, koji su poubijali vode nacionalnog ustanka i tekovine istog predali u ruke Tita, da bi mu ovaj kao protivuslugu stvorio uslove za dalje klanje Srba. Ovo bi trebalo da znaju i gospoda Hrvatski ministri u Londonu i da to javno ispovedaju.

Hercegovci, u pogledu pljačke za vreme operacija, nisu ni u koliko zaostajali za Italijanima. Ova pljačka je vršena nerazumno i divljački. Na primjer u jednoj kući se uzme brašno, ali se u drugoj naide na dragoceniji plen, pa se brašno prosipa, ma gde, da bi se novi plen uezio.

Komunisti su iz krajeva u kojima su vrštene operacije izvršili mobilizaciju svih sposobnih muškaraca i oterali skoro i poslednjeg stanovnika sa sobom, izvlačili sve što se je moglo izvući, delimično i sami vršili paljevinu. Njihove boračke jedinice su se, blagodareći Italijanskoj akciji na parče, izvlačile pod jačim pritiskom, uvlačile u međuprostore i udarale u slaba mesta naših i Italijanskih snaga.

Blagodareći partizanskim vodama hrvatima, hrvatska sela ostala su u ovoj akciji kao i ranije pošteđena, jer su se, čak, i primorske partizanske jedinice prebacile u Srpske krajeve u kojima je i primljena borba.

Srpski krajevi, kroz koje smo operacije vršili ostavljaju neizbrisivo tužan utisak: sela su porušena, popaljena, gradovi uništeni, sve je opljačkano, stoka nestala, zemlja zapuštena i neobrađena. Glad je neizbežna, a u koliko se rat u toku ove godine u Evropi ne završi biće katastrofalnih posledica. Narod već u veliko gladuje. Dalmacija naročito, jer je odvojena od Bosne i onih delova Like iz kojih je ona nešto hrane dobijala.

g) Odnosi Hercegovaca¹² i Dinaraca:¹³

Jedan deo Hercegovačkih starešina ili nije shvatio svoju ulogu i zadatak u ovim krajevima, ili je zlonamerno, ili iz ličnih računa, radio suprotno od onoga što je trebalo da radi.

Oni su umesto da potpomognu konsolidaciju prilika na teritoriji ove Oblasti, čije jedinice, već skoro godinu dana, vode neprekidne krvave

¹² Cetnici pod komandom Petra Baćovića.

¹³ Cetnici pod komandom Momčila Đujića.

borbe, uz velike ljudske i materijalne žrtve, odmah po dolasku otpočeli sa rovarenjem, napadajući skoro javno pokojnog vojvodu Birčanina.

Na prvoj zajedničkoj konferenciji Jevđević je podneo predlog da se Baćović proglaši komandantom operacija, jer je vojvoda Birčanin teško bolestan i kao takav ne može da baci zdrav pogled na celu situaciju, a sem toga da je podneo i neopozivu ostavku. Ovo sam odbio sa motivacijom da to ne mogu da primim bez naređenja vojvode Birčanina ili starijeg i tu je nastalo prvo razmimoilaženje.

Po ovome otpočelo je slanje depeša u kojima se stanje na teritoriji ove Oblasti predstavljalo najčernjim u pogledu organizacije i komandovanja, iako su se mogli uveriti da je ovo teritorija na kojoj nemamo vremena ni Bogu da se pomolimo, a i sami su je nazvali »klanicom«.

Vrbovane su cele jedinice, pojedinci (starešine i borci) da se priključe Hercegovačkim jedinicama, umesto da shvate situaciju u kojoj se nalazimo, te da nam ponude, makar, moralne podrške rečima o povezanosti naših Srpskih interesa, bez obzira na pokrajine u kojima živimo. Naročito je vrbovan vojvoda Brane Bogunović i vojvoda Mane Rokvić, pa i komandir Glamočke čete Bogdan Ivić. Kao posledica ovakvog rada, odmah od početka, pojedinci i jedinice počeli su da otkazuju poslušnost i da sve svoje akcije i pokrete vezuju za Hercegovce. Našao sam se u teškoj situaciji i čuđenju šta se događa. Donošene su rezolucije o stvaranju Grmečko-glamočkog korpusa, izdana naređenja bez mog znanja itd. U ovom, po mom mišljenju, krajnje nečasnom i nenacionalnom poslu istako se đeneralštabni major Miloš Radojlović, koji se sticajem, slobodno mogu reći, nesretnih prilika, uklonjen iz Like, našao u Hercegovačkim redovima, kao nalnik štaba majora Baćovića. On nije prezao ni od toga da oficirima preti dolaskom ustaša u ove krajeve, te da treba svi da beže odavde. Njegovi su postupci pravi zločini. Želeći da se što bolje plasira kod majora Baćovića, pri svim sumnjivim postupcima govorio je da se ne terba ništa plašiti, da će on to sve uraditi sa čika Brankom,¹⁴ jer da su oni odlični prijatelji.

Po mom mišljenju jedina svrha svih ovih nečasnih intriga i vrlo štetnih po našu opštu stvar bila je ta da se komandovanje majora Baćovića proširi, u najmanju ruku, na celu Bosnu.

Zahtevani su i suviše veliki izdaci na račun Hercegovačkih trupa. Ja sam tim zahtevima uđovoljavao, koliko je bilo više moguće, i pored naređenja vojvode Birčanina, da to ne činim, pošto je major Baćović dobio dovoljnu sumu novaca za operacije. U koliko nisam uspeo da uđovoljim nekom zahtevu, to se je smatralo da ja namerno neću da učinim uslugu. Vojnici su odmah otpočeli sa pljačkom i to su se u prvom redu oborili na Hrvatska sela u okolini Promine, koja se nisu ni najmanje ogrešila o Srbe i na taj način pokvarili ono što je ova Komanda uspela da pridobije za našu akciju. Uskoro su počeli sa pljačkom i po Srpskim pa čak i po čisto četničkim selima, u kojima su bili smešteni: otimali su i prodavalii konje, goveda i sitnu stoku, čebad, živežne namirnice i sve do čega se je stiglo. Presretani su ljudi na drumovima, izubijani i plja-

¹⁴ Zaharije Ostojić.

čkani i to stari ljudi, koji su na oltar otadžbine položili živote jednog ili više svojih sinova. Skidani su prozori i vrata sa kuća i loženi na patosu. Ovo nisu bile usamljene nego, na žalost, redovne i skoro svakodnevne pojave.

Prilikom preuzimanja Strmice opljačkali su skoro sve ono što je ostalo iza partizana, iako su morali znati da je Strmica bila Pijemont četništva u ovim krajevima i kao takva glavni objekat stalnih komunističkih napada. O svemu ovome podneću docnije opširan dokumentovan izveštaj.

Na sve ovo skretao sam pažnju majoru g. Baćoviću usmeno i pismeno ali on ili nije hteo, ili nije mogao, to da spreči.

Borci ove oblasti prestavljeni su uvek u bednom svetlu, čak i od samog majora g. Baćovića i to pred Italijanima, što nam je, tvrdim, potpuno onemogućilo dobijanje oružja i ostalog materijala od Italijana. Major g. Baćović nije htio imati u vidu makar tu činjenicu da su Dinarnici, samo u vremenu njegovog boravka na ovoj teritoriji u borbama sa partizanima imali oko 120 mrtvih boraca.

d) Zaključak:

Vojna situacija na teritoriji ove Oblasti nije povoljna, pošto je u Lici gro partizanskih domaćih snaga ostao, skoro, netaknut. Isto se može popraviti, ako Italijanska akcija ka Bos. Grahovu, Glamoču i Livnu doneće pozitivne rezultate, i ako glavne partizanske snage koje su sada na putu za Hercegovinu, budu potučene.

Zbog jako dugačkog fronta, koji drže snage u severnoj Lici i u ovoj Oblasti, zbog stalnog naoružavanja Hrvata — ustaša, bolje reći celog Hrvatskog naroda, Srpski narod u Lici i Dalmaciji, budući da je ustaškom politikom partizanstva podeljen, nalazi se u teškoj situaciji.

Zbog ovake situacije doneo sam odluku da evakuišem Gračac, a front od Ljuta (1152) da povučem ka Velebitu. Ličke snage ove oblasti koncentrisaču u Velebitu, jer moram skratiti front i snage prikupiti da ne bi bile tučene počesno. Sa ovako prikupljenim snagama, ojačanim sa jedinicama iz Dalmacije, preduzimaču napade na partizane u cilju uništenja manjih grupa i demoralisanja njihovih jedinica.

Problem rešenja Like i zapadne Bosne, kao i hvatanje veze sa Drenovićem,¹⁵ neće biti moguće rešiti pre nego što jedna snaga, dobro komandovana, ne prevalja sa pravca od Glamoča, prostoriju ka Drvaru i Bos. Petrovcu.

2. Politička

Odnosi sa Italijanima, silom prilika, snošljivi. Zbog burnih manifestacija i održanih govora prilikom dolaska Hercegovaca i kasnije, zbog intriga Hrvata, njihovo poverenje u nas oslabilo je, što se vidi i po tome što u poslednje vreme naoružavaju Hrvate, te da bi imali saveznika u slučaju da mi napadnemo na njih.

Odnosi sa Hrvatima, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, nastoje se produbiti i učvrstiti. U tom cilju ovih dana će doći na teritoriju ove Oblasti 100 nacionalista Splićana, koji će nastojati da uspostave vezu

¹⁵ Uroš Drenović, komandant četničkog odreda »Kočić«.

sa selima oko Promine, koja su dobro naoružana. Hrvati — nacionalisti, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, pokolebani su propagandom Londonske radio stanice.

3. Ekonomika

Ekonomска situacija na teritoriji ove Oblasti veoma je teška. Glad i nemaština već vladaju. Narodna imovina je uništena paljevinom i pljačkom, polja su neobrađena, a teško da će moći da se zaseju i prolećnji usevi, pošto je narod bez teglec stoke i još uvek se nalazi u planinskim komunističkim zbegovima.

Komandant — vojvoda
Momčilo R. Đurić v. r.

Komanda

Bosanskih, Ličkodalmatinskih
i Hercegovačkih čet. odreda

O. Br. 24

3 marta 1943. god.

S.

Priključiti aktu O. br. 22 od danas

Načelnik štaba,
Četnički vojvoda

R. St. Ivanišević v. r.

BROJ 341

IZVJEŠTAJ ĐURE VILOVIĆA OD 1. OŽUJKA 1943. DRAŽI MIHAJLOVIĆU O STANJU ČETNIČKOG POKRETA U SPLITU¹

Gospodine ministre!²

Želeći da izbegnem eventualni prigovor savesti, da sam propustio da učinim nešto, što je trebalo učiniti, u službi istini i Otadžbini podnosim Vam ovaj prikaz prilika i ljudi u Splitu, u vezi sa bavljenjem i radom blaženopočivšeg Ilike Ž. Trifunovića, Vojvode Birčanina, u ovom gradu. Moj će izvještaj biti savesne zabeleške sopstvenog dodira i zapožanja, ovagnute savešću i poštenjem, a garantirane odgovornošću pred mojom najprisnjijom intimnošću i pred najširom javnošću.

Od Vojvodina dolaska u Split, u jesen 1941. god., pa sve do njegovog težeg oboljenja u jeseni 1942. god., najteži, a verovatno i najmukotrplji je bio njegov posao, ispitivanje i proučavanje ljudi i prilika u Splitu i uopšte u ovim krajevima. Nema značajnijeg lica ni imena u ovom gradu, koje nije prošlo bilo kroz njegovu radnu bilo kroz i radnu i bo-

¹ Original (tipkan na pisačem stroju) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 23/2, k. 157.

² Draža Mihailović.

lesničku sobu. Čak i ljudi iz raznih krajeva Dalmacije prošli su kroz njegovu radnu sobu. Svojom neverovatnom darovitom prodornošću, a i obiljem prilika, što mu je pružao razrbrljani splitski čovek, skoro svili grupa i redova, došao je do tančina u poznavanju i ljudi i prilika. Mi, koji smo dugo u ovom gradu i među svetom prečesto smo puta bili iznenađeni Vojvodinim tačnim dijagnozama i analizama splitskog čoveka i splitskih prilika, kao i onih iz bliže i dalje okoline Splita. Blagopočivši Vojvoda imao je, pored ostalih darova i talenata, jaki dar ustrpljivosti i u saslušavanju i u iščekivanju, da argumenti, a i vreme učini svoje kod pojedinaca.

Stoji kao neoboriva činjenica, da je Vojvoda podelio Split na malu grupu vernih saradnika i sumišljenika i na veliku većinu, koja se prema njegovoj liniji i političkoj soluciji odnosila neprijateljski. Njegove ocene nisu padale naprečac, a sudove je donosilo teško ustrpljenje. Merilo mu je ostalo dosledno: politička linija i koncepcija. Nikad nije propustio da naglasi, da je ta njegova politička linija i koncepcija potpuno ista kao i Vaša, gospodine Ministre! Oko ove linije je uporno, ustrpljivo i neumorno nastojao da poveže Hrvate, koji nisu sudelovali u ustaškoj politici, a napose one, koji su u Jugoslaviji ispovedali jugoslovenski nacionalizam.

Kažem u punoj svesti, da me za ovu tvrdnju neće nikad prekoriti ni savest ni poštenje: bez rezultata. Blaženopočivši Vojvoda nije uspeo da svojom dubokom i stvarnom argumentacijom i uverljivošću dovede ikojeg Hrvata ili Jugonacionalistu do shvatanja i prihvata njegove političke linije i solucije uprkos mnogih koncesija osetljivosti Hrvata. Premda njegovom stvarnom i logičnom razlaganju nisu mogli da suprostave ozbiljne prigovore, a morali su da priznaju opravdanim mnoge Vojvodine prigovore politici Hrvata, ipak nisu nikad ništa preduzeli, da bar minimalno porade u duhu razgovora s blaženopočivšim Vojvodom.

Vojvoda je državnički i političkom mudrošću prozreo i ljude i njihov duh i stav, pa oko sebe okupio, organizovao i zaposlio one, koji su svojom uviđavnošću, osećanjem i ubeđenjem došli do iste linije i bili za istu Vojvodinu, a on nije nikad propustio da naglasi, da je jedna te ista njegova linija i politička solucija koja je i Vaša, gospodine Ministre!

Hrvati, koji su sa Vojvodom raspravljali, a Jugonacionalisti jednako, stali su jedni i drugi kod svojih kombinacija, a te se nisu nikako mogle ni da pokriju ni da usklade sa diktatom stvarnosti, po kojoj Srbin želi i stvara novu državu, u kojoj traži pune i tvrde garancije, da ponovno ne bude izvrgnut pokoljima samo zato što je Srbin. Hrvati, a ni Jugonacionalisti — kažu oni — u ime Hrvata, da ih se dobije za novu državnu zajednicu, nisu uspeli da uvide, da bi se u novoj državnoj zajednici morali da odreknu svih žarišta političkih bolesti, što su dovele Jugoslaviju do rasula, a Srbe do pokolja: rimskog klerikalizma, austrijanštine i hrvatske državne ideje. Hrvati su otklonili sve Vojvodine pozive i predloge o sadanjoj saradnji sa Srbima, a konačno i to: da javno, pisano osude ustaštvo i Pavelića. Jugonacionalisti su uporno tražili, kao

uslove svoje saradnje, da se čuva osetljivost Hrvata, da se ničim i nikako ne pominju računi ustašta i pokolja, a napose da se ne tangira katolička verska osetljivost Hrvata. Oni su za obnovu one i onakve Jugoslavije, kakova je izgledala i bila za Maček-Cvetkovićeva sporazuma. S mnogo poze i gordosti su isticali svoju parolu: protiv hrvatskog i protiv srpskog frankovluka! U masama su propagovali soluciju reprize opštег grlenja, ljubljenja i bratimljenja iz 1918.

Opreke ove i ovakve prirode, što su se javile u samim razgovorima, trajno su ostale, a i mnogo se produbile. Produbljenje je nastupilo kad je blaženopočivši Vojvoda sa svojim štabom vojnih i civilnih lica počeo da dejstvuje u Splitu. Prvi korak u ovom pogledu bilo je izdanje prvog propagandnog letka, koji je nosio potpis »jugoslavenski nacionalisti«, sredinom meseca maja 1942. god. Letak je redigovan u naročitoj grupi sastavljenoj od gg. direktora Silvija Alfirevića, Nike Bartulovića, dr Beroša i još nekoliko lica iz bivše uprave bivšeg sokolskog društva u Splitu. Kod same redakcije letka pokazase teška opreka u shvatnjima, kao i u političkim solucijama. Direktor Alfirević stoeći uz Vojvodinu liniju i soluciju, upućivao je letak protiv ustaša, klerikalaca, a napose partizana — komunista, a uz državnopravnu ogradu protiv aneksije i okupatora. Svi ostali jugonacionalisti u toj redakcionaloj grupi gg. Niko Bartulović i dr Beroš, a i izvan redakcionog odbora, tražili su da letak bude prvenstveno upućen protiv okupatora, a sporedno i blago protiv partizana-komunista. Jugonacionalisti su naišli na energičan otpor, jer je politička mudrost diktovala da nije čas uzeti drugi stav. Ovaj je otpor g. Alfirević bio dan u punom saglasju s blagopočivšim Vojvodom, te je redakciju letka preuzeo sam direktor Alfirević u društvu sa advo-katom dr Nonveillerom, sudijom g. Čirom Madiracom i novinicom Matkalom. Letak se umnožio, ali je pri rasturanju otkriven od vlasti, a g.g. Alfirević, Nonveiller i Madiraca bili uhapšeni i podvrgnuti dugoj istrazi, prilikom koje je g. Alfirević preuzeo na sebe svu odgovornost.

Međutim, dok se je još vodila istraga i radilo o glavi uhapšenika, blaženopočivši Vojvoda morao je da sluša optužbe mnogih, pa i onih istih lica, koja su tražila radikalniji napadaj na okupatora u letku, kako je taj letak nepolitički, netaktičan, prema okupatoru odviše oštar i neobazriv. Zbog ovoga i ovakvog držanja Vojvoda je s tim licima prekinuo svaki politički razgovor, a s nekim i uopšte svaki daljni politički i lični kontakt. Od ovog momenta svi odbačeni se okupljaju i otpočinju jednu potmulu kampanju protiv blaženopočivšeg, a glasnu protiv njegova civilnog i vojnog radnog štaba.

Do još jačeg očitovanja opreke između Vojvodine političke linije i solucije došlo je u septembru, kad su dobrom delom Vojvodini ljudi prešli s katolicizma na pravoslavlje. Na njih se digla kuka i motika sa svih strana, a u toj hajci, tajno organizованoj po katoličkom kleru i drugim antisrpskim faktorima, sudelovali su i splitski Jugonacionalisti s g. Nikom Bartulovićem na čelu. On nije ni preda mnom tajio svoje ogorčenje i protest na te ljude, koji su izvršili javno delo svoje savesti, uverenja. Ni preda mnom se nije krilo sa strane splitskih jugonaciona-

lista, da je prelaz na pravoslavlje udar na hrvatsko i izdaja hrvatstva Podvlačilo se da Hrvati uprav sada moraju da budu naglašenije Hrvati nego ikada pre. I nakon svega ovoga g. Bartulović podržaje lične veze s blaženopočivšim Vojvodom i razgovara o saradnji.

Do daljnog uspona u opreci političkih linija i stanovišta dolazi u ranoj jeseni 1942. god. kad je major Marin Stude s kapetanom Vojmilom Alfrevićem i potporučnikom Matom Amatom, pristupio Vojvodinoj osnovi o okupljanju jugoslovenske legije, koja bi ušla kao hrvatski borci u četničke redove. Ovom je akcijom, poverenoj spomenutim oficirima kao ljudima svoga neograničenog poverenja, htelo Vojvoda da dade Hrvatima mogućnosti, da pred istorijom operu svoju sramotu i bar na taj način dadu kakvu zadovoljštinu Srbima. Ova je njegova gesta ne samo bila velikodušna, nego i državnički dalekovidna. No ovo nije bilo ni shvaćeno ni prihvaćeno, jer po izjavama ovih oficira, ova je osnova bila svugdje paralizovana od jugoslovenskih nacionalista potpuno, a delimično i u Splitu i u bližoj okolini, gde su spomenuta tri oficira ipak ličnim kontaktom imala izvestan uspeh i sva tri s prvom četom krenuli na borbeni teren. Sva trojica oficira i skoro 90% prve čete krenuli su u četničke redove kao — pravoslavni.

G. Major Marin Stude nije ni u jednoj prilici, pa ni na sednicama Vojvodina radnog vojnog i civilnog štaba krio, da je ovu Vojvodinu osnovu osujetio upravo g. Niko Bartulović sa svojim prijateljima i sumišljenicima iz raznih bivših sokolskih uprava po primorskoj i ostrvskoj Dalmaciji. Neki su sokolski prvaci sami majoru, a i drugima, priznali da su sokolsku mušku omladinu u izvesnim količinama otpremali u partizansko-komunističke redove. Izgovarali su se nedovoljnom obavešćenošću, ali kasnije ipak nisu nikoga otpremili u četničke redove. Nije nikakva tajna da su Jugonacionalisti, u dobrom delu, održavali veze s partizanima i njih prvenstveno isticali kao borce za narod i slobodu protiv okupatora, a četnike oglašavali kao izdajnike, plaćenike i zlikovce.

U mesecu novembru 1942. Vojvoda pada u tešku bolest, pa tom prilikom određuje da političke poslove obavljuju, kao njegovi zamenici gg. prota Sergije Urukalo i direktor Silvije Alfrević, a vojne poslove gg. kapetani Radovan Ivanišević i Mladen Kostić. Ta Vojvodina odluka daje povoda posebnoj hajci na Vojvodine zamenike, koja se uporno održava i još ni kada ne prestaje. U tom istom vremenu, na prolazu sa Sušaka za Hercegovinu, zastaje u Splitu g. Radmilo Grdić. On održaje sastanke s Vojvodinim zamenicima i sa svojim prijateljima iz sokolstva.

Prvima želi da sugeriše da je nužno, i za četnički pokret neophodno, da se Vojvodi postavi zamenik u vojnim stvarima oficir Bjelajac, ličnost Grdićeve poverenja, a drugima sugeriše rad na jugoslovenskoj revoluciji. Sugestija ta podvlači da oslonom na četnike Jugonacionalisti imaju da prikupe oko sebe Hrvate i u zajedničkoj borbi sa četnicima ostvare novu Jugoslaviju, koja doduše nije Srbima potrebna, ali ako je hoće Hrvati i Jugonacionalisti mogu samo tim putem do nje. Prota g. Urukalo na diskretan i pametan način sprečava da se bolesnom Vojvodi protiv

njegove volje i znanja ne nametne vojni zamenik u osobi oficira Bješlaja. Već u ovim momentima g. Grdić, u ovome a i u drugim okolnostima, ne žaca se dā zauzme i nešto pretenciozan stav prema Vojvodi i njegovim odlukama, što je sa strane vojvodinih zamenika bilo odbijeno uz napomenu, da se ni jedna odluka neće donijeti bez prethodnog odbrenja Vojvodinog.

U drugoj polovini meseca decembra 1942. god. kad je Radmilo Grdić, na povratku iz Hercegovine u Split, bio odbijen da bude primljen kod blaženopočivavšeg Vojvode, koji nije htio da primi ni neko Grdićev pismo, ostade neko vreme u Splitu, održavao je neprekidne razgovore sa svojim drugovima iz sokolstva. Ti su se razgovori vodili u neprijateljskom stavu protiv Vojvode kao i protiv njegova radnog štaba, pa, kako se čulo od Grdićevih pristalica i prijatelja, taj je stav opravdavao nekim punomoćjem, koje da bi mu dali, Vi, gospodine ministre, a u pravcu formiranja i voćstva te jugoslovenske revolucije. Lansiralo se i to kako su dani Vojvode Birčanina odbrojani, a onda da dolazi kao politički vojvoda g. Radmilo Grdić, a njegov bi pomoćnik u Splitu bio g. Niko Bartulović. Već tada se po Splitu okupljaju i stvaraju pravila i načela za JUGOREPO (Jugoslovenski revolucionarni pokret). Uporno se stoji na gledištu, da ljudi te linije i te političke solucije imaju da povedu poslove, koje je do smrti vodio Vojvoda Birčanin, a njegov radni štab, koji da je velikosrpski, pa zato Hrvatima i Jugonacionalistima zazoran, da se razjuri...

Kad je preminuo blaženopočivši Vojvoda Birčanin, a u Split prilikom njegove sarane stigao još i g. Dobrivoje Jevđević i vojvoda Baćović u stanu g. R. Sorovića održavale su se terevenke i praskao šampanjac, održavali se brojni sastanci, domjanke i dogovori i po hotelu Ambassadoru i po privatnim stanovima s ciljem da se priredi sve i potisne radni štab Vojvode Birčanina, a preuzme voćstvo po njegovim ličnim i političkim protivnicima. Tu i tada su skovane osnovne, podvale, rezolucije i otpočelo se s nepočešljonom kampanjom protiv ranijih Vojvodinih zamenika.

Osećam da je ovdje momenat da naznačim što tvrdo znam o jednim i drugim ličnostima na čelu ovih dveju protivnih grupa i političkih linija. Za ljude poverenja, verne saradnje i upornosti i čvrstoće na političkoj Vojvodinoj liniji znam ovo:

PROTA S. SERGIJE URUKALO, čovek čiste političke i moralne prošlosti. Toliko ugledno svešteničko lice da je stvarni zamenik interniranog episkopa šibenske eparhije, čovek poverenja i autoriteta celokupnog pravoslavnog sveštenstva u Dalmaciji. U prošlosti iskren prijatelj i zagovornik Hrvata, ali to ga nije moglo da spasi od ustaškog progona i hapšenja. Pretdsednik Odbora za pomoć srpskih izbeglica. Organizovao je i podelio na milijune Lit unesrećenim Srbima u užasu i bezglavim bežanjima ovoga rata. U tom protinom odboru, interesantno, nema ni jednog jedinog lica kao člana iz grupe protivne Vojvodi Birčaninu i njegovoj političkoj liniji, ali je u njemu i kao član i agilni saradnik — Silvije Alfrević.

G. prota Urukalo je ono lice, koje se glavom založilo, kao otac i garant, za boravak Vojvode Birčanina u Splitu pred italijanskim vlastima u Splitu i u Zadru. Time je bio omogućen Vojvodin boravak, a dosledno tome i rad i uspeh u Splitu. G. prota Urukalo je ekonomski neovisan građanin. Ni ranije, u svojoj prošlosti, nije se nosio ličnim ambicijama, a ne nosi se ni sada. Celog se života dosledno i uporno nosio samo radom i žrtvom za svoj srpski pravoslavni narod. Ni sva intrigantska propaganda protiv ljudi Vojvodinog poverenja i saradnje nije pronašla čime bi protu Urukala mogla da tereti. Ne mogu a da se ne setim one zgode kad je preminuli Vojvoda Birčanin govorio skupljenim četničkim vojvodama: »Čuvajte mi protu od komunista i jezuitskih bojovnika, jer je samo jedan — prota Urukalo!«

DIREKTOR SILVIJE ALFIREVIĆ. On je dočekao u Splitu vojvodu Birčanina kao njegov davni, 17 godina stari saradnik. Svojom agilnošću i spretnošću osigurao je ekonomske početke bavljenja i Vojvodina rada u Splitu. Ostao je uz njega trajno i u najtežim i opasnim časovima. On mu je uspostavio kontakt sa svim političkim ljudima u Splitu. Pretsrednik splitske Narodne odbrane, osnivač Jadranske Straže, Jugoslavenske Matice, nacionalnog Društva i prosvetni radnik na svim poljima, a napose u splitskom sokolstvu. Prvi je sa svojima prešao na pravoslavlje i izdržao hajku i povike zbog tog prelaza. Njegov sin jedinac, gardijski oficir, među prvima se stavlja Vojvodi na raspolaganje i odlazi s prvim četničkim borcima na borbene položaje.

Interesantno da prvi saradnici Vojvode Birčanina bivaju proganjeni, hapšeni, prelaze na pravoslavlje i odlaze u četničke borce, a njihovi protivnici ništa od svega toga neprijatnoga.

Na drugoj strani stoje:

— G. NIKO BARTULOVIC. O njemu ne želim da istaknem ništa više nego sam morao istaći prilikom prikazivanja Vojvodina bavljenja i rada u Splitu. On je ono lice, koje uporno nosi i podvlači političke opreke linije i solucije Vojvode Birčanina i one Jugonacionalista. On je onaj koji napada katolike, kad prelaze na pravoslavlje, a isto tako napada Hrvate, koji hoće da se izluče vidljivo i dokumentarno iz, krvlju i zločinima, omalajnog hrvatstva. On parališe okupljanje Hrvata u četničkim redovima pod komandom četničkom i pod zastavom i političkom solucijom četničkom. On podržaje veze sa istaknutim klerikalcima (posljednjim urednikom »Hrvatske Straže« dr Augustinom Juretićem) a o partizanima i komunistima ne nalazi nikad oštire riječi. On vodi razgovore s vojvodom Birčaninom o saradnji i u isto vreme po Splitu baca parolu: PROTIV HRVATSKOG I PROTIV SRPSKOG FRANKOVLUKA! Frankovluk mu je kad Srbin traži garancije da može mirno da živi u svojoj državi bez straha i predanja pred ovim pokoljima.

»CIFTA« ČOROVIĆ! Tako ga je dosljedno nazivao blaženopočivši Vojvoda Birčanin. Sarajevski trgovac, grosista kolonijalne robe, čovek, koji se po Splitu hvali svojim dobrim vezama i odnosima s njemačkim okupatorom u Sarajevu. Te su veze i odnosi — govorи on — toliko bili dobri i sračni, da nije trebalo da se makne iz Sarajeva, ali se ipak ma-

kao i došao u Split kao izbeglica, da ovdje deluje — politički. Njegov se politički rad sastoji bitno u tome da peče crne kave i priređuje gozbe onima, koji se raduju smrti Vojvode Birčanina i očekuju da njegov rad skrenu u jugoslovenske vode i razvodne četničke redove i srpsku političku soluciju.

G. RADMILO GRĐIĆ, poznat je kao sarajevski novinar i beogradski sekretar Sokolskog Saveza, ali niko ne zna za rezultate ni njegova rada ni sokolstva uopšte u ovom potopu muke i smrti. Poznata je naprotiv njegova neomeđena ambicija i manjkavo školsko obrazovanje. Sokolstvo je njegov pjestestal, s kojega želi da se čuje i da se vidi i da bude unešen u politiku i u istoriju. Čovek, koji ni za živa Vojvode nije se zacao da mu sudi i da ga osuđuje, a čak i da se preti s Mljetom ...

OKO NJIH se okupilo u Splitu sve i isključivo ono, što je bilo, svakako s mnogo razloga i ne na prečac, odbačeno od blaženopočivšeg vojvode. Ima tu sveta sumnjive prošlosti, a i ličnog morala, a ima ga s velikim pretenzijama. Očito ima i zavedenih i krivo informisanih ljudi, koji su tamo u dobroj veri i samo dotle, dok prestane da deluje uporno obnavljana hipnoza.

Dok su ljudi prve, Vojvodine grupe i linije, radili i stvarali, dok su oni izdržavali sve navale i nasrtaje neprijateljski raspoložene splitske većine, ljudi su druge, Vojvodi neprijateljske grupe, najobičnije samo kritikovali, olajavali i grmili protiv srpskih i velikosrpskih frankovaca po splitskim društvima i kavanama. Dok je prve blaženopočivši Vojvoda Birčanin uposlio na svom i narodnom srpskom poslu, dotle je druge otsekao od sebe potpuno ili je s nekim, kao s Nikom Bartulovićem podržavao samo lične veze. Dok su prvi bili izloženi noževima i revolverima splitski komunističkih junaka noći i mraka, dotle su drugi namigivali tim istim komunistima, a Hrvatima i Jugonacionalistima obećavali reprizu grljenja i bratimljenja iz godine 1918.

Dok prve blaženopočivši Vojvoda nakon skoro pune dve godine rada, saradnje i proučavanja ostavlja, kao u svojoj oporuci, kao svoje nasljednike i nosioce njegova dela i političke linije, druge ostavlja radosne, što ga je smrt otela svima nama uprav onda, kad smo ga najviše trebali ... U svojoj radosti se poneše, kao i da bi se moglo naći Srbima, koji ne bi poštovao ne tek političku intuiciju blaženopočivšeg Vojvode o splitskim ljudima i prilikama, nego njegov sud i saznanje u radu i mukama od skoro pune dve godine.

Konačno se umesno postavlja pitanje: Što hoće ti ljudi iz grupe protivne namenama i osnovama blaženopočivšeg Vojvode? Za njegova života i rada u Splitu nisu nikad ništa učinili za njegove osnove i njegova dela. Radili su i to izdašno proti. Ometali su njegov rad i njegove osnove i blatili njega i njegove saradnike. Umesto njegove jasne i opšte srpske političke linije i solucije postavljali su svoju punu magle i razvodnjavanja. Za njima i za njihovom tezom jugoslovenske ili možda hrvatske revolucije zaista ne stoje Hrvati, koji nisu pristali ni na Vojvodin predlog o pismenoj ogradi od ustaštva i Pavelića. Ne stoji ni po njihovoj jasnoj izjavi, da ne žele imati posla s Jugonacionalistima i da

oni čekaju Saveznike, kao jedini pravi predstavnici ovih krajeva i da se pripremaju na taj i takav doček. Ni njima kao i blaženopočivšem Vojvodi nije uspelo da okupe i jednog jedinog Hrvata, pristalicu Mačekovog »Hrvatskog narodnog pokreta«. A Jugonacionaliste? One, koji imaju političkih ambicija i još zaostale količine hrvatovanja u smislu, antisrbovanja, možda, ali ti ni na poslu stvaranja ni održanja i obnove države ne mogu mnogo da znače, jer u sebi nose elemente, koji nisu mnogo konstruktivni. Ostali svet, koji je u Jugoslaviji ispovedao jugoslavenski nacionalizam?

Taj svet se dade na celom terenu bivše Jugoslavije da izbroji deseticama. To je osetljivo mali broj ljudi, a i taj mali broj ne reagira po parolama predvodnika iz Jugosokolstva nego po stvarnosti. To je pokazala i dokazala pogrebna pratnja blaženopočivšeg Vojvode Birčanina. I komunisti i ustaše, pa i oni Jugonacionalisti, s pretenzijama, dosledno i uporno su prikazivali Vojvodu kao velikosrbina, kao italijanskog plaćenika i saradnika. Nikad toj javnosti нико не reče da je Vojvoda neki Jugoslaven i radnik na obnovi neke Jugoslavije, koja se rasula u ovom ratu, pa ipak tom velikosrbinu, tom vođi izdajničkih i plaćenih četnika izade da oda počast, poklon i priznanje na hiljade Spličana muškog i ženskog pola. Očito sami Srbi i jugoslovenski nacionalisti, koji misle svojom glavom a ne parolama ambicioznih sokolaša. Te je Vojvoda i svojom ličnošću, ali i svojom linijom i političkom solucijom okupio oko sebe mrtva.

Mi svi možemo danas u Splitu da slušamo omladinu, koja pева:
»Spremte se spremte četnici, SRPSKOGA KRALJA VOJNICI! Pa:

U onaj SRPSKI Beograd, vratiće se Petar Mlad!

Omladina veze, kao svoje, samo crne četničke zastave i javlja se u četničke redove i to sve pre nego su ambiciozni sokolaši otpočeli sa svojom jugoslovenskom revolucijom! Sada pod isključivom stvarnošću Vojvodinih četnika i rada njegova radnog vojnog i civilnog štaba u Splitu.

Koga na kraju imaju da revolucionišu ti jugoslovenski revolucionari? Pa kad bi i bila potrebna neka takva revolucija, kad bi se s njome počelo? Svaka revolucija ima svoje preliminare, svoje ideologe i parole. Nikad нико од нас nije čuo da se iko od tih jugoslovenskih revolucionara oborio na ijedno od žarišta sloma i propasti bivše Jugoslavije. Nikad нико da je nešto negdje pisnuo protiv hrvatske državne ideje, koja je raskopala Jugoslaviju i koja će raskopati, neminovalo, svaku zajednicu sa srpskom državnom idejom! Nikad nigde i нико nije reč rekao o potrebi da se Hrvati otmu svemoćnom uplivu katolicizma, koji je u našoj tragediji odigrao glavnu i smrtnu ulogu. Nikad nigde i нико nije govorio o potrebi da se Hrvati otresu austrijanštine i tuđinstva uopšte, nemogućeg zapada i šaljivog praga i bedema protiv istoka... Kad bi se počelo sa svim ovim? Zar tek onda, kad se političarima iz nepolitičkog sokolstva dade u ruke voćstvo četničkih snaga na velikom delu bivše Jugoslavije?

Prema svemu ovome što znam i što sam mogao da zapazim, ispovedam, da na ovom terenu nema nikakvog traga ni simptoma o nekoj jugoslovenskoj revoluciji. Prema mojim saznanjima i informacijama ne bi ni moglo da bude kakvo jugoslovensko gibanje, jer bi ga okupator nastojao da uguši svim sredstvima, što su mu na raspolaganju. Dok Italijani mogu da čuju o stvaranju jedne Srbije, pa i teritorijalno velike, o obnovi Jugoslavije, bar ne bi mogli da slušaju i trpe neku reč — na aneksiranom području.

Ličnosti, koje se nameću za nosioce dela i rada Vojvode Birčanina, morale bi da budu najpre prihváćene od Italijana, a mnoge se i opravdano se može sumnjati, da li su to uprav one ličnosti, koje se nameću ...

Vojvodin radni vojni i civilni štab, u dugoj vojvodinoj bolesti, zamenujući ga u svim poslovima vanjskih dodira, predstavljeni su po Vojvodi kao ličnosti njegova poverenja i prihváćene su kao takove od strane onih, koji su to trebali da prihvate. U promjenama bi mogla nastati poremećenja ...

Poremećenja bi mogla u promjeni da nastanu i u pogledu cijelog kadra ljudi i poslova, koji se odvijaju po naređenjima i sugestiji blaženopočivšeg Vojvode. On je postavio cio aparat u osnovnim linijama kao i mnogim pojedinostima. Taj aparat upravo funkcioniše a ako za taj rad i funkcije ne znadu protivnici vojvodine ekipe i linije, to nije njihova krivnja, nego samo čuvanje da se ništa ne postavlja na velika zvona ...

O ljudima i poslovima pod voćtvom Vojvodine ekipe mogao bi da se podnese naročiti izveštaj, ukoliko se to pokaže potrebnim ili ukoliko se to naredi. Hajka se vodi uporno kao i podvale i sve je to lične prirode, ali sa sigurnim računom: makne li se Vojvodi radni štab i ljudi njegova poverenja, onda njegov posao i njegovo delo može da padne u ruke samo onima, koji će tom delu da dadu liniju, drugu soluciju i drugi smisao.

Vojvodin radni štab naprotiv uživa poverenje svih dobromernih ljudi, a to se pokazalo u više prilika, a napose prilikom Vojvodine sarane. On uživa puno poverenje i Vojvodinih prijatelja, koji nisu u radu na njihovoj osnovi, ali su prijatelji njegovi i te osnove kao što je bivši senator i Vojvodin prijatelj i lekar dr Jakša Račić.

Ta ekipa ne traži sebe, a ne traži ni od nikoga ništa, nego da nastavi, prema svojim snagama, Vojvodin posao i da čuva Vojvodinu političku liniju. Spremna je da se povuče u svakom času, kad joj se pokaže da ne dejstvuje u okviru svoje misije i da svoj posao prepusti bilo kome, ko će još bolje da čuva Vojvodinu političku liniju i ostvaruje njegovu političku soluciju.

To je moje potpuno uverenje, što sam ga stekao i po držanju i po izjavama Vojvodinog radnog štaba. Oni će u svakoj situaciji i na svakoj poziciji upeti sve snage za četnički pokret i za ciljeve četničkih borbi.

Gospodine Ministre! Makar sam već mnogo ispisao još nisam odlio ni pretežni deo stvarnosti o splitskim ljudima i prilikama u vezi s bavljenjem i radom blaženopočivšeg Vojvode Birčanina u ovom gradu. Ali nemam snage da dalje držim na kušnju Vašu ustrpljivost i svršavam

Br. 2143 od Bernarda:⁶ br. 27 3. III. — 2. II noću delovi 10. partizanske brigade⁷ ponovo su napali selo Strmicu. Naš odred od 150 ljudi odbio je napad i prešao je u protiv napad. Naši su izbili na visinu Bos. Grahova i najurili partizansku bandu u pravcu Tičeva. Partizani su zapalili Bos. Grahovo pri povlačenju. Do sada nam nije poznat broj mrtvih, ranjenih i zarobljenih. Narod beži iz partizanskih zona u pravcu Strmice, ukoliko im to uspeva od terora crvenih. Nemci zauzeli Drvar i napadaju Jadovnik. Vojvoda Đujić.

BROJ 342

**DOPIS ČETNIČKE KOMANDE DRVARSKO-PETROVAČKIH ODREDA
OD 20. OŽUJKA 1943. KOMANDI TALIJANSKE DIVIZIJE »BERGAMO« O ZAHTJEVIMA ZA REGULIRANJE MEĐUSOBNIH ODNOŠA¹**

VOJNO ČETNIČKA KOMANDA
DRVARSKO PETROVAČKIH ODREDA
Broj 74/43.
20. marta 1943. god.
KNINSKO POLJE

DIVISIONE FANTERIA »BERGAMO«
COMANDO SETTORE DINARA

T E N I N²

Cast je ovoj Komandi dostaviti sledeće želje, s molbom da iste proučite i nakon toga donešete konkretno i opravdano rešenje.

Želje su slijedeće:

- 1) Koliki je broj boraca u svima jedinicama Bosne, Like i Dalmacije.
- 2) Za iste pitanje ishrane, naoružanja, odeće, obuće, plate i stabilnosti njihovih porodica u svakom pogledu, pošto do danas ni Četnička Oblast kao ni Divizija nije pokazala vidne rezultate pa ni čak zaštitu.
- 3) Da se doneše zaključak ko ima pravo da prigovara sa Italijanskim vlastima ispred Četničke organizacije. Ta ličnost mora biti dobar poznavalac želja Četnika i Srpskoga naroda, i biti odgovoran za sva nedela učinjena istima.
- 4) Pitanje porodica pогinulih četnika, ranjenih (invalida) zašto organizacije Četničke nemaju mogućnosti da ih pomognu.
- 5) Koliko su četnici do danas od Italijanske vlasti dobili pušaka, puško-mitraljeza, teš. mitraljeza, lakih i teških bacača, municije, veša,

⁷ Odnosi se na Desetu krajišku NOU brigadu.

¹ Prijepis originala (tipkan na pisačem stroju) u Arhivu VII, arhiva NDH, reg. br. 34/6—5, k. 231.

² Knin.

s molbom, da mi oprostite, što sam možda ponavljao Vama već poznatu splitsku sadržinu. Kopao je nemir svesti dok ga nisam na ovaj način smirio. Sad sam miran kad sam svoju savest i svoja saznanja predao u Vaše ruke. Ako sam time koristio dobru i Otadžbini, učinio sam svoju dužnosti. Ako sam bio suvišan, tješiću se mojom dobrom voljom, a Vašom navikom i voljom da za Kralja i Otadžbinu podnesete sve, pa i muku pratnje duga, a možda i suvišna prikaza ...

Primite, Gospodine Ministre, isповест моје odanosti, discipline i pokornosti.

U Splitu, dne 1. marta 1943.

Đuro Vilović, književnik

BROJ 343

ĐEPEŠA VOJVODE ĐUJIĆA OD 3. OŽUJKA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI O BORBI S CRNOM LEGIJOM U VRЛИCI, NEIZVRŠENOJ SAHRANI VOJVODE BIRČANINA I NAPADU PARTIZANA NA STRMICU¹

Br. 2052 od Bernarda:² 20 3. III. — Kad smo očistili dolinu Vrlike od partizana i počeli rad po uputu br. 5, na 27. II. 300 crnolegijaša iz Sinja prodrlo je noću do Vrlike sa namerom da тамо uspostave svoju vlast, terorišući i pljačkajući naš narod.³ U to vreme naš odred od 150 ljudi bio je zaposlen prema Dinari. Naše seoske straže prihvatile su borbu dok je odred stigao. Dok se izvodila borba protiv crnolegijaša istovremeno naši su borci bili napadnuti sa leđa iz Svilaje od strane partizana. Borba je trajala ceo dan. Rezultat borbe sledeći: crna legija sjurena u Sinj, a partizani preko Svilaje u pravcu Muća. Zarobili smo 27 karabina — nešto municije i ostale opreme, ubili 32 crnolegijaša i jednog zarobili. Broj ranjenih nepoznat. Mi smo imali četvoro mrtva i četiri ranjena. U zoni Vrlike nastavlja se i dalje rad po Upitu br. 5. Vojvoda Đujić.

Br. 2125 od Bernarda:⁴ br. 24 3. III. — I pored Vašeg naređenja još nije izvršena sahrana tela vojvode Birčanina.⁵ Na šest radiograma Blaži Đukanoviću ni jedan odgovor nije stigao. Rakočević je istakao kao želju cele Crne Gore da se telo odavde prenese. Sad je već 28 dana od smrti a odgovor još nije došao od Blaže niti Rakočević stigao. Molim za naređenje da se u Splitu sahrani. U tom slučaju i porodica ostaje u Splitu. Vojvoda Đujić.

¹ Original (tipkan na pisačem stroju, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, knjiga primljenih depeša Vrhovne komande, reg. br. 3/1—47, k. 293.

², ⁴ i ⁵ Momčilo Đujić.

³ Vidi dok. br. 228 i 319.

⁵ Vidi dok. br. 306 i 333.

šinjela, odela i cipela. I koliko iznosi suma novca koja je isplaćena na račun plate četnicima, a koju je primila Dinarska Četnička Divizija.

6) Novac za bakar u sumi od 600.000.— L. koje je vlasništvo četnika iz Drvara i Bos. Petrovca, pošto je sa njihove teritorije, i na ovaj kapital nema niko drugi pravo.

7) Pitanje benzina koji se dobiva od Italijanskih vlasti, pošto do danas se sa tim špekuliše i nepoznata lica sa istim vozaju.

8) Pitanje Crkve, Zastave i Srpskih običaja uopšte.

9) Odnosi Srba i Hrvata sa Italijanima i vlasti gde nije anektiran kraj, a nalaze se okupatorske Italijanske trupe.

10) U Kninu vlada veliki nemir izazovi Ustaša sa Četnicima i obratno, potrebno je sve civilno stanovništvo razoružati i postaviti vlast na svoje mesto. Te poduzet strožije mjere nego do sada.

11) Da se obustavi ratovanje četnika sa Hrvatima jer u protivnom slučaju je samo prilog komunistima.

12) Dali mogu četnici voditi operacije sa znanjem Italijana ili ne, sami ili sa ostalim vojskama koje se bore protiv komunista, i može li biti samovolje.

13) Oružje francuskog porijekla ne može za borbu da se računa i potrebna je zamjena.

14) Odnosi između Italijanske i Četničke Komande nisu bili na svom mjestu što su mnoga lica i neodgovorna donosila zaključke u vojničkom i civilnom pogledu, dešavalo se je to da su građani apšeni po predlogu Steve Rađenovića i drugih političkih pokvarenjaka iz Knina i okolice, interniranje Srba da niko ne izvršava bez lica koja za to budu određena.

15) Da bi nam se omogućilo da pustimo sve one koji su pravedni i bez slobode u internaciji.

16) Da trgovci, šverceri ni u kom pogledu se ne mešaju u vojno-četničke stvari, niti neodgovorni oficiri te narodni predstavnici, za sve to moraju biti specijalno određeni ljudi.

17) Dosadašnji rad u četničkoj komandi nije bio na svom mestu svak je radio na svoj način i zbog toga nismo postigli nikakav uspeh u borbi protiv komunista. Kako do sada tako i od sada ne možemo da radimo potrebna je reorganizacija uopšte.

18) Da Komandant Italijanske vojske shvati gore navedeno ozbiljno i uzme u razmatranje prednje zahteve jer u protivnom samo je štetno po interesu jedne i druge strane. Jer nikom nije u interesu da ima neorganizovanu vojsku.

19) Za izgred, koji su učinili četnici u Vrlici, nije na svom mestu i zato pronaći krivca i njega lično kazniti, a borcima dati ponovno hranu, sa Hrvatima odnos postaviti na svoje mesto.

VOJNO ČETNIČKA KOMANDA
DRVARSKO PETROVAČKIH ODREDA
KOMANDANT — VOJVODA

Mane Rokvić, s. r.

NAREĐENJE KOMANDANTA DRVARSKO-PETROVAČKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 22. OŽUKA 1943. U POVODU NEDISCIPLINE MEĐU ČETNICIMA¹

(Priepis)

VOJNO ČETNIČKA KOMANDA
DRVARSKO PETROVAČKIH ODREDA
Broj: 76/43
VRPOLJE — K N I N
22. marta 1943. g.

Zadnjih dana se zapaža, da se u redovima naših boraca pojavljuju razni istupi, koji lome disciplinu, red i rad našeg odreda, i koji pokazuju češće puta pred narodom za čije se dobro zalažemo, nas kao nedisciplinovanu i neorganizovanu masu.

Osjetio sam da se u niz slučajeva zadnjih dana odrekla poslušnost predpostavljenim, da su pojedinci na nadležnim mjestima (kafanama, pijacama i ulicama) kritizerski istupali i unosili razdor bratstva kod naših boraca.

Sve ovakve i slične stvari su ovoga puta primjećene i ja lično skrećem pažnju svojim borcima na njih, želeći da ih upoznam o tom.

Naš ODRED je kroz najteže dane svoje prve istorije umeo nositi časno i dostoјno sve terete neumoljive borbe za dobro i korist svoga naroda. Zar možemo dozvoliti, Vi bori, koji ste glavu svog odreda sami izdigli, da danas pojedinci i neodgovorni elementi skrnave slavu odreda i svijetle žrtve njegove pale u borbi protiv najvećih neprijatelja naroda, okorelih komunističkih zločinaca. Ne, Vi to nećete i nesmijete dozvoliti. Vi ne smijete uprljati časni put ovog Odreda, Vi nesmijete ogriješiti o sjenama naše braće koja, neštedeći sebe, ostaviše svoje mlade živote po gudurama naših planina. Naš odred mora danas da korača još većim uspejsima, još svijetlim pobjedama. Našu veličinu i snagu osjećaju naši neprijatelji (partizani i komunisti) na svojoj vlastitoj koži. Nemoćni da nas slome tamo »gde se puškom i handžarom bori« oni nastoje da nas razbiju iznutra, time što će preko nesvjesnih elemenata, kojih nažalost još imamo u svojim redovima, uneti razdor i labavost kod naših boraca. Svaki borac treba da je svjestan tog da neprijatelj želi i hoće naš razdor, nedisciplinu i neorganizovanost, pa svjestan tog, da se svom snagom založi za jačanje naše discipline i naše organizacije, a ja vam sa svoje strane dodajem i garantujem da će ja u buduće umjeti i znati pronaći ovakove elemente i jednom im za uvijek zatvoriti vrata kako u našem odredu tako i u privatnom životu.

Ja lično vjerujem da će svijest mojih boraca i ljubav njihova prema narodu i njegovoj vojsci biti jača od svega, te time da se slični ispadvi više neće ponoviti.

¹ Priepis originala (tipkan na pisaćem stroju) u Arhivu VII, arhiva NDH, reg. br 34/6—4, k. 231.

Vodeći računa o svom Odredu, njegovoj visini i čvrstoći donosim sledeća naređenja i zabrane, upozoravajući sve svoje borce na to, da će od dana objave ovih naređenja, svako njihovo neizvršavanje najstrože osuđivati i kažnjavati i to: prema njihovoj težini: batinama, zatvorom i smrtnom kaznom. Svaki akt nediscipline i neposlušnosti koristi našem neprijatelju, komunističkim razbojnicima, zato onaj ko to radi svjesno ili nesvesno koristi neprijatelju, sabotira naš rad i vrši izdaju našeg naroda.

Također skrećem pažnju našem civilnom stanovništvu sa teritorije Drvar—Petrovac da se sva ova naređenja odnose i na njih, pa prema tome isti se moraju strogo pridržavati.

Na osnovu svega napred izloženog:

- 1) Zabranjujem odricanje ma kakve poslušnosti prema svim pretpostavljenim.
- 2) Svaka nepravno uređena stvar sa strane pretpostavljenih ili boraca ima se izneti redovnim putem (dostavljanjem starešinama) a nesprovoditi klevete ili brbljanje po kafanama, pijacama i ulicama.
- 3) Zabranjujem svaki ispad prema postojećim vlastima u gradu i naređujem da se svaki borac kao i civil sa teritorija Drvara i Petrovca imaju korektno i kako to dolikuje držati prema istima.
- 4) Tako isto naređujem da se u odnosu za civilno stanovništvo grada mora imati korektno ponašanje.
- 5) Zabranjujem dobacivanje uvreda ma kome na račun narodnosti i vjeroispovjesti tj. izazovno vrijedanje Hrvata i rimokatolika ma kakvim pjesmama i uvredljivim dobacivanjem.
- 6) Zabranjujem svojim borcima, svako pijančevanje po javnim lokalima.
- 7) Zabranjujem svako besposleno kretanje boraca po gradu kao i udaljivanje od svojih jedinica, bez prethodnog odobrenja starešina i propisanih objava.

Imajmo uvijek na umu interes i ugled našeg Odreda, i strogo vodimo računa o svakom svom postupku, jer u protivnom SVAKI PREKRŠAJ GORNJIM NAREĐENJEM NAJSTROŽIJE ĆE SE KAZNITI.

Komandant odreda
M. Galić v. r.

VOJVODA
M. Rokvić v. r.

IZVJEŠTAJ DR NIKOLIĆA OD 30. OŽUJKA 1943. DRAŽI MIHAJOVIĆU O POLITIČKOM STANJU U SPLITU I U DALMACIJI¹

»Ravna Gora« 30. marta 1943. g.

Političko stanje u Splitu i u Dalmaciji

Narodne mase u Dalmaciji posle kratkotrajnih simpatija za NDH brzo su se osetile razočarane i u velikom broju prilaze partizanskom pokretu.

Dva osećaja dominiraju dalmatinskim katoličkim masama: težnja za slobodom (dakle antitalijanski stav) i strah od osvete i reakcije Srba. Tome pridolazi i veliko siromaštvo ogromne većine stanovništva, koje čine jakom težnju za socijalnim reformama.

Partizanski pokret u Dalmaciji operiše sa nacionalističkim parolama, apeluјe na rodoljublje hrvatsko i jugoslovensko i razvija značajnu propagandnu aktivnost. Zahvata jak korak u omladini i u nižim društvenim slojevima. Partizani iskorističu mržnju prema Italiji i forsiraju antisrpsko raspoloženje, ističući na pr. da Četnici sarađuju sa okupatorom.

Komunistički elemenat u ovom partizanskom pokretu vešto je do sada uspeo da se prikrije. Na ovom terenu izostalo je ono što je taj pokret u Srbiji i u Crnoj Gori kompromitovalo, a to je: pljačka, ubijanje i klasna borba.

Iz gornjeg izlazi da je partiz. pokret u ovim krajevima čvršće ukorjenjen nego što je to bio slučaj u Srbiji i Crnoj Gori. Ali, s druge strane taj pokret je ovde slabiji zbog manje borbenosti i manje gotovosti za žrtvu ovdašnjeg elementa. Drugim rečima, kad bi trebalo glasanjem da se odluči sudbina ovih krajeva plebiscitarni rezultat bio bi u prilog partizana. Isto tako, kako je ova masa u svoje vreme glasala 100% za Mačeka. Ali ako bi trebalo da se o tome odlučuje oružjem u ruci, da se za ove ideale stavi život na kocku, onda bi se vojska svela na vrlo mali broj ubedjenih i organizovanih komunista.

Ipak, u poslednje vreme, pokolebane su pozicije partizana u narodu. Obećana a ne postignuta победа crvene vojske u novembru 1942. god. i proglašenje mobilizacije, kao i nasilno provođenje iste u okolini Splita uticali su u pravcu hlađenja oduševljenja.

Držanje građanskih krugova ne razlikuje se mnogo od stava i raspoloženja širih seljačkih masa. U poslednje vreme, kod inteligencije nastupa izvesno previranje. Uviđa se da je partizanski pokret neozbiljan i nesposoban da pruži osnov za ozbiljniju političku akciju. Uviđa se, dalje, da je taj pokret odlučno antisrpski prema tome i antijugoslovenski. Zatim, da je ovaj pokret socijalno revolucionaran pa da predstavlja kao takav veliku opasnost.

¹ Original (tipkan na pisaćem stroju, cirilicom) u Arhivu VII, arhiva četnička, reg. br. 33/2, k. 157.

Faktor od priličnog značaja koji je uneo zabunu među varoške kru-gove u odnosu na partizanski pokret jeste stav Jevreja u Splitu i u Dalmaciji. Jevreji su, bez izuzetka, podupirali novčano i zauzimanje za stvar partizana komunističku akciju. I to nastavljaju i dandanas. U širenu mržnju na srpske reakcionarne krugove »oličene u Draži Mihailoviću«, Jevreji pretstavljaju, znače jedan moćan prilog komunističkoj akciji.

U nacionalno zdravom građanskom elementu oseća se priklanjanje nacionalnom pravcu. Ali još je dalek put koji treba da se pređe. Ono što je potrebno u Splitu i u Dalmaciji to je snažna propaganda i politička akcija sa ciljem da se suzbije neprijateljska propaganda i orijentisje javno mišljenje, najpre inteligencije i građanstva a zatim seljaštva.

Pokret dr Mačeka učinio je »tabulu razu« od ranijih političkih partija i ljudi. Uklonio je jače političke ljude i presekao svaku vezu između njih i naroda. Nasuprot tome, sam pokret nije izbacio na površinu ni jednog čoveka od autoriteta.

Ova oskudica ljudi od vrednosti koji bi nešto u javnosti i narodu značili nije karakteristika samo H.S.S. nego i ostalih političkih partija i struja u Dalmaciji.

Posle niza istaknutih političkih ljudi i javnih radnika iz prošlog rata, koje je Dalmacija dala (Tresić-Pavičić, Trumbić, Vojnović, dr Grizogono, dr Smislaka i dr.) nastupio je vakum. Dakle, na stare autoritete ne može se računati. Njihov sadašnji autoritet, uticaj ravan je nuli. Osim toga većina od ovih nije dorasla situaciji i više ne može da se orijentiše u novim prilikama, a još manje da povede neku ozbiljniju i snažniju akciju.

Pretstavnici političkih partija svi su mahom mali, sitni ljudi. Većina od ovih nije ni danas na ispravnoj političkoj liniji. Uzmimo za primer Mačekovu stranku.

H.S.S. izgubila je svoje mase koje su prišle partizanima. Bivši funkcioneri partije koji nisu prišli ustašama nepouzdani su elemenat. I danas održavaju veze sa svojim bivšim kolegama iz stranke koji su prišli Paveliću. Sekretar Mačekove stranke (dr Poduje Š.), koji se nije kompromitovao za vreme sloma ni docnije, putovao je u Zagreb po stranačkim poslovima juna pr. god. Tom prilikom, došao je u dodmir sa šefovima H.S.S. ali isto tako i sa ustaškim funkcionerima. Povratio se s nalogom vođstva, snabdeven propisnim punomoćjem, da poradi na obrazovanju »Hrvatskog fronta«. Naročito je imao zadatak da po svaku cenu pridobiće za taj »zajednički front« jugoslovenske nacionaliste, kako bi se sprečilo da ovi odigraju u danom momentu ulogu »pete kolone«. U taj front trebalo bi da uđu od krajinjih jugoslovenskih nacionalista pa sve do levičara-komunista i ustaša. Paralelno radu na političkom polju imalo se izvesti i rad na obrazovanju »vojske« od domobranaca, partizana i novih formacija, koja bi političkom frontu dala u danom momentu efikasnu podršku.

Paralelno sa ovom akcijom H.S.S. došla je i akcija od strane Ustaša. U septembru pr. god. stigao je u Split Ante Gatin, komandant hrvatske mornarice, sa naročitom misijom, koja se uglavnom podudarala sa misijom povedenom od H.S.S. On je potražio dodir sa prvacima H.S.S pa

je u razgovoru sa njima istakao gotovo istu misao: potreba da se formira hrvatski front od ustaša, domobrana i partizana.

»Hrvatski front« i u mislima ustaša i u mislima Mačekovaca ima samo jedan zadatak: **odbrana hrvatskih prava i političkih pozicija od Srbija**. Po potrebi i ako priliike dopuste i oružjem u ruci.

Hrvatski katolički klerikalni krugovi vrlo su aktivni u radu na obezbeđenju ovakvog pravca. Skupljaju se podatci i šalju se u inostranstvo preko Vatikana o svima manifestacijama »srpske opasnosti«. Oni raspolažu vrlo jakom mrežom veza u inostranstvu i u današnjoj NDH. Izgleda da se u tom pravcu angažuju i krugovi hrvatskih federalista, bivših sporazumaša (Belin, dr Poduje Jozo, dr Tartalja i dr.), koji računaju na podršku koju će pružiti dr Krnjević, Seton Watson, američka demokratija hrvatskoj federalističkoj jedinici na suprot srpskim revandikacijama.

Zaključak: Za nacionalni rad i akciju nije moguće računati sa dosadašnjim političkim strankama niti sa partijskim prvacima.

Treba okupiti dobromamerne rodoljube, koji ispravno nacionalno reagiraju i gledaju na stvar bez obzira na raniju partijsku pripadnost. **Iz tog kruga treba izabrati najaktivnije i najborbenije i s njima otpočeti akciju.** Politička mudrost, borbenost i lična čestitost to su kriteriji po kojima treba birati ljudе.

Ideološka baza akcije na ovom terenu mora biti: jedinstvo Srba i Hrvata. Prikupljanje pristalica ove ideje, organizacija i rad u omladini glavni su zadatci.

Dr Nikolić v. r.

STANJE U ČETNIČKOJ ORGANIZACIJI U SPLITU

Tešku bolest poč. Vojvode Ilike Birčanina iskoristila su izvesna lica iz njegove najbliže okoline da ovog odličnog i zaslужnog Srbina izoluju od svih uglednijih i uticajnijih ljudi u Splitu. Posle smrti vojvode Birčanina,² lične ambicije pojedinih ljudi sa starim mentalitetom došle su naročito do izražaja. Lična netrpeljivost, međusobna optuživanja i bolesna ambicija ukočili su svaku korisniju aktivnost. U poslednje vreme, počelo se otvoreno da govori i o izvesnim malverzacijama i zloupotrebama sa novčanim sredstvima organizacije. Usled ovoga, ugled Organizacije je još više opao.

Evo nekoliko karakteristika ovakvog stanja:

1. **Politički rad organizacije.** Nikakav, jer ugledni ljudi i ubedjeni jugoslovenski nacionalisti uskraćuju svoju saradnju zbog prisustva izvesnih ljudi u vodstvu.

2. **Propaganda nesistematska i neorganizovana.** Propagandni letci »Krik iz jama« su bez idejnog određenog pravca. Uslijed ovoga, i dešava se da često omladinci, određeni da rasturaju letke, sami, na svoju ruku ove spaljuju, pošto nalaze, da bi nam oni za našu akciju mogli da škode?

² Vidi dok. br. 306, 333 i 342.

Zatim cenzura ovih letaka skoro i ne postoji. Tako treba i objasniti donošenje vesti o »Proglasu stanovništву« u broju 15 »Krika iz jame« koji se prilaže.

3. Rad sa okupatorom izvodi se netaktički. Saradnja sa okupatorom afirmira se, umesto da se izvodi što diskretnije. Četnički odredi puštaju se da prolaze, marširaju kroz varoš, što izaziva vrlo mučnu impresiju i daje povoda komunističkoj i neprijateljskoj propagandi da dela protiv nas. Pojedini četnici slikaju se javno, u prisustvu mase naroda, zajedno sa italijanskim vojnicima zagrljeni.

4. Veliki broj propusnica izdat je licima za koje se tvrdi da se bave švercom.

5. Sire se glasovi o izvršenim malverzacijama od strane pojedinih funkcionera.

6. Nedostatak ma kakvog plana i taktike. U čisto hrvatskim i katoličkim krajevima operiše se sa idejom velikosrpskom. Ali čak i kad bi se sa Ravne Gore želeta akcija u ovom smislu, mora se kategorički reći da ljudi iz sadašnjeg vođstva nisu pogodni ni za tu velikosrpsku akciju.

S obzirom da Italijani ne žele jugoslovensku već samo srpsku akciju, naša taktika trebala bi da bude ova:

U odnosu prema okupatoru vođstvo Organizacije u Splitu treba da nosi srpsku etiketu, a prema stanovništvu jugoslovensku. Svaki drugi stav osuđen je na neuspeh bilo od Italijana bilo kod naroda.

Sadašnje vođstvo Četničkog pokreta u Splitu nije htelo ili moglo da uvidi i to je jedan od uzroka neuspeha u dosadašnjem radu.

Mere koje bi trebalo preduzeti:

Uputiti što pre u Split jedno lice od autoriteta koje bi na licu mesta utvrdilo tačnost gornjeg stanja i donelo odluke koje se budu nametale. »Ravna Gora«

30. marta 1943. g.

Dr Nikolić v. r.